

Tjihapit
Bandoeng

Kamp Solo

Lampersari
Semarang

Kampdagboek
van
Anneke Bosman

Opgedragen aan:

Mijn man met dank voor al zijn hulp en liefdevolle zorg.

Mijn kinderen en verdere nazaten als herinnering aan een periode uit mijn leven met licht en donker.

Anneke Feenstra-Bosman

Kampdagboek

van

Anneke Bosman

(geboren 23-10-1926 te Poerwakarta)

ZENDINGSGEZIN BOSMAN

met Vader Friso, Moeder Landa

en de kinderen: Anneke, Roelie, Heleen, Friso, Paul en Wouter.

Voorwoord

Uit de tijd dat we in Indië in de Japanse kampen hebben gezeten, heb ik een kampdagboek. Toen mijn moeder weduwe werd, zochten mijn twee zussen en ik haar elke Woensdagmiddag op. In die uurtjes las ik voor uit deze schriften, die bij ons alle vier veel herinneringen naar boven deden komen en onze band nog eens versterkte. Het had wel tot gevolg, dat de sfeer van uitzichtloosheid, angst en honger weer terugkwam, gelukkig niet in nachtmerries. Later gingen ze weer de kast in, weg in een hoekje van vergetelheid. Langzamerhand raken de scherpe kantjes er vanaf en kan ik ook de positieve dingen zien. We ondervonden een goede saamhorigheid en waren blij met kleine dingen. Ik leerde er zelfstandigheid en het nivelleren van de angst voor “morgen”. Mijn geloof kreeg er een stimulans, omdat af en toe de vreugde van God door alles heen brak.

Door mijn kinderen en andere familieleden werd er nog wel eens naar gevraagd en dan zei ik: “Ik zal het nog wel eens uittikken.” Maar dan bleef de boel toch liggen. Langzamerhand kon het er qua tijd en stemming er toch van komen. Mogen mijn ervaringen inzicht geven in die tijd, waardering van ons dagelijks brood en van kleine attenties voor elkaar en dankbaarheid voor een leven in vrede en vrijheid.

A.W.Feenstra-Bosman

INHOUD

Voorwoord

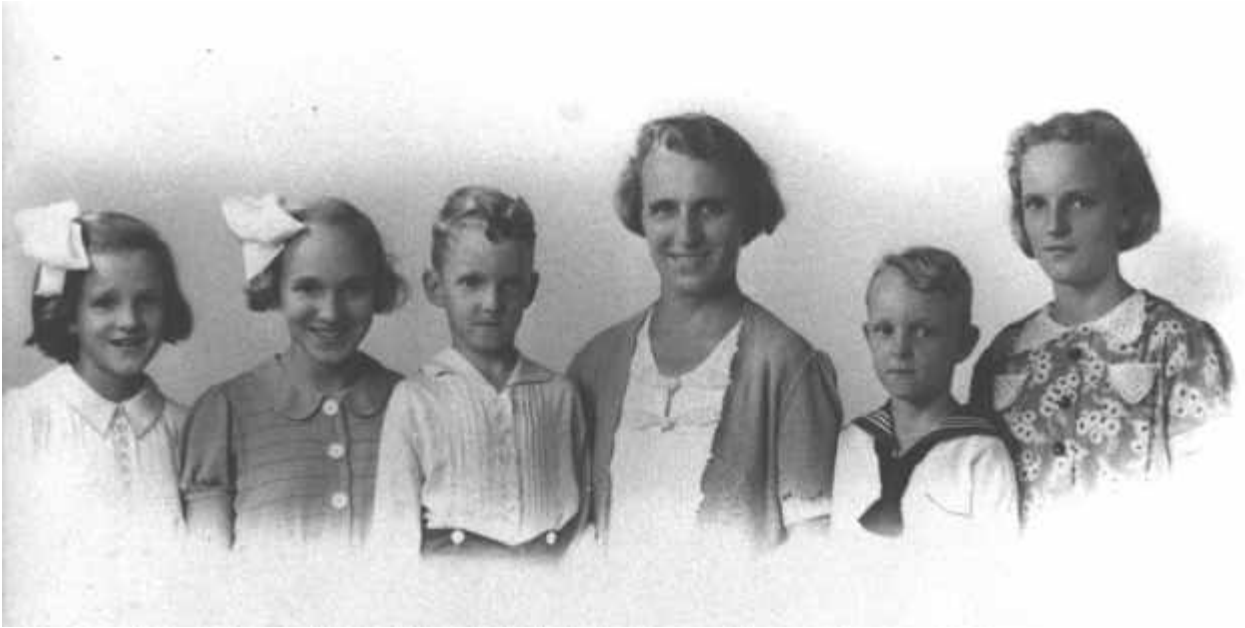
Inhoud

Vijf perioden:

A Hoe het begon (8-12-1941 --- 20-7-1943)	13 - 51
B Tjihapit (Bandoeng) (20-7-1943 --- 13-11-1944)	51 - 109
C Kamp Solo (14-11-1944 --- 3-6-1945)	109 - 131
D Lampersari (Semarang) (3-6-1945 --- 2-11-1945)	131 - 143
E Van Moederland naar Vaderland (2-1-1945 --- 30-5-1946)	143 - 159
Brieven Koningin Wilhelmina voor kinderen en kampvrouwen	162
Toespraak Koningin Wilhelmina voor geïnterneerden op 21 November 1945	164
De Regeeringsverklaring. Naar het nieuwe Indonesië. 10-2-1946	166
Toelichting Dr. H.J. van Mook	168
Verklarende woordenlijsten	172
Namenlijsten	176
Plattegronden	186

Hoe het begon

(8-12-1941 --- 20-7-1943)

*Bandoeng 1941***8 December 1941**

Oorlog! We zijn in oorlog met Japan! Vreselijk!

Ik had me verslapen en hoorde om acht uur dit bericht pas van mam. Hoewel ik het verwacht had, schrok ik toch. Deze morgen hield de Gouverneur-Generaal een toespraak: Japan had Manilla gebombardeerd en was Thailand binnen gevallen. Dit betekende oorlog met het hele A.B.C.D.-front. We beplakten de ramen met stroken papier en bedekten ze verder met donkerblauw papier. Vanavond was alles hier verduisterd. Er werden verder nog vele andere voorzorgsmaatregelen getroffen. Alle Japanners werden geïnterneerd. De mobilisatie is in de buitengewesten begonnen en zal hier ook spoedig komen.

9 December 1941

Aanvallen op de Hawai-eilanden en op Goeam. Vandaag werd ook hier de mobilisatie afgekondigd. We hadden onze laatste dag op school en hebben meegewerkt met het leegruimen van de lokalen. Ik heb me opgegeven bij de L.B.D. (Lucht Beschermingsdienst) en werd reserve-telefoniste (Sector 8 op de Grote Postweg).

Pappie kon even thuiskomen. Heerlijk. Hij had als reserve-officier van Gezondheid bij de luchtmacht een goed leventje gehad in Kalidjati. Daar had hij ook ons Sinterklaaspak ontvangen. Deze avond was ook alles weer verduisterd.

10 December 1941

Onze school is gesloten. Het wordt waarschijnlijk een hospitaal. De stommelingen in Thailand hebben zich overgegeven. Aanvallen op Malakka en bommen op Singapore. De Duitsers zeggen, dat ze Moskou deze winter niet meer zullen aanvallen. Een smoesje of de waarheid? Ze hebben in Rusland al heel wat manschappen verloren. Koningin Wilhelmina en prinses Juliana hebben ons bemoedigend toegesproken over de radio.

11 December 1941

Vandaag is alles gewoon verlopen. Van 1 uur tot 3 uur dienst bij de LBD. Bijna niets gedaan. Af en toe ging de telefoon en dan namen Judith of ik hem op. Judith is een aardig, maar toch ook een beetje bazig Indisch kind. Juist toen we naar huis wilden gaan, hoorden we de sirene

loeien. We schrokken wel even, maar waren heel gauw weer rustig, want er gebeurde niets. Het hele verkeer stond in een oogwenk stil, behalve soms een legerauto, al of niet met afweergeschut er achter aan. Twee vliegtuigen patrouilleerden over de stad. Weldra klonk het sirenessein: Alles veilig!

12 December 1941

Twee grote slagschepen van de Engelsen: de “Prince of Wales” en de “Repulse” zijn gisteren door de Jappen bij Singapore tot zinken gebracht.

Vanochtend had ik LBD van 9 tot 11 uur.

Daarna moesten we naar het ziekenhuis om een typhus-cholera-injectie te halen.

Wat zag ik daar tegen op! Paultje stond te trillen op zijn benen. Thuis hebben we nog een hele poos naar hem moeten zoeken, want hij wilde geen “prikje”. Daarom verstopte hij zich naast de regenton. Hij kwam het eerst aan de beurt, wat met veel geblèr gebeurde. Toen ging ik op het bankje zitten. Ik zette mijn tong tussen mijn tanden om er desnoods op te bijten, maar het viel reusachtig mee. Daarna kwamen Roelie en Heleen, die mam goed vasthielden. Ik werd nieuwsgierig en keek hoe het naaldje er in werd gestopt, maar kon het niet lang aan zien en viel flauw tegen Roelie aan. Roelie dacht eerst, dat ik het als grapje deed, maar zag al gauw dat het menens was. Ik werd op de operatietafel gelegd en kwam al gauw weer bij. De zuster gaf me wat wijn en daar knapte ik gauw van op. Omdat er geen opelette was, fietste ik gewoon weer naar huis. We krijgen misschien inkwartiering van soldaten.

13 December 1941

Nog geen soldaat gekomen. Mam gaat vandaag even met Heleen en Friso naar Kalidjati om pappie wat spullen te brengen. Vannacht is de sirene gegaan. Wat klonk dat griezelig en hol! Het was weer een oefening, maar die had een goede reden. Wat die reden was zei men echter niet. Ik had LBD van 7 – 9 uur, maar er kwam geen enkele telefoon door. Er is nu een Japans slagschip getroffen. Amerika is nu ook in oorlog met Duitsland en Italie.

1942

19-2-1942

Er is veel gebeurd. Singapore is gevallen en ook Palembang, Balikpapan en Banjarmasin. Vandaag is Bandoeng voor het eerst gebombardeerd. We stonden eerst nog allemaal buiten te kijken, toen er opeens schoten vielen. We hadden wel een heleboel vliegtuigen gezien, maar dachten dat het de onze waren. We holden de schuilkelder in. Wat was het een lawaai

in de lucht! We roken ook een brandlucht en er kwam veel gras, blaadjes en bamboe naar beneden. We zaten allemaal met een rubbertje in de mond en watjes in de oren. Meneer Stevens (de vader van de familie, die uit Batavia is geëvacueerd en hier nu logeert) hoorde, dat er 3 bommenwerpers van de Jappen waren neergeschoten, dat er op Andir veel kapot was en dat er op de Riouwstraat een bom viel. Ot van der Brug vertelde, dat het 18 bommenwerpers en 50 jagers geweest moeten zijn. Er werd een man gedood door een voltreffer. We zijn later nog even op Andir gaan kijken, maar mochten er niet door.

Tante Ina schreef, dat ze misschien wel hier zou komen.

20-2-1942

Vandaag luchtalarm van half 10 tot kwart over 10. Daarna van kwart voor 1 tot 2 uur. Niets gebeurd.

21-2-1942

Weer luchtalarm. Nu waren er wel Jappen, maar ze gooiden gelukkig niet veel bommen.

22-2-1942

Driemaal luchtalarm, maar er gebeurde niets.

24-2-1942

Vandaag kwamen ze opeens . Ze bombardeerden Andir. We hoorden ze knallen en zagen van de Andirkant rookwolken opstijgen.

2-3-1942

Vier dagen geen luchtalarm gehad, maar de Jappen probeerden te landen. Vandaag ging de sirene weer. Weer werd er geschoten.

Vanmorgen om ongeveer 10 uur stopte er een legerauto voor ons huis. Er stapte iemand uit en wat bleek? Het was pappie! Hij was met nog een aantal mensen van Kalidjati helemaal naar Lembang gelopen. Daar hebben ze een vrachtauto kunnen krijgen en zo zijn ze naar Bandoeng gekomen. Ze hadden 19 uur gelopen! Ze moesten weg zonder iets mee te nemen, want de tanks reden plotseling Kalidjati binnen.

Vanmiddag weer luchtalarm. De vliegtuigen bevochten elkaar. Paultje zat te trillen als een espenblad. Roelie en Roos moesten een slokje hebben, maar hier gebeurde er niets.

3-3-1942

Er gingen 52 Jappenkasten over, keurig in formatie. Ik kon alles zien, omdat ik in de schuilgang van de fam.Klencke zat. Van die 52 keerden er 18 terug. Ze gooiden een paar bommen op Andir en gingen er weer vandoor. Er steeg een grote rookkolom op van het vliegveld. Het afweergeschut knalde van jewelste.

4-3-1942

Luchtalarm van 9 uur tot kwart over 9. Ik ben in onze eigen lobang¹ gekropen, omdat die open is. Pappie heeft goed kunnen uitslapen, maar zijn benen zijn nog wel stijf. Later kwamen er 25 Japse vliegtuigen over, maar er gebeurde niets. Om 2 uur weer de sirene. Nu was het menens. Een geknal van jewelste. Roelie en ik vonden na afloop allebei een metalen scherfje, wat we in onze allerlei-trommel stopten.

¹ gat; hier zoiets als 'dekkingsputje'

Achter het Julianaziekenhuis en bij Andir zagen we grote rookkolommen opstijgen. Naar we hoorden is er grote schade aangericht. We leven in deze tijd eigenlijk meer onder dan op de aarde. 's Ochtends gaat onze barang¹ in de schuilkelder en 's avonds er weer uit.

5-3-1942

Vandaag is het record gebroken: 7 keer luchtalarm! Alleen in het begin vielen er een paar bommen in de buurt van de ACW. Het afweergeschut deed zijn best. Jammer genoeg werd er niet veel geraakt. Om 7 uur klonk eindelijk het alles-veilig.

6-3-1942

Vandaag gelukkig maar twee keer luchtalarm. De Jappen waren boven Lembang bezig. Dat moet bijna plat zijn.

7-3-1942

De hele dag alarmtoestand. Alleen bij direct gevaar gaat de sirene. Vanmiddag waren ze steeds weer boven Lembang bezig. Er is niet veel meer van over behalve Kajoe Ambon, waar mevrouw de Haas met 9 kinderen zat, maar ze waren tevoren al naar Bandoeng gekomen. Roelie en ik waren om half 4 djagoeng² aan het planten, toen we opeens 5 bommenwerpers zagen aankomen. We holden gauw naar de kamer van familie Stevels en ja hoor, daar begonnen de knallen. Ze kwamen hier recht over, dus we zaten wel in de piepzak. Er vielen 5 bommen bij ons in de buurt aan de Nijland weg. Later kwamen ze nog eens terug. In de buurt van het Residentiehuis steeg een grote rookkolom op. Roos, Idoen en andere bedienden hebben er daar midden in gezeten, omdat ze net naar de pasar³ waren. Gelukkig was er hun niets overkomen.. Ze brachten wel een paar scherven mee. Mam was erg zenuwachtig toen ze weer over kwamen. In de stad is er heel veel vernield. Er kwam ook een bom op de aloen-aloen⁴, waar juist veel schuilkelders waren, waardoor er veel doden vielen. Ook een tante van Rietje Ensering werd getroffen bij het station. Hier regende het scherfjes op ons dak, waarschijnlijk van het afweergeschut. 's Avonds hoorden we, dat er tot de overgave beslist was, omdat het zo niet door kon gaan.

¹ bagage.

² mais

³ markt

⁴ centraal veld of plein in dorp of stad met vaak een grote waringin in het midden.

8-3-1942

Precies drie maanden hebben we oorlog gehad en nu al komt de overgave. Vanmorgen heeft de Gouverneur-Generaal over de radio gesproken en gezegd, dat het zo wel het beste was. Gelukkig geen sirene meer. 's Middags kwamen de troepen binnen. Ze legden beslag op een heleboel huizen op de Nijlandweg, o.a. op dat van Fietje Notenboom, die toen naar het huis van mevrouw Marzynski (de bureu) is overgebracht.

Van mam moesten we direct onze tassen weer pakken en in de kamer van Roelie en Heleen gaan zitten, maar ze durfden niet te komen. Al een paar dagen hebben we voor ons huis een aantal legerauto's staan. In enkele daarvan zaten ook paarden. Gisternacht zijn ze losgelaten. Wij mochten er ook één hebben. Het mooiste zochten we uit en we kregen er nog tuig, 3 zakken gabba¹ en 1 zak meel bij. Pappie en meneer Stevels hebben stilletjes ook nog benzine getapt. Ons paard heet Bango, een heel lief dier. Onze hele achtertuin is al kaal gegeten. Vanmiddag zag ik nog twee Japs, één op een paard en één op een fiets. Ze zien er smerig uit in hun vieze pakje.

27-3-1942

Rietje Ensering was de 23e jarig, Ot van der Brug de 25e en gisteren Pimmie Stevels. Hij had een leuke verjaardag, voor zover dat leuk kon zijn. We hebben er nu nog 7 personen bij in huis, n.l. tante Willy en oom Guus Giese Koch met Gwen en Witha.

Nu zijn we hier met ons vijftienen, maar het is een gezellig potje.

Fietje zit alweer in haar eigen huis. Ons paard is vanochtend door Idoen naar Immanuël gebracht, omdat we het waarschijnlijk niet mogen houden.

Met Janneke gaat het goed, zover we weten, maar ze zitten niet meer in hun eigen huis. Er is over heel Java ontzettend veel gerampokt en gerampast², vooral door de inlanders. Naar buitenlandse radio's mogen we niet meer luisteren, maar we doen het lekker toch. Sst! De vijand luistert mee! Deze tijd ben ik heel wantrouwig. Vooral tegenover de inlanders, die zich zo rot gedragen hebben. Je ziet nu overal Jappen, waar je maar kijkt.

16-4-1942

Weet je nog wel, dat ik je vertelde over de vrachtauto's voor ons huis. Nu, uit één van die auto's kwam een teil en een koffer vol kleren, foto's en zilver van een mevrouw uit Lembang. Er zaten ook babykleertjes en een babyboek in, waar we haar naam in vonden. We hebben toen overal gezocht en gevraagd naar mevrouw Kraak (zo heette ze), maar hoorden niets. Vanochtend belde ze mam op, omdat ze te weten was gekomen, dat haar barang hier was en ze was erg blij. Ze kwam het om 11 uur halen en was ons erg dankbaar. Haar man had ook bij Kalidjati meegevochten. Ze was zo blij, dat we nog wat van haar hadden. Het was ook een leuk ogenblik voor ons.

Gistermiddag kwam er heel laag een vliegtuig over en even daarna zagen we een stuk zwart papier naar beneden wapperen en nog meer kleine stukjes. Het leek of er pamfletten gestrooid werden, maar het papier was verbrand, dus we dachten er al gauw niet meer aan.

Fries ging er achter aan en ik klom op het dak om te kijken of er ergens brand was. Niets te zien. Mam ontcijferde intussen het papier en wat stond er op? "Aan het Comité van de Medische Zending", en dan een hele tjerita³, ondertekend door v.d.B. (van der Brug). O, o, wat hebben we daarom gelachen!

Vandaag hoorden we, dat er werkelijk pamfletten zijn uitgestrooid, waarop stond:

¹ ongepelde rijst.

² geroofd en geplunderd.

³ verhaal

“Houdt goede moed. Over 14 dagen zijt ge vrij.” Ook hoorden we dat Batavia en Kalidjati helemaal plat zijn gebombardeerd.

Op Soerabaia waren ook pamfletten gestrooid, waar op stond: “Houdt goede moed. Wij komen je spoedig bevrijden. Houdt je schuilkelders gereed!” Dat geeft ons weer goede moed. O ja, dat moet ik ook nog vertellen. Ongeveer een week geleden werden pappie en meneer Stevels opgehaald om naar het kamp gebracht te worden. Haast je, rep je, alles ingepakt. Meneer Stevels ging direct naar het kamp, maar pappie probeerde het eerst in Immanuel, wat hem totnutoe gelukt is. Daar konden we hem ook bezoeken. Maar van Donderdag af mochten we er niet meer komen. Gisteren kwam ds. Oberman langs en vertelde dat het weer wel mocht, maar een poosje later belde pappie op, dat Komarsi nog geen bezoek mocht hebben. (dat is onze code voor pappie en voor de radio zeggen we “de sokken”).

Van Janneke heb ik ook een briefje gekregen, waarin ze schreef, dat alles goed was. Zij kende ook al wat Japanse woorden. Haar vader en de jongens hadden van de Jappen bier en koek gekregen. Ik heb haar gauw een lange brief teruggeschreven met een kiekje van ons drieën op het paard er in. Dat zal ze wel leuk vinden.

18-4-1942

Vandaag mocht mam met Friso naar het ziekenhuis, maar ze vertelde, dat het helemaal niet zo leuk was en dat ze daar helemaal niet “reçu” was.

Zoëven kwam oom Ot hier en vertelde, dat Tokio, Jokohama, Kobé en nog een Japanse stad gebombardeerd waren.

20-4-1942

Hoera! Hoera!

een Prins geboren !

't Is Oranje, 't Blijft Oranje, 't Is Oranje boven!

“Al is ons prinsje nog zo klein....”

(Zekerheid hebben we nog niet, maar ik hoop zo, dat het waar is.)

Vanmiddag toen mam naar het ziekenhuis was om pappie weer te bezoeken, kwam oom Ot hier. Hij zei tegen Heleentje: “Zal ik je eens een geheim vertellen! Juliana heeft een zoon!”

Wat waren we blij! Om kwart voor 7 kwam mam thuis en riep: “Weten jullie het al?” Zij had het van meneer de Groot gehoord. Allemaal hebben we oranje strikjes opgespeld. En de volgende dag zouden we prinsesseboontjes eten.

22-4-1942

Vanmiddag zijn mam, Roelie en Heleen naar pappie gegaan en om 7 uur waren ze nog niet terug. Even daarna kregen we een telefoontje, dat ze daar bleven, omdat pappie morgen toch naar het kamp moest. Wat een teleurstelling was dat! Wat zal mam weer huilen. Morgen ga ik met mevrouw Stevels naar het kamp toe met Friso en Paul. We moesten 4 emmertjes met brood, kaas, boter en djerooks¹ meenemen. Mevrouw Stevels komt dadelijk bij ons slapen met Pimmie en Truusje.

¹ Soort citrusvrucht

23-4-1942

Vanochtend zijn we er vroeg heen gegaan. Niet mevrouw Stevels, maar oom Ot ging mee. Dat was beter ook. Op Immanuel hebben we nog geholpen met inpakken. Om 10 uur Np-pontijd zouden de Jappen komen, dus om half 9 onze tijd. Om half 9 waren alle doktoren bij het antiopiumpaviljoen. Ongeveer een kwartier later kwamen er 4 kleine Japjes op 4 kleine fietsjes en er klonk: "Wo, wo ,woa!" en nog meer onverstaanbaars. De 6 doktoren werden betast, of ze geen wapens bij zich hadden. Daarna werd hun bagage onderzocht. Ze haalden bij pappie een zakmes uit zijn zak, maar hij mocht het houden. Alle bagage ging in 2 sado-tjes,¹ maar alle doktoren moesten lopen. Eén van de Jappen richtte zijn pistool op een mantri² om hem bang te maken. Een ander aaide Heleen over haar hoofd, dat ze gauw terugtrok. Friso had een busje, waar chloorkalk in gezeten had. Eén van de Jappen maakte het wantrouwend open, maar er zat niets in. Wat keek hij op zijn neus!

Om 9 uur vertrokken ze. We hadden stilletjes afgesproken, dat Zeger Bonebakker er achter aan zou gaan om te kijken, waar ze heen gingen. Om 11 uur kwam hij moe en warm thuis en vertelde, dat ze naar de Kampementstraat waren in het oosten van Bandoeng. Maar 's avonds belde meneer Stevels op en even daarna: pappie! Dus ze waren in het Opvoedingsgesticht beland. Leuk dat ze bij elkaar zitten en af en toe kunnen opbellen.

26-4-1942

Vandaag is het Zondag en we zijn vanmorgen naar de kerk geweest. Er was een jeugddienst en ds. Oberman, een jonge dominee, preekte. Hij had het er over, dat wij kinderen het zout der aarde zijn. Na de dienst ben ik met Richt naar huis gegaan. Toen we een poosje thuis waren, hoorde we ineens: "Boem! Boem! Boem! Boem!"

Het was of ze aan het schieten of bombarderen waren. We holden naar buiten, maar er gebeurde niets helaas.

De berichten over de geboorte van een prins worden hoe langer hoe minder waar. Er wordt al gezegd, dat Tokio dat bericht verspreid heeft. Eén van de soldaten schreef aan zijn vrouw: "Leuk dat de sinaasappel (Oranje) weer een klein vruchtje heeft. Ik vind de kleur van de sinaasappels zo mooi tussen al die bessenstruiken."

Gisterochtend belde pappie op en vertelde ons, dat alles goed ging. Opeens brak meneer Stevels af met een: "Nu is het uit." Hij groette zijn vrouw nog even en belde af. Even later belde hij weer op en zei, dat de oorzaak van het afbreken was, dat het "zonnetje" naar binnen scheen.

Van de soldaten worden alle hoofden kaalgeknipt om te voorkomen dat ze wegllopen. (de officieren gelukkig niet!) Net "bazuinengeltjes" vond één van de soldaten.

Alle Nederlandse vlaggen en platen van de koninklijke familie moeten ingeleverd worden, maar dat doe ik niet. Veel te jammer!

Mevrouw Buziot, een kennis van mevrouw Stevels, wacht op een kindje. De ooie vaar is misschien ook geïnterneerd, dat hij zo laat komt.

Tante Nine en oom Ot hebben een poosje geleden Ot in Tjimahi kunnen opzoeken, wat ze erg fijn vonden.

De avondklok is nu op half 10 gesteld. Op 27, 28 en 29 April moeten we weer die rotte Jap-vlag uithangen aan een zwart-witte stok. Wij gebruiken onze ragebolstok weer.

Laatst fietste ik langs het Julianaziekenhuis. Daar waren een paar Jappen aan het fotograferen. Ik was al bijna voorbij, toen ik opeens "Non, non", hoorde roepen. Maar ik ben verder

¹ Rijtuigje, waarin de passagiers rug aan rug, 'dos à dos' zaten.

² Verpleegkundige

gereden, alsof ik nergens van wist. Roelie maakte vanmorgen een lange neus tegen een Jap. Hij begreep dat niet en salueerde terug. Wat hebben we daarom gelachen!

28-4-1942

Vandaag is het de eerste van de drie dagen, dat we voor de verjaardag van de Japanse keizer moeten vlaggen. Onze vlag staat voor in de bougainville.

Toen tante Willy en oom Guus Giese Koch nog hier waren, hebben we 6 kippetjes gekocht om op te fokken. Twee gingen er direct dood en de derde hebben we vandaag opgegeten. Nu zijn er nog drie over. Onze grijze poes heeft deze week drie keer moeten paren. Eén keer met Trix van de Bruggen en één keer met Billy van de Bonebakkers.

Van de komst van een prinsje geloof ik niets meer.

Onze baboe¹ is net naar de stad geweest en zei, dat het nu lang niet zo'n ramèh² was, als toen de Koningin of de Prinses jarig was. De straten waren stil, je zag er alleen maar Jappen. Ik krijg nu les in het rolschaatsen van Henny Ensering, de zus van Rietje. Ik hoop, dat het gauw gaat regenen, dan lopen er veel vlaggen door en gaat het Japanse feest niet door.

De ooievaar is nog niet aangekomen bij mevrouw Buziot.

3-5-1942

Vandaag is tante Marie Smalbraak jarig. Hoe zou het met haar gaan?

Mam en mevrouw Stevels gaan nu om de beurt naar het kamp aan de Daendelsstraat. Totnu-toe ben ik meegeweest. Eergisteren ging ik met mevrouw Stevels mee en trof een groep soldaten, waar toevallig ook meneer Stevels bij was. Wat was ze blij! Hij ook trouwens. Tevoren hadden we een groot stuk tabak van oom Guus gekocht, dat in kleine stukjes gedaan en hier en daar op straat gelegd op hun route. Alles werd opgehaald. We konden zelfs af en toe even met ze praten. Pappie was binnen en hij maakt het goed. Ze hadden platte karren bij zich om manden eten te fourageren. Gisteren en vandaag waren er geen bekenden bij, maar aan de vuilnismensen hebben we nog wat mee kunnen geven. Gisteren hebben we pappie's bril mee kunnen geven. Een poosje daarna hoorden we het Bosman-fluitje. We keken naar het gebouw en bij het dertiende raam zagen we een hand wuiven. Wij zwaaiden hevig terug! Vandaag werd daar ook gewuifd, maar we wisten niet door wie. Onder de vuilnismensen zijn ook Aussies³. Ze komen het laatst en zijn half naakt. Maar het zijn zulke grappenmakers. Ik heb hun ook twee stukken goela-djawa⁴ gegeven. Kapitein Willing, de man die de soldaten telkens begeleid, is erg aardig. Hij zei, dat als hij morgen dezelfde wacht had, wij veel kans zouden hebben onze pakjes af te geven en dat we goede moed moesten houden.

Gistermorgen rolschaatste ik weer met Henny vlak bij de Jappenschool. Plof....daar zat ik. Een rolschaats was losgegaan. Henny kwam al naar me toe met de sleutel en ik strompelde naar haar toe. Opeens riep een Jap ons en hij wees op zijn kiektoestel, met de bedoeling ons te kieke. Maar ik wees op de rolschaats, die Henny aan het vastbinden was en toen bleef hij aan de kant staan wachten. We zijn toen toch naar de andere kant gegaan. Wat zal hij op zijn neus gekeken hebben!

6-5-1942

Vandaag is tante Emy jarig. Wel gefeliciteerd Krijgertjes!

¹ vrouwelijke bediende.

² gezellige en lawaaiige drukte

³ Australiërs.

⁴ Javaanse bruine suiker, bestaande uit losse stukken.

De vorige keer ben ik vergeten te vertellen, dat wij hier ook bezoek hebben gehad van de Jappen. Er stopte een vrachtauto vol met die gelen voor ons huis en ze stapten uit. Ik zat in de zitkamer en dacht: “Zouden ze nou hier komen of niet?” en ja hoor, een stuk of negen kwamen hier binnen en de rest ging gelukkig aan de overkant naar binnen. Ik riep mevrouw Stevels en vroeg aan de Jappen: “Mau apa? ¹” Ze zeiden: “Mau doedoek²”. Maar intussen liepen er een paar slimmerds naar de achterdeur, kwamen de achtergalerij binnen en ploften neer. Weldra volgde de rest. Dus zo zaten we opeens met 9 Jappen in onze maag en mam was niet thuis. Ik herhaalde mijn vraag nog eens en toen vroegen ze om: “Es, ès!³” Ze bedoelden zeker ijs. We gaven hen wat ijswater en toen bleven ze rustig wat kwekken. Ze aaiden de poezen een beetje, maar die waren er niet erg van gediend. Oom Ot was erg bezorgd om ons, maar er was niets om bezorgd om te zijn. We hebben in het achterhuis gegeten. Mam schrok gelukkig ook niet zo erg, toen ze het hoorde. Om half vier hoepelden de luitjes weer op met een vriendelijk: “Trima kasi⁴” en met achterlating van een heleboel as en een vreselijke stank.

Eergisteren waren Henny, Rietje en ik (Roelie was net naar huis) weer voor Pasteur aan het rolschaatsen, toen er opeens een Jap (een hoge meneer met drie strepen en drie sterren) voor de 3e keer op ons af kwam. “Drie keer is scheepsrecht,” dacht ik, “Nu doet hij het beslist.” Hij vroeg het ons eerst wel, maar toen we ons terugtrokken, kiekte hij eerst Rietje, die op de grond tegen een boom geleund zat. Hij kiekte haar net toen ze een lange neus tegen hem maakte, waar wij veel plezier om hadden. Toen kwamen Henny en ik aan de beurt. Misschien heeft hij mij gekiekt toen ik de weg over stak. Maar intussen waren er nog een paar Jappen bij gekomen en werden we brutaalweg samen met 3 Jappen gekiekt. Brr... We hebben het maar toegestaan, anders zouden ze de volgende keer weer terugkomen. Toen verdwenen ze gelukkig. Thuis hebben we het niet aan de kleintjes verteld, want die vertellen het misschien weer door.

Die middag ben ik met mam naar het mannenkamp geweest, maar geen bekende gezien. Er was een snertwacht bij de vuilnismensen, zodat we niets konden afgeven. Een mevrouw riep haar man goedendag en werd door de Jap weggejaagd. Bij de Aussies was dezelfde rotvent en gisteren ook weer. Een leuke Aussie lachte tegen een meisje en wilde een grapje tegen de wacht maken. Maar wat deed die poepvent? Hij gaf de Aussie een klap in zijn gezicht en joeg het meisje weg. De Aussie zette een zielig gezicht, omdat hij niets terug mocht doen. We hadden allemaal medelijden met hem.

Gisteren was ik net bezig de was op te hangen, toen...hiep, hiep, hoera! daar was pappie! Wat waren we blij! Mam vooral! De zes doktoren van Immanuel waren vrij gekomen. Wel zielig voor de anderen, die moesten blijven. Fijn, pappie weer thuis!

Hij was helemaal kaal geknipt, maar dat groeit wel weer aan. In het kamp was alles goed gegaan. Genoeg te eten? Ja, maar steeds rijst met soep en soep met rijst. 's Morgens alleen een boterham met jam. De stemming was er best. Gistermiddag ben ik meegeweest met mevrouw Stevels. Net was meneer Stevels buiten aan het plaggen halen. Met angst in ons hart hebben we drie pakjes kunnen doorgeven. Toen ze weggingen riepen ze ons toe: “De mazzel en de goochem⁵”, wat volgens mevrouw Stevels betekent: “Geluk en voorspoed”. Gelukkig heeft pappie zijn snor afgeschoren. Daar komt hij net thuis!

¹ Wat wilt u?

² We willen even zitten.

³ IJs.

⁴ Dank u wel.

⁵ Letterlijk ‘de voorspoed en de wijsheid.’ Een misverstane wens van het Jiddische ‘brooche’, dat ‘zegen’ betekent. Het zou dus ‘geluk en voorspoed’ moeten zijn.

14-5-1942

Vandaag is het Hemelvaartsdag. We zijn vanmorgen naar de kerk geweest. Oom Ot preekte goed, maar zijn vorige preek vond ik nog mooier. Het is vandaag ook de dag, dat hij 25 jaar geleden zendeling werd. Ter ere van hem hebben we na de slotzegen een lied gezongen. Lied 103:4, maar in plaats van ons en onze zongen we hem en zijne.

Ach, blijf hem met Uw zegen
nabij, genadig Heer!
En zend op zijne wegen
Uw kracht en goedheid neer.

Oom Ot was ontroerd, geloof ik, maar hij liet het niet merken.

Ik heb een hopeloze infectie aan mijn vinger, die soms flink pijn doet, vooral vanmorgen, toen ik hem in warm sodawater moest houden.

30-5-1942

Vorige Zondag en Maandag was het Pinksteren en toen zijn we naar de Oosterkerk gegaan, waar zendelingleraar Woortman preekte. Pappie ging ook mee. We kwamen helemaal achteraan te zitten, maar we konden alles goed volgen.

Dinsdag kwam mam met een voorstel, dat zij en pappie hadden bedacht. Hun plan was om naar het ziekenhuis te verhuizen! Roelie meteen aan het huilen en ik daarna ook. We hadden duizend en één bezwaren. Ik ben de voors en tegens gaan opschrijven. De meeste tegens vind ik nu belachelijk. Ik ben nu wat bekoeld, trouwens pappie leerde me een spreukje:

“Μη μοι γενοιθ α βουλομ, αλλ α συμφερει”¹. Dat betekent: “Moge mij gebeuren, niet wat ik wil, maar wat goed voor mij is.” Erg toepasselijk! We weten nog niet, of dit gevalletje doorgaat of niet. Maar het is bijna zeker en het zal een grote verandering geven.

De verjaardagen van pappie en mam zijn leuk gevierd met allerlei cadeautjes. Pappie heeft twee foto's gekregen, die hij in Kalidjati was kwijtgeraakt, n.l. de Bongenaarfoto en het bruidsmisje. Hij was er erg blij mee.

Ongeveer een week geleden liep Henny weer langs de Jappenschool op de Pasteurweg. Ze riepen tegen haar: “How do you do?” Ze liep rustig door. Opeens kwam er een Jap achter haar aan en hij gaf haar een enveloppe. Ze keek erin en wat zag ze? De kiekjes, die een Jap van ons gemaakt had, o.a. die waarop ook twee Jappen staan.

Die heb ik verscheurd. De foto van Rietje met haar lange neus is leuk geworden. Op één kiekje sta ik heel krom en zei ik juist wat. Gelukkig houdt Henny net haar hand voor de helft van haar gezicht. Ik moet nog lachen, als ik aan die gekke situatie terugdenk. Het rolschaatsen is nu afgelopen. Het mag niet meer. Nu gaan Henny en ik tennissen. Het valt me mee, wat ik er nog van kan.

Gisteren ben ik naar mevrouw Hazewinkel geweest, de paardenmevrouw. Bango heet nu Petertje. Met An van Son heb ik haar geholpen met de verzorging. Ze hebben nu tien prachtige paarden en ze woont daar ook. Er waren daar ook een paar jongens, die zomaar van Soerabaja weggelopen waren. Ze wilde hen niet langer houden, omdat ze zo onbeschoft waren.

26-6-1942

Vandaag hoorden we weer een bekend geluid: de sirene! Ik was verrukt, toen ik hem hoorde, maar er gebeurde niets. Waarschijnlijk een oefening. Het gebeurde ongeveer om 12 uur, net toen ik croquetten aan het bakken was. Verleden Zondag gebeurde er echter wel wat. Vijf Japanse jagers mitrailleurden opeens (ook een bekend geluid). Ze draaiden boven ons om, gingen een eind naar het Zuiden, kwamen weer terug en schoten dan als ze vlak boven ons waren. We dachten eerst, dat het een oefening was, maar naderhand hoorden we, dat er twee Amerikaanse verkenners waren geweest. In de stad waren er een paar mensen door projectielen getroffen. Wij hadden n.b. ook buiten staan kijken.

De vorige week ben ik vier á vijf dagen ziek geweest. Ik had allemaal rode vlekjes op mijn lichaam. Een irritema noemde pappie het. De infectie van mijn vinger is nu beter en de nagel ervan leeft gelukkig nog.

De Laboe-ajerplant² wordt reusachtig. Hiernaast bij mevrouw Klencke hebben we ook twee plantjes geplant.

Meneer Stevels zit nu bij oom Ot in Tjimahi en mevrouw Stevels hoort nu dus niet veel meer van hem.

¹ In Romeinse letters: Mē moi genoith' ha boulom', all' ha sympherei.

² Klimplant, die peervormige vruchten voortbrengt.

Laatst kwam er hier een waarzegger aan de deur en vroeg of hij mocht waarzeggen. Van mam zei ik: "Nee," tegen hem. Voor hij wegging zei hij tegen mij: "You sweetheart denkt aan you en you zal later veel geluk hebben. Ik zal in jouw hand kijken, wanneer jij met hem verloof." Ik zei toen maar: "O, dat duurt nog erg lang", maar moest toch erg lachen. Pappie en mam later ook. Als die vent iemand bedoelt, wie zou hij dan bedoelen? Ik ben er wel erg nieuwsgierig naar.

Ik heb van Janneke, tante Hettie en Wieneke een brief gehad. Ze maakten het allemaal gelukkig goed. We zijn nog steeds niet in het ziekenhuis gaan wonen, want in Poerwakarta is het ziekenhuis Bajoe Asih¹ door het regentschap ingepikt en alle Europeanen moesten weg. Als dat hier nu maar niet gebeurt!

In deze tijd volgen we nog wel wat lessen: één uur Latijn, één uur Grieks, één uur Frans, één Steno, twee Engels, één handwerken, één Geschiedenis en één Aardrijkskunde. Zaterdagen Zondag hebben we de hele dag vrij.

Het is nu half 9 en ik moet de poesen nog goedenacht zeggen en naar bed brengen.

11-7-1942

Gisteren en vandaag heb ik het druk gehad, want Endjoem was ziek. Daarom moest ik de was doen. De volgende week hebben we vakantie, van huiswerk dan. Zodoende valt Heleen-tje's verjaardag toch in de vakantie. Zij wordt een knap meisje, bijna mooi te noemen, vind ik. Ze lijkt veel op tante Alwy met dat donkere haar, die donkere ogen, rode lippen en een mooie bleke teint. Maar jaloers ben ik niet, ik gun het haar best. Jammer dat Roelie ook niet een beetje knapper is. Wat zit ik nu toch weer te zwammen! Ze is lief, vrolijk en maakt leuke grappjes.

Mevrouw Stevels is één keer met oom Ot meegeweest naar Tjimahi. Toen hebben ze meneer Stevels wel gezien, maar hij durfde haast niet te kijken. Hij gooide nog wel een sigaretten-doozje vol briefjes aan de kant. Op 8 Juli mochten er pakjes afgegeven worden aan het kamp, waar veel vrouwen gebruik van maakten.

Er gaan telkens weer geruchten, dat nu alle mannen opgepakt zullen worden, maar het is nog niet gebeurd. Soms worden er vrouwen, die naar de fourageurs gaan (soms om alleen maar te kijken), voor vier dagen opgesloten. Ook worden ze soms op straat geslagen. Oom Ot is ook al eens geslagen. Ook ds. Oberman een keer.

Ik hoorde van mevrouw Stevels een verhaal, dat zo luidde: In Batavia was er een soort waarzegster, die voorspeld had, dat Japan Indië zou aanvallen en dat Java op 8 Maart overgegeven zou worden. Op een goede dag kwam er een vrouw huilend bij haar, want haar man zat ook achter het kawat² en ze wist niet wat ze moest doen. Ze was redeloos, radeloos en reddeloos. Toen troostte de waarzegster haar en zei: "Nu, wees maar niet bang, die rotjaps zullen toch weer verdwijnen en tussen 29 Juli en 29 December zal alles weer goed komen". De vrouw had een jas aan en toen de waarzegster dit gezegd had, liet ze de binnenkant ervan zien en daar was een hakenkruis!

Ze was van de Gestapo. Voor het huis van de z.g. waarzegster stond daarna elke dag een Jap. Ik heb nu al zoveel voorspellingen gehoord, ik geloof er niets meer van.

Nu gaat elke dag de sirene als tijdsein van 12 uur Nippontijd. Altijd weer een "opwekkend" geluid.

Laatst kwam ik bij Solveig Polner en toevallig was ze thuis. Ze moest natuurlijk aanmerken, dat ik mijn haar eens moest laten groeien, want ze vond het te kort. Daar heeft zij niets over

¹ Bron van Liefde.

² prikkeldraad.

te zeggen. Ze vertelde, dat Henk Zwart in Amerika zit en dat ze hem ontrouw was geworden. Ook zei ze, dat Henk Scheffer waarschijnlijk in Tjimahi zat. Hoe weet ze dat toch allemaal? Janneke en de Maiers komen allemaal hier wonen. Voor ons is dat wel leuk, maar voor hun niet, want ze moeten alle meubels achterlaten. Meneer Maier is ook ingepikt. Wat zielig voor hun!

12-7-2602

De datum is Japans, het is nu voor hen het jaar 2602.

Vandaag is het Zondag. Vanochtend preekte ds. Keers. Hij laat de kerk altijd een paar keer lachen. Zijn preek ging over Paulus en Gallio, een Romeins gouverneur. Eén ding nam ik hem kwalijk, want hij zei: "In Rome werden de Joden altijd ontzien, ja, lastige mensen worden altijd ontzien." Ik wist, dat er in de kerk een Joodse jongen en een Joods meisje zaten. Hij liet ons lachen, toen hij zei: "In deze dagen drijven er vele mensen op de golven van de zee (de geruchten namelijk), want is het een goed gerucht, dan zijn ze bovenop de golf en heel blij, maar is het slecht, dan zijn ze down". Hij bad ook voor de mannen in het kamp. Ook voor hen, die wij altijd blijven gedenken en vereren. De Koningin natuurlijk!

Vanavond gaan we weer bij Oom Ot zingen. Dan wordt er ook een verhaal voorgelezen uit het boek "Zondag". Het zijn mooie verhalen. Ik ben van plan er een paar van over te schrijven.

Bij de Bonebakkers stond onder een plaat van Beatrix het lied:

"Moet dan het onweer ook opnieuw in onze streken
den staatshulk zeil en treil en roer verbreken,
brengt d'onverbid'bre wil van Gods besluit dit mee?
Hijzelf verzekert ons van een behouden ree!
Gij, dierb're Vorstentelg, aan ons gebed geschonken,
In't midden van d'orkaan, dien we om ons horen ronken,
Gij blijft ons het onderpand, dat God ons niet begeeft,
want Nederland kent geen nood, zolang Oranje leeft."

Geschreven door W. Bilderdijk in 1792.

Ik vind het zeer toepasselijk voor deze tijd. Het leek wel of die man de tijd vooruitzag.

6-8-1942

Gisteren was het 5 Augustus, de verjaardag van Prinses Irene. Ze vierde haar derde verjaardag. Wat weten we nu nog maar weinig van hen af. De hele koninklijke familie lijkt nu zoveel verder van ons af, dan toen ze in Holland waren. Maar we hopen op: Nederland zal herrijzen!

Roelie, Heleen en ik zijn pas ziek geweest. Heleen het langst en ik het kortst gelukkig. Morgen komen de Maiers hier wonen. Hun barang kwam vanmorgen al aan. De kamers zijn nu na veel passen en meten allemaal in orde. Lex, Robbie en Peter komen in mijn kamer en mevrouw, Janneke en Ruth in de garagekamer. Het wordt een huisje volgeladen, maar hoe meer zielen, hoe meer vreugd. Ik vind het leuk, dat ze komen, maar Roelie en Heleen niet zo erg. Roelie en ik hebben vanmiddag nog even voor het donker werd de sla en de kool uitgeplant, want dat was hoog nodig. We hebben nu negen groentebedden in de achtertuin met: bajem¹,

¹ Spinazie.

tomaat, djagoeng, sla, kool, katjang-pandjang¹, selderie en peterselie en snijbieten. De laboe-ajer² in de tuin van mevrouw Klencke doet het uitstekend.

Vandaag kwam pappie al om 11 uur thuis en heeft ons meegeholpen. Ik ben soms zo blij, dat we hem nog bij ons mogen hebben. Hij is nog erg mager, maar zijn tong is gelukkig niet zo rood meer.

7-8-1942

De Maiers zijn gelukkig goed bij ons aangeland en ze zijn blij er te zijn. Janneke en mevrouw zijn veel magerder geworden. Mam en ik hebben hen van het station afgehaald en ik vond al gauw een sado voor hen. De anderen waren allemaal op de fiets. De sado was propvol. Janneke en Ruth hebben al veel van hun wedervaren verteld. Ze zijn veel met Jappen omgegaan. Vanmorgen zaten de jongens allemaal voor in het huis, toen er een Japanse officier langskwam. Robbie stond op, salueerde en ging weer zitten. Maar die manieren hebben we hem gauw afgeleerd. Haast elke dag horen we zware knallen van de Andirkant. Dat zal wel geen oefenen zijn, maar opblazen. Mevrouw Maier heeft gelukkig veel etenswaren kunnen meebrengen, o.a. meel, dat daar f 3.30 per kg kostte, maar hier f 8.-.

Mijn bureau staat nu in het kantoor naast de boekenkast, verder ook dat van Janneke en van mevrouw Maier en nog is het ruim.

16-8-1942

Vandaag is het weer Zondag. We zijn naar de kerk geweest. Ds. Tichelaar sprak over:

“Tact”, maar geen “Tactiek”. Na de kerk hebben we een poosje achter V. en W. gezeten.

Het was er heerlijk koel en daarna zijn we langs “Beatrix” naar huis gefietst, waar een heerlijk kopje chocola ons wachtte. Daarna las ik het boek “Roep deze Shoenamitische!” uit. Ik vind het een mooi en fijn boek. Mevrouw Maier vond het te somber voor mij. Ook het boek “Het stenen ventje” heb ik gelezen. Dat vond ik nog mooier. Ik heb pas leren breien en al een pannelap gemaakt met picotjes er omheen. Maar ik heb wel nog veel fouten gemaakt.

Nu komt het grote, blijde en leuke nieuws: Richt van der Brug verwacht een kindje!

Ik vind het zo leuk voor haar, die zoveel van kindertjes houdt.

En weet je, wie nog meer? Tante Emy! Wat zullen Chris, Wieneke en Rob het leuk vinden, vooral Wieneke. We mochten het vooral niet aan oom Bou vertellen, die hier in Bandoeng gevangen zit en misschien weer vrij komt. Ze wilde het hem zo graag zelf vertellen. Dat kan ik me goed indenken. En dan nummer drie is mevrouw Klencke. Daar wist ik het al van en dat wordt nu ook al zichtbaar. Soms verlang ik er ook al erg naar om een kind te hebben. Daarom schaam ik me er soms voor, dat ik nog niet met menstruatie begonnen ben. Nu zie ik Richt ook met heel andere ogen. Vroeger was ze vriendin en nu al bijna moeder. Ik kan me indenken, hoe heerlijk ze dat vindt en hoe blij ze is. Ik weet niet of Henk het al in Tjimahi weet.

Mam heeft ons een poosje geleden ook voorgelicht over het “cohabitare”. Wat is dat toch allemaal mooi gemaakt in de mens! Mam vertelde het Roelie en Heleen ook, maar dat kan ik eigenlijk niet goed vinden, hoewel zij er al wel iets van bleken te weten. Soms flappen ze er vragen over uit, die alleen uit nieuwsgierigheid voortkomen. Dat kan ik over dat mooie en heilige niet goed hebben. “Dat is niet tactvol” zoals ds. Tichelaar het laatst zei. Tact is voor mij hetzelfde als gevoel.

De Maiers bevalt het hier goed. Ze zien er ook al beter uit. Mevrouw Maier kan nu veel uitrusten van haar ziekte.

¹ Lang soort boon.

² Peervormige vrucht, die veel water bevat.

Van het laboe-ajerrek is een heel stuk afgehaald, zodat je er nu langs kunt lopen. Ik kan me in deze tijd soms zo gelukkig en tevreden voelen, omdat ik alles nog heb, niet ziek ben en om een heleboel dingen meer.

13-9-1942

Ik heb een hele tijd niets verteld. Intussen ben ik weer ziek geweest met hoge koorts, waarna ik me lang heel slap voelde. Daarna is Roelie even ziek geweest. Toen volgde Janneke en nu is pappie aan de beurt. Gelukkig knapt hij al weer wat op en gaat hij 's morgens in de tuin van tante Nine en oom Ot liggen, want daar is het lekker rustig. Door de zon is hij nogal verbrand en daarom ziet hij er gezond uit.

Er wordt al een poos lang eten door ons gebracht aan de mensen van Bronbeek. Eerst hielpen er ook nog drie Indische jongens mee, maar nadat er een put met wapens ontdekt is (zo luidt het gerucht), kwamen er een paar agenten bij de uitgang staan en de jongens mochten er niet meer door. Bronbeek is eigenlijk een klein dorpje op zich zelf. Het bestaat uit drie delen: Het gewone Bronbeek, het Indisch Bronbeek en de ouden van dagen. Ik heb drie dagen in de week dienst. De mensen zijn altijd erg blij als je komt. Ze krijgen rijst, suiker, katjang-idjomeel¹, koffie, zeep, vet en soms nog wat. Hierbij een paar van hun namen: Bloemhof, Manders, Tjowa (een blinde familie), Henke, Groot-Oonk, Boerigter, Wolters, Thomas, Knuifer en de rest ben ik vergeten. Als we er heen gaan, komen we langs een heleboel Jappen. Eén keer kwam er één langs, die mijn arm wilde pakken, maar ik week op tijd uit. Die vent had zulke vieze, zwarte handen! Een poosje geleden werd er verteld, dat er een zender ontdekt was door de stommiteit van een paar jongens. Ze bewaakten de zender en schoten opeens op een paar agenten. Naar men vertelt werden die jongens later gemarteld en ze moesten toen namen noemen van hun medespionnen. Een ontzettend domme streek! Een paar dagen geleden kwam Solveig nog even langs, maar ik had het toen juist druk met mijn kamer. Ze leende het boek "Flierefluiters oponthoud" van me, want ze kende alleen het eerste deel. Ze zocht ook naar iemand, die haar een microscoop zou willen lenen. Vanmorgen had ze er één. Ze was zo enthousiast!

Weet je wie er hier nu in de stad is? Maart Dake. Helemaal op z'n eentje uit Modjowarno² gekomen om te kijken, hoe het hier in Bandoeng ging. Ik heb hem nog niet gezien. Janneke en ik hebben nu elke Woensdag en Zaterdag les van mevrouw de Vries. Woensdag Frans en Zaterdag Engels. Voor Frans lees ik nu: "Mon petit Trott" en voor Engels: "Pinocchio". Onze kippen zijn aan hun laatste eieren toe. Achter bij de auto leggen ze die in een kist. De sla, kool, snijbiet, katjang pandjang, peterselie, selderie en zes djagoengs groeien prachtig. De laboe-ajer is alweer kleiner, want de mensen, die de riool repareerden hebben een heel stuk kapotgemaakt.

Er zijn weer een heleboel Jappen weggetrokken uit Bandoeng, want ik zag weer een paar lege scholen. Vanmorgen hoorden we van Richt prachtnieuws: 1 Italië heeft gecapituleerd, 2 de Turken hebben de Dardanellen voor de geëllieerden vrij gegeven.

3 Amerika heeft Japan een ultimatum gesteld, dat ze voor 25 September zich moeten terugtrekken tot Singapore. Het werd door San Francisco omgeroepen. We hopen van harte, dat het waar is.

Vanmorgen zijn Rietje, Roelie, Heleen en ik naar de Oosterkerk geweest. Jammer dat mam niet mee kon, want oom Ot had een prachtige preek. Hij vertelde over: "Hebt uw vijanden lief" en dat we elkaar niet 7-maal, maar 70x7 maal moesten vergeven, want God vergeeft ons ook zoveel. En ook dat alle haat uit ons hart moet verdwijnen en plaats moet maken voor

¹ Groene zaadjes van de soja.

² Modjowarno ligt helemaal op Oost-Java; op dat ogenblik vrijwel onbereikbaar.

blijdschap. Soms kreeg ik tranen in mijn ogen. Hij begon zijn preek met een vertelling over een Chinees meisje in de Japanse oorlog. Misschien schrijf ik het nog eens in dit dagboek. Na de dienst werd er voor de stichting "Pa van der Steur"¹ een collecte gehouden en er is f 96.- opgehaald. Erg veel!

20-9-1942

Wat gaat de tijd vlug om! We zijn nu al zes maanden krijgsgevangen en het lijkt veel korter. De geruchten, dat de 25e September alles zal gaan veranderen, geloof ik niet, maar we houden goede moed. Eens zal de bevrijding komen. Het is wel opmerkelijk, dat de Jappen hier veel beleefder tegen ons Europeanen zijn geworden. Er worden niet zoveel klappen meer uitgedeeld. We merken haast niets meer van hen, alleen van hun vliegtuigen, die soms hele dagen doorvliegen.

Gisteravond hebben we ruzie gehad met mevrouw Stevels. Ik weet niet wat ze gaat doen: hier blijven of weggaan. Pimmie kan soms ook zo vervelend zijn. En dan geeft ze de schuld aan anderen, vooral aan Friso.

Onze kippen zijn nu, geloof ik, allebei broeds en dat mag niet van pappie. Van hem mag er maar één en de ander moeten we er dan van af helpen of z.g. "koelpoorten". Zo noemen de Vlaamse boeren dat.

Het is vandaag Zondag. We zijn naar de Oosterkerk gegaan, waar ds. Oberman preekte. Hij sprak over het belijden van je schuld, dat je jezelf in de spiegel van het evangelie moest bekijken en dat vele mensen tegenwoordig die spiegel weggooien.

Na de kerk hebben we nog even bij V.en W. gezeten. Roelie en ik hebben daarna op een klein weggetje geleerd te rijden met twee fietsen. Mijn arm was lam op het laatst.

1-10-1942

Gisteravond had er een grote gebeurtenis voor ons plaats. Geen wereldgebeurtenis, maar een persoonlijke gebeurtenis, die ik me altijd zal blijven herinneren. Alleen Roelie, Heleen en ik weten het nog. Mam bracht ons gisteravond naar bed en wachtte toen bij ons op pappie. Dat gebeurt niet vaak, want pappie is meestal nogal laat. Maar hij kwam nu toch en vroeg ons: "Wat zouden jullie liever willen hebben: een broertje of een zusje?" We stemden voor een zusje. Toen vertelde mam, dat ze in het volgend jaar in Mei een kindje verwachtte. We konden het eerst haast niet geloven, maar waren toen zo blij, zo blij! Ik hilde er een beetje van. Ze vroegen ons alvast na te denken over een naam. Pas laat in de avond konden we slapen. Wat zal het leuk zijn zelf nu ook te mogen helpen met de kleertjes en ook speelgoed en een wandkleed te maken. We gaan een fijne tijd tegemoet. De volgende week is Paul jarig en daarna kom ik aan de beurt.

11-10-1942

Vorige week Zondag is mam meegeweest naar de kerk om naar ds. Oberman te luisteren. Dat had ze niet moeten doen, want de volgende dag voelde ze zich niet goed en vreesden we voor het leven van het kindje. Maar Goddank is ze na een week rust weer zo goed, dat ze weer mee kan eten binnen en op de bank kan zitten.

Vanmorgen zijn we ook naar de kerk geweest, waar nu ds. Keers preekte. Het was zo vol, dat we op het balkon moesten staan. Er waren nu ook twee Jappen in de kerk. We zagen hen naast ds. Oberman zitten, een hoofdofficier en een soldaat. Louk Woortman zat ook naast

¹ Johannes van der Steur (1865-1945), zendeling-leraar, stichter van 1ste militair tehuis in Magelang en helper voor onverzorgd achtergebleven kinderen van soldaten.

een paar Jappen en vertelde, dat ze elk een briefje van vijf in de collectezak deden. Dat lijkt me sterk!

Van Jappen gesproken: verleden Dinsdag om twee uur kwamen er drie Jappen binnen. Ik moest de deur open doen en riep mevrouw Maier meteen, want zij weet met Jappen om te gaan. Eén van hen sprak goed Maleis en vroeg, of er hier een dokter woonde, die injecties kon geven. Toen hebben we pappie geroepen. De Jap had zelf zijn obat¹ bij zich. Pappie spoot hem in en zei, dat hij over twee dagen terug moest komen om er nog één te laten geven. Hij was erg blij niet te hoeven betalen. Ze zeiden mij tabé², maar ik zei lekker niets terug. Toch zijn ze niet teruggekomen.

Nu de grote verrassing van vandaag: De kip zonder het kuifje (ik zal haar de Kale noemen) heeft kuikentjes gekregen. Zulke schattige kleine gele beestjes met een bruine streep over zich heen. Ik aaide die kip vanmiddag en hoorde toen piepen.

Warempel, daar kwam er één onder de veren uit! Zo'n schatje! Ik ben bezig van de grote kist een hok te maken. Nu moet de ren ook gauw af.

Pappie heeft vanmorgen een maandkaart voor het zwembad gekocht voor ons allemaal.

Woensdag gaan we al zwemmen. Fijn!

18-11-1942

Mam is gelukkig weer helemaal beter. Ik zal eerst wat vertellen over de gebeurtenissen van hier in de stad. Er wordt een vrouwenkamp opgericht en dat moet voor 8 December klaar zijn. Dat wordt in het oostelijk deel van de stad gemaakt, met ongeveer als omtrek de Houtmanstraat, de Tjitaroemstraat, de Riouwstraat en de grote Postweg. Op het kaartje van Bandoeng zie je ook dat de huizen daar het dichtst bij elkaar staan en dus het gemakkelijkst te omheinen.

Alle mannen zouden verder worden opgepikt. Fijn dat pappie nog thuis is. Maar ik hoorde zonet, dat al 70 doktoren een oproep hebben gekregen. Verder ook meneer Zijlstra, meneer Vlaming (van wie ik Duits heb) en meneer Wisman. Oom Ot gelukkig nog niet! Ik heb nu nog les van: Juffrouw Gruis (Latijn en Grieks), mevrouw Eyf (Engels), mevrouw Heydeman (Frans), mevrouw Franke (Nederlands), meneer Vlaming (Duits), meneer Zijlstra (Geschiedenis) en van meneer Suyderhoud (Aardrijkskunde). Als we in kampen gaan, kunnen we misschien in wat grotere groepen les hebben en niet zo stiekem in kleine groepjes. Heleen heeft nu ook les en volgt de eerste klas van de H.B.S., dus zo slaat ze de 7e klas van de lagere school over. Alleen met wiskunde heeft ze moeite. Roelie heeft nog steeds les van juffrouw de Quaasteniët.

20-11-1942

Vanmorgen is meneer Wisman vertrokken, maar een poosje later kwam hij weer terug. Ik weet niet waarom. Op de Irene-boulevard worden nu ook al huizen leeggemaakt, namelijk voor Indische mensen (de Prarindra, zoals dat stelletje heet). Ik hoorde het ook van de Beatrix-boulevard. Het zou jammer zijn als er in ons mooie huis vieze inlanders komen te wonen. Allemaal pesterij.

Vanmorgen had ik les op de Riouwstraat en daar waren ze ook al druk aan het verhuizen. Op de deuren waren papieren geplakt met Romeinse cijfers. We hadden nu voor de laatste keer daar les, in kamer V, waarnaast een 6 stond. Dat betekent dat er 6 personen in die kamer moeten wonen. Die kamer was ongeveer: 3,5 x 4,5m. En dan al hun barang. Je zag er heel

¹ medicijn.

² dag (groet in het algemeen).

veel verhuishagens en grobaks¹ heen en weer rijden. Verder ook toekang-botols² om allerlei op te kopen. Het was me een drukte.

Wij zijn ook al een beetje aan het uitzoeken, wat we het liefst willen meenemen, bijvoorbeeld van boeken, maar ook van andere dingen.

Nu wat over de tuin en de beesten: “Kaaltje” had nu weer vier kuikentjes gekregen, maar helaas zijn er al twee van dood. Door de moeder vertrapt misschien. De overige spruiten maken het best en krijgen al wat veertjes. Het nest van “Kuifje” is niet uitgekomen helaas, maar ze heeft nu al weer zes eieren gelegd. Mooie grote eieren!

Nu iets treurigs. Onze kleine papegaai “Sterretje” is dood. Toch zijn we er blij om, want hij was al lang ziek. Nu hebben we “Akka” nog en die is heel lief. We hebben een mooi grafje gemaakt met bloemen er op. De poesen maken het best, vooral “Bontje” is lief. De tuin is rommelig, de sla, kool, djagoeng en de katjang-pandjang zijn er uit.

Als hulp kregen we Sadeli en daarna Oedi, maar die was zo onbeschaamd, keek altijd naar je en lachte om de gekste dingen. Nu hebben we Wagimin, wel een net ventje. Hij wilde zich “Mini” laten noemen, maar daar protesteerden we tegen, want zo heet mevrouw Maier ook.

Ik ben ook nog jarig geweest en ik heb een heleboel gekregen: Sloffen, een jurk, een rokje, haarlintjes, een stuk chocola, stukje zeep, een pakje boter, een klein fotoalbumpje, een Pinocchioboek en nog wat dingetjes. Janneke wilde op haar verjaardag niets hebben, maar ze kreeg wel 20 pakjes. Friso is over vier dagen jarig.

Voor Richt zijn we een wandkleed aan het maken. Het wordt vast heel leuk!

Ik zit nu ook in de Jeugdraad van de Oosterkerk en voel me heel gewichtig. We hebben een vergadering gehad, maar er waren maar weinig leden aanwezig, waarschijnlijk omdat het zo hard regende. Ik heb ook al een keer gecollecteerd en dat ging best.

Belangrijk nieuws is dat alle Europese doktoren van Immanuël zijn ontslagen. Pappie heeft nu een particuliere praktijk. Het kantoor is nu als dokterskamer ingericht.

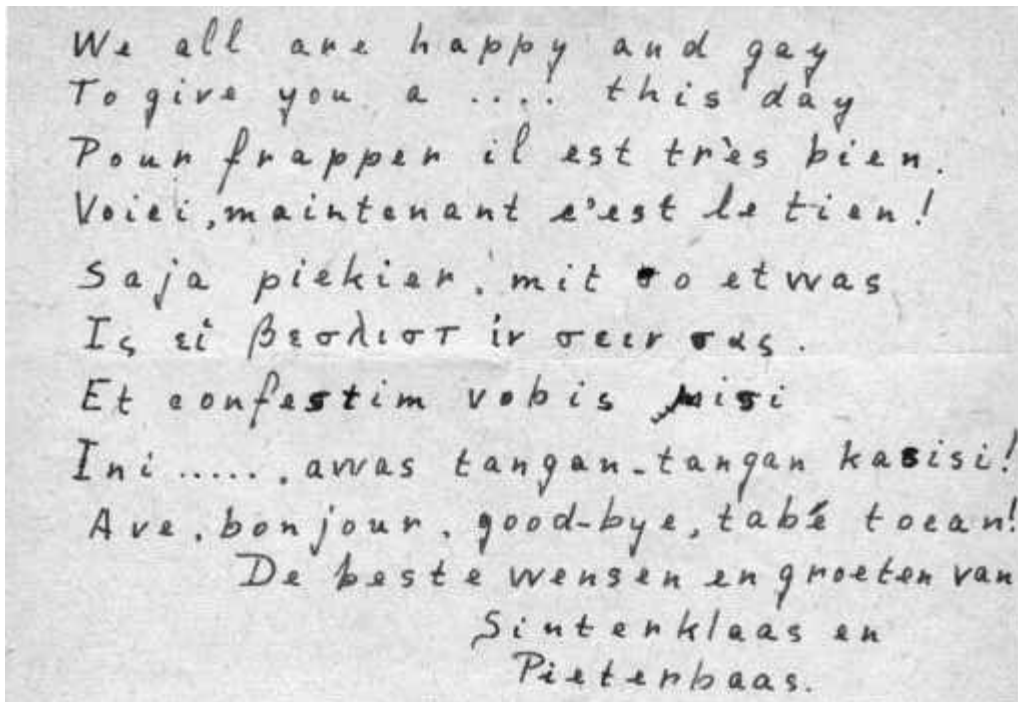
Hij heeft tamelijk veel patienten. Wij hebben gisteren weer een typhus- en cholera-prik gehad. Ik ben er gelukkig niet akelig van geweest. Er is ook weer een soort epidemie van vijfdaagse koorts geweest. Bij de vorige was ik steeds ziek, maar nu is het aan mij voorbijgegaan. Nu is Heleentje weer ziek.

Alle dominees zijn opgepakt, behalve ds. de Bruin en oom Ot gelukkig.

Bij Richt kun je al duidelijk zien dat ze zwanger is, bij mevrouw Klencke en de vrouw aan de overkant ook, bij mam nog maar een beetje. Ze zei, dat pappie had gezegd, dat het kindje al in April zou kunnen komen.

¹ Ossenwagen, grote wagen.

² Voddenmannen; toekang = man (voor alles en nog wat) en botol = fles (bottle).

Sinterklaas 1942, bij een hamer voor pappie

9-12-1942

Gisteren was het 8 December, precies een jaar geleden, dat de oorlog hier begon. De Japanners vierden een groot feest met veel toespraken. Vanaf 5 December zijn we in een luchtalarmtoestand, die de Jappen zelf ook ernstig vinden. De Jap, die wel eens bij mevrouw Marzynski komt, zei ook: "Ini boekan main" (Dit is geen spelletje meer)¹

Eerst hadden we constant luchtalarm tot 10 December, maar nu is het weer verlengd.

Aman, een chauffeur, die we van vroeger nog kennen, zei ook, dat in de kampong de mensen allemaal wisten, dat het nu ernst was. De eerste twee dagen is de sirene vrij vaak gegaan, maar sinds eergisteren niet meer. Er kwamen ook haast geen vliegtuigen meer.

Richt en tante Riek hadden ook prachtig nieuws: Amerika zei: "Japan heeft op 8 December ons een verrassing gebracht, nu zullen wij hun dit jaar een verrassing brengen." De Koningin had ook gesproken. Ze wisten alles van de kampen hier en de tijd van vergelding was nabij. Eén of andere hoge piet van de Jappen had ook in een toespraak gezegd, dat ze niet wisten, dat Amerika en Australië zo sterk waren en dat deze feestdagen eigenlijk niet feestelijk, maar ernstig waren. In Europa gaat alles best. In Afrika ook. Verder wordt er beweerd, dat alle mannen uit Tjilatjap weg moeten. De vrouwenkampen hier schieten ook al op. Pappie heeft ook al een oproep gehad, maar kwam terug met een briefje van vrijlating. Daarom hoeven wij gelukkig nog niet in het kamp. Brantasstraat 2, kamer 2 was ons al toegewezen. Mevrouw Maier en mevrouw Stevels kregen ieder met de kinderen maar een heel piepkleine kamer, maar na veel geprotesteerd hebben ze nu samen een klein huisje in de Nangkalaan. Meubels hebben ze er ook al, o.a. van juffrouw Gruis. Met les houdt zij nu ongeveer een maand op. Daarna hoopt ze weer verder te gaan. Zij moet nu ook het kamp in. Meneer Zijlstra is opgepikt en mijn leraar Duits ook. Sommige lessen hebben we nu weer van andere mensen. We maken het gelukkig allen goed.

¹ Ini = dit, boekan = niet, geen (bij zelfstandige naamwoorden), main = spel.

Van Ruth ontdekten we, dat ze kaas snoepte uit de ijskast en we noemen haar de “kaasmuis”. De kuikentjes van Kaaltje, Kiki en Kuku, worden al groot en over een week komen Kuifjes eieren uit. (8 stuks).

Over een week verwacht Richt haar kindje. Mevrouw Klencke heeft een week geleden een schattig zoontje gekregen: Peter Jan. Ik mocht het de eerste dag al zien. Een lief, klein wezentje!

We hebben geen Sinterklaas gevierd, maar hielden wel een spelletjesavond met wat lekkers, o.a. wat eigengemaakte taai-taai.

Van Pimmie Stevels hoorde we nog een leuke uitspraak. Bij het wakker worden riep hij: “Mammie, ik heb niet piest in mijn gebed.”

21-12-1942

Mevrouw Maier en mevrouw Stevels zijn het kamp in gegaan met hun rumoerig kroost. Wat is het hier nu rustig. Er gingen ook geruchten, dat de vrouwen van Soekaboemi en Buitenzorg hier zouden komen, maar dat geloofde we eerst niet zo erg. We hebben toen aan tante Nel Alers gedacht, maar helemaal niet aan tante Emy, die toen in Toegoe zat. Drie dagen geleden kregen we opeens een telefoontje, dat ze op het station hier zat en op weg moest naar Karèes, maar dat ze liever bij ons zou willen komen. Dat kon heel goed, want de Maiers en de Steveltjes waren net weg.

's Middags na het eten zijn pappie, Roelie, Heleen en ik naar Karèes gegaan. Er waren daar heel veel vrouwen en kinderen, groten en kleintjes. Dat Karèes lag in de Boerangrangaan, een zijstraat van de Papandajangaan. Roelie had weer een platte band. Haar fiets hebben we bij mevrouw van der Does (je weet wel van de schilder!) neergezet en toen een andere geleend. Toen op zoek. Eerst vonden we niets en toen zijn we ieder apart de straten gaan doorzoeken. Ik reed mijn straat uit en wonder boven wonder kwam ik hen daar juist tegen in een sado. In een tweede zat al hun bagage. Ik ben eerst meegereden naar de kamer, die hun was toegewezen op Galoen-goenglaan 5 en toen weer gauw terug om de anderen te waarschuwen. Wat waren we blij! Ze hadden een snertkamer gekregen zonder raam en oom Ies kreeg een piepklein schuilkamertje. Daarna gingen ze met ons mee naar huis. Wat was Bab groot geworden! We noemen hem nu Chris. De volgende middag verscheen ook tante Nel opeens, die ook naar Bandoeng was gestuurd. Ze had Louk in een kamp moeten achterlaten, wat ze natuurlijk vreselijk vond.

De volgende dag, dat was gisteren (Zondag), precies op Wieneke's verjaardag kreeg tante Emy een allerliefst kindje, een meisje. Ze heet Quirientje naar een zus van haar moeder. Een grappige naam! Op dezelfde dag kwamen er twee kuikentjes uit. We waren in de wolken en aten beschuit met muisjes. En vandaag taartjes, want die waren gisteren niet te krijgen. Wat is zo'n klein kindje toch iets liefs en moois! Ik heb het al mogen zien en gistermiddag mocht de wieg bij ons staan, omdat ze zo hilde en tante Emy moest rusten. Ze is heel zoet geweest. Ze woog 6 pond en 3 ons, een half ons meer dan Peter Jan van hiernaast. Richt wil ook het liefst een meisje hebben. Het wandkleed schiet al aardig op. Aan tante Emy heb ik mijn kruikenzakje gegeven, waar ze erg blij mee was.

Pappie heeft een poosje geleden een prachtig schilderij van Wanajasa van meneer van der Does gekocht. We hebben het samen stilletjes naar binnen gesmokkeld. Mam was zo verrast toen ze het zag!

31-12-1942

Vandaag is het de 31ste, Donderdag, de laatste dag van het jaar. Vandaag oudejaarsdag en morgen het nieuwe jaar. Vanavond kunnen we toch nog olieballen eten. Van een Chinees, een patient van pappie, kregen we zelfs nog twee flessen Anker bier. Zouden ze in Holland

ook nog zo rijkelijk voorzien zijn? En in Holland denken ze misschien het omgekeerde. Straks eten we worteltjes en gebakken vis. En vanmiddag van tante Emy taartjes! Mmmmm! Gisteren hebben we nog een poos in angst gezeten, want toen moest pappie opkomen in een leeg gebouw (het gebouw van de Topografische Dienst). Ik ben met hem meegegaan en ben daar heel lang gebleven. Wat waren er veel mannen! In lange tijd had ik niet zoveel mannen bij elkaar gezien. Meneer Wisman, die wat vroeger gegaan was, had zijn barang opzij gezet. Maar pappie zette die slim zoveel mogelijk vooraan en kwam zodoende veel eerder aan de beurt. Toen hij binnen was, heb ik wel even in de piepzak gezeten, maar weldra verscheen zijn barang uit een raam en even later kwam hij zelf. Pappie kon zelfs meerijden met een auto van een kennis. Toen ben ik gauw naar huis gefietst. Het was een blijde thuiskomst! Meneer Wisman is niet thuis gekomen.

Richt's kindje is er nog steeds niet. Eergistermiddag zijn Wieneke, Roelie en ik bij haar geweest en hebben een potje citroensmeersel gebracht. Ze was al langer dan een week in Borromeus en het kindje wilde maar niet komen. Op de twee Kerstdagen hebben we onze haan en de dikke kip van Dhoematiar opgegeten.

Nu is het kwart over 12: 1 Januari 1943. Ik ga gauw slapen. Friso en Paul hebben het niet vol kunnen houden. Ze lagen op de bank te slapen. Gelukkig Nieuwjaar!

1943

1-1-1943

Deze dag zal altijd in mijn herinnering blijven als een blijde, maar ook als een heel droevige dag. Blij omdat het een nieuw jaar is, droevig omdat het kindje van Richt direct na de geboorte overleden is. Richt houdt juist zoveel van kleine kinderen!

Daarstraks zijn we bij oom Ot en tante Nine geweest. Tante zei, dat Richt erg flink was. Dat zou ik nooit kunnen. We hebben het kindje, een jongetje, nog even gezien. Een lief, mooi, gaaf kindje. Het lag lief, rustig en bleek op de babytafel met gevouwen handjes. Twee kaarsen en de bloemen van Roelie en mij stonden er naast. Morgenochtend wordt het op het grote kerkhof begraven. Zijn vader, Henk Offereins, weet er nog niets van. Het kindje leek op hem. Het was een vrij zwaar kindje, het woog 8 pond.

3-1-1943

Vandaag is het Zondag. We gaan niet naar de kerk, maar maken een tochtje naar het huis van ds. Oberman, halverwege Lembang. Hij heeft daar een prachtige tuin vol beesten, ook paarden. Daar picknicken we dan.

Gistermorgen om half 10 is Richt's kindje begraven. Ik mocht ook mee. Voor mij was het de eerste keer, dat ik naar een begrafenis ging. Het was op een plekje, waar vele kleine kindertjes begraven waren. Dit was grafje nr. 40. Heel ontroerend!

Morgen beginnen mijn lessen weer.

10-2-1943

Richt is nu weer thuis. Ze loopt nog wat gebrekkig. Ze gaat vaak naar het grafje en verzorgt dan de plantjes. Er staan alleen verbena's, want grote planten mogen er niet op.

Ongeveer twee weken geleden is onze hele straat onderzocht naar mannen. Bij ons vonden ze oom Piet. Hij en oom Ot moesten mee. Bijna moest meneer Marzynski ook mee. Later hoorden we, dat ze naar het Palace-hotel waren gebracht. Een paar dagen geleden ging Chris boodschappen doen, maar hij kwam niet terug. De volgende dag hoorden we, dat hij met fiets en al was opgepakt en naar de Zeelandiastraat was gebracht, in de Van der Capellenschool. Tante Emy mocht hem gelukkig alles brengen.

Voor oom Bou heeft ze een leuk kiekje van Quirientje en nog wat kleren naar binnen kunnen krijgen. Het Bandoenkamp en Karèes zijn nu helemaal omheind. Het eerste wordt nog steeds uitgebreid en in het tweede houdt pappie spreekuur. Gisteren mocht hij er voor het eerst niet in. Op die dag kwamen er heel veel mannen uit Tjilatjap aan (ik geloof wel 5000), ondergebracht in het 15de bataillon. Ze zagen er gelukkig goed gezond uit.

Meneer Rinker, die in "Beatrix" woonde, is ontslagen en ook opgepakt. Zijn vrouw en kinderen gingen het kamp in en dus staat het huis nu leeg. Vandaag kwam meneer Thijsse, één van de enigen, die nog op het Pensioenfonds werkt, hier om de sleutels te halen. Waarschijnlijk komt er iemand van het Gebeo in, die gelukkig wel betaalt. Pappie en Paul hebben er net nog vannacht in geslapen. De laatste keer. Achter in de tuin stond een aspergeplant, waarvan ik Roelie één asperge heb gegeven.

Eergisteren ben ik "groot meisje" geworden. Ik vond het niets prettig en wilde, dat het nog wat langer was weggebleven. Hoewel, ik ben nu al 16. Mam kreeg het op haar 15de jaar en Roelie op haar 12de. Nu Heleentje nog. Ik ben er gelukkig maar een beetje vervelend van geweest.

Morgen op de 13de komen waarschijnlijk de kuikentjes uit. Ik hoop, dat het geen ongelukkige kuikentjes worden. Ik heb nog één filmpje voor mijn kiektoestel, maar dat bewaar

ik tot ons broertje of zusje komt. De naam is nog een groot vraagstuk voor ons. Marianne en Peter vinden we het leukst.

13-2-1943

Het is vandaag helemaal geen ongeluksdag, juist een heel blijde. De kuikentjes zijn allemaal op één na uit. Het zijn Japanse krielkipjes, heel schattig.

Tante Emy en Rob zijn vanmorgen een pakje aan oom Bou en aan een andere man gaan brengen in Soekamiskin. Haast alles mochten ze afgeven. En nu komt het leukste: Ze mogen misschien Quirientje aan hun vader laten zien! Waarschijnlijk mogen ze hem zelf niet zien, maar ze gaan vragen, of Wieneke haar mag binnenbrengen. Wat zal hij dat fijn vinden! Ik moet nu naar les, maar ik vertel straks de afloop wel.

Het is nu zes uur en onder het genieten van een kwee semprong¹ schrijf ik verder. Vanmorgen is alles prachtig gegaan. Quirientje, in een mooi rose gewaadje, werd door een politie-man naar haar vader gebracht. Daarna weer terug en toen mocht oom Bou ook heel even binnen op een afstand van ongeveer 5 meter. Tante Emy heeft hem toegeknikt, dat alles goed was en daarna moest hij weer weg. Rob en Wieneke waren er ook bij. Ze waren o, zo blij! Oom Bou zag er heel gezond uit. Het is vandaag ook de verjaardag van Chris. Als hij daar ook bij had mogen zijn, had hij het vast ook geweldig gevonden.

10-3-1943

Hallo! Hallo! (in het Japans: Maschi, maschi!) Ik heb weer veel te vertellen, maar ik moet zuinig met papier zijn, want je mag geen schriften en potloden meer kopen. Dus alles moet een beetje in telegramstijl. Roelie, Heleen en ik gingen over naar de achterkamer, waar mevrouw Stevels eerst in zat. Tante Emy, Wieneke, Rob en Quirientje zitten nu in onze vroegere kamer, want de kraamkamer is in gebruik. Er slapen nu twee vrouwen met hun babies in. Eerst kwam er een Chinees vrouwtje, dat pas aan het eind van de maand verwacht werd. Ze kreeg een heel klein dochttertje van vier pond. Eergisternacht om 2 uur kwam mevrouw van Westen en na een half uur werd er een welgeschapen zoon geboren van 3 kg en 3 ons.

Het wandkleed voor Richt is eindelijk af. Het is heel leuk geworden.

Ongeveer twee weken geleden werd er bij Instituut Pasteur een soort pitjes verzameld (om obat van te maken). Op een bepaald ogenblik vonden ze het genoeg en zeiden, dat ze niets meer wilden hebben. Een paar mannen hebben toen al hun pitjes weggegooid. Heleentje en Rob hebben die bij elkaar geveegd, ze hadden twee emmers vol. Een paar dagen later namen ze wel weer pitjes aan. Heleentje en Rob brachten de emmers en kregen er na lang wachten zes gulden voor. Pappie wil er een zwemkaart voor kopen, maar dat willen wij niet. We wilden er nieuwe visjes voor ons aquarium voor kopen.

Er gaan geruchten en het staat ook in de "Tjahaja", dat er grote manoeuvres gehouden zullen worden. Het is een goed voorteken. Tante Riek vertelde, dat er een paar

Japanse officieren bij dr. Leimena waren gekomen en dat ze mopperden over het feit, dat veel mensen al van die oefeningen gehoord hadden. Wij sliepen die nacht bij tante Nine en op weg naar hun huis kwamen we een Jap tegen met iets in zijn hand. Het leek op een draagbare telefoon. Bij mevrouw van der Molen zeiden ze, dat die Jap de sirene bewaakte.

15-3-1943

Op 13 Maart is het de Vrouwengebedsday geweest, gecombineerd met een kerkdienst. Gisteren, Zondag, preekte Juffrouw Bron en ik mocht weer collecteren. Waarschijnlijk mag ik meedoen in het Paaskoor.

¹ opgerolde koekjes.

Het vrouwenkamp is nu al een week gesloten. Mijn lessen zijn bijna allemaal gestopt, behalve wiskunde, Frans en aardrijkskunde. Ik heb nog net een paar cijfers kunnen binnenhalen. Vijf dagen zijn er politieagenten de stad in geweest op zoek naar vrouwen, die in het kamp hoorden te zijn, maar er niet in zaten. Bij ons zijn ze ook geweest. De naam van tante Emy hebben ze opgeschreven en haar pendafteran (persoonsbewijs) meegenomen. Die van Richt en mevrouw Wisman ook. Die krijgen ze terug tegelijk met hun oproep. (Leuk hoor!)

De kuikentjes groeien als kool en doen soms zo grappig. Ze hebben nu allemaal namen: Grisetje, Barbarossa (de rooie) en de vier Japanners: Foetsiemoetie, Kelim, Naikkadaksi en Hangkrenghang.

22-3-1943

Mevrouw van Westen is met Gerard Douwe al weer naar huis en het Chinese vrouwtje ook, maar er zijn al weer anderen in aantocht.

Roelie, Heleen en ik maken het best en vinden onze achterkamer heel prettig, alleen wat vochtig en kil. Aan ons wandkleed wordt druk gewerkt. Het wordt heel leuk.

Een poos geleden is er gestolen bij de familie Marzynski, maar Manidjan, hun djongos¹ is de dief achterna gegaan en heeft hem gepakt. Hij had zomaar lakens en dekens uit het raam gepikt.

Ik weet nog een leuke grap: Er was een mevrouw, die tegen een Jap zei: "Zeg, kom je vanavond naar de B.B.C luisteren?" De Jap dacht: "Aha, nu heb ik je te pakken" en hij zei: "Heel graag, mevrouw". 's Avonds kwam hij om 8 uur en hoorde de berichten van de B.B.C. van het huis ernaast, waar Jappen woonden. Wat keek hij op zijn neus!

Quirientje was gisteren drie maanden oud. Waar blijft de tijd?

2-4-1943

Gisteren was het 1 April, maar er zijn niet veel moppen gemaakt. Daar is het de tijd niet voor, hoewel we toch vrolijk moeten blijven. Zonet is er iets droevigs gebeurd: een auto heeft één van onze witte kuikentjes doodgereden. Gelukkig was het direct dood. Ik heb het meteen begraven met een oranje bloem er boven op. Ik heb mezelf beloofd niet te huilen, wat wel moeilijk was.

Mevrouw Wisman en Wernie zitten al in het kamp. Het is hier rustig zonder hen.

Tante Emy moet helaas ook naar het kamp, naar de Houtmanstraat. Ze heeft een goede kamer getroffen en ook nog een kleintje voor oom Ies. Gelukkig samen met aardige mensen.

Tante Nine en Richt moeten in de Tasmanstraat wonen bij de van Goghs en tegenover tante Cor van Wijk. Ze vinden het helemaal niet leuk en zijn er ook niet tevreden mee. Mevrouw Wisman zit in het gezinskamp. Misschien komen wij daar ook nog, maar pappie is er nog.

Een groot geluk! Toen tante Emy naar het huis ging, ben ik als haar dochter mee naar binnen gesmokkeld. Ik heb toen vele mensen bezocht: mevrouw Maier, Stevels, tante Willie Giese Koch, juffrouw Bron (tante Greet van de Jeugdraad), juffrouw Gruis, die erg blij was me te zien en tante Cor, die echter niet thuis was. Daarna moest ik naar huis en tante Emy was al weg. Toen ben ik brutaal door de poort gestapt en geen enkele "stokroos" heeft me tegen gehouden. Zo kwam ik behouden thuis.

De schrijfmachine van mevrouw Stevels hebben we eindelijk voor f 25.- kunnen verkopen. De radio hebben we nog en zo kunnen we 's avonds nog naar mooie muziek luisteren, o.a. Lohengrin.

¹ huisbediende.

Vandaag is mijn vervelende week weer begonnen. De vorige heb ik overgeslagen, maar mam zegt, dat het gewoon is.

Het aquarium van Wernie logeert hier, nu zijn het er al vier.

Vandaag aten we gebakken vis, worteltjes en rijst. Ik heb gesmuld. Wat zouden ze nu in Holland eten? Koolrapen met hondenvlees misschien?

5-5-1943

Tante Emy is vandaag druk aan het verhuizen. De meeste barang is nu met twee grobaks weg. Zelf vertrekken ze straks na het eten. We zullen hen missen.

Quirientje krijgt al wat haar, is lief en lacht veel.

Gisteren hadden we met de mensen van de Jeugdraad een lontong-maaltijd¹. De ochtend had een ernstig en een leuk gedeelte. In de middag allerlei voordrachten en toneelstukjes. Ik heb de “Kakkerlakken-nachtmerrie” voorgedragen, wat men heel leuk vond. De toneelstukjes en de gesprekken waren “so Indies”, soms tot mijn ergernis. De lontong was heerlijk, maar ik was de enige totok². Om vijf uur ben ik moe naar huis gegaan en zo maar in bed gerold. Nu moet ik gauw poeseneten klaar maken en dan zelf eten. Rijst, sajoer menir³ met tahoe⁴ en tempéh⁵. Mmm, erg lekker!

Tante Emy kwam zonet nog even terug en vertelde, dat alles goed gegaan was en dat het meeste al op zijn plaats stond.

1-5-1943

Vandaag is het 1 Mei. In deze maand zal ons kindje komen. We zullen het met blijdschap ontvangen. Ondanks alles hebben we het heel fijn met elkaar met een goed gezin en met al onze bezittingen, een reden tot grote dankbaarheid.

Tante Nel is vanmorgen naar het kamp Karès teruggegaan. De vorige week werd ze ziek. Nu is ze weer beter en moet ze helaas terug. Ze is zo lief voor ons geweest. Roelie, Heleen en ik kregen ieder een broche van haar. Vanmorgen toen ze wegging, gaf ze een gemberkoek en vanmiddag kwam er een taart, die ze bij Maison Bogerijen had besteld. Zij is ook heel nieuwsgierig, of het een “Wouter Ernst” of een “Emy Marianne” zal worden. Ik kreeg nog een gulden van haar om bloemen te kopen, als het zover is. Heleentje gaat dan met Friso of Paul een paar dagen naar tante Jeannette Meesters, want anders is het hier zo druk. In de kraamkamer ligt nu weer een Chinese vrouw met een heel lief kindje. Ik heb zijn allereerste ogenblikken meegemaakt. Het is geboren op Woensdagmorgen om half 12 (28 April), op de verjaardag van de Japanse keizer. Zijn naam weet ik nog niet. Later op de ochtend kwam Pa, dolblij met zijn zoon, met een pannetje heerlijke kip aanzetten. Die Pa is toch zo’n leuke dikkezak. Elk ogenblik kunnen we ook de vrouw van meneer Kong hier verwachten. Haar tijd is ook al bijna om. Tante Emy noemt haar MaYong en zegt, dat ze de zoon maar King moeten noemen, dan heet hij King Kong!

Noortje van der Molen is verhuisd naar de Heytinglaan. Tante Emy is nog één keer hier geweest en heeft toen foto’s van Quirientje laten maken, die echter niet erg mooi werden. Het gaat goed met haar en de kinderen. Rob werkt nu bij de vuilnisdienst.

¹ kleefrijst, gekookt in een pakje bananenblad, dichtgehouden met een bamboesplinter.

² blanke Nederlander.

³ gerecht van natte groente.

⁴ koek van fijngemalen soja.

⁵ gefermenteerde sojakoek.

4-5-1943

Het kindje is er nog niet, maar het wandkleed schiet al aardig op en mijn kruikezakje ook. De wieg en de kamer staan al klaar. Als het zover is, komt tante Mies van Noppen hier helpen met de huishouding. Haar man is een paar dagen geleden gestorven en nu wil ze graag andere mensen gaan helpen.

Mevrouw Marzynski is ook een poosje weggeweest, ze had veel last van asthma.

Eergisteravond kreeg ze weer bezoek van een Jap, die ze goed kende en die heeft zijn mond voorbijgepraat: “Wij kunnen niets tegen Amerika uitvoeren. We kunnen ons wel bepantseren, maar dat geeft niets, want de Amerikaanse bommenwerpers kunnen wel 12000 ton vervoeren en wat moet je daartegen doen? De Duitsers verliezen nu ook al veel en trekken al terug van Tunis.” Mevrouw Marzynski pakte toen de krant “Tjahaja” en keek er in. “Nee, daar staan alleen onze overwinningen in. Van de verliezen mogen ze niets weten”, zei de Jap toen. Vanmorgen was tante Jeannette hier en vertelde, dat ze had gehoord, dat Stalin een redevoering had gehouden en had gezegd: “Wanhoop niet en blijf wachten! We zullen een tegenoffensief beginnen, of liever wij zijn het al begonnen bij Topel. Alle verdere veroveringen zijn al met data vastgesteld en over 5 maanden is er vrede.” Dat klinkt nogal hoopvol. Over Tunis wordt zoveel gezwaamd. Eén of twee maanden geleden ging het daar al goed.

Tante Emy heeft ons een schattig hangertje gestuurd, het is nog een familiestukje.

Onze kip “Kuifje” broedt nu weer en nu op zes broedeieren, die we kregen van meneer Pistorius, een patient van Pappie. Het zijn kanjers, ik hoop, dat ze goed uitkomen. Op Pasen is de kip begonnen.

5-4-1943

Vanmorgen ben ik na de gonio-les naar Noortje geweest. Ze tekent ons kinderen allemaal uit en doet mijn gezicht nu over “en profil”, want het licht valt nu heel anders. Ze moeten waarschijnlijk weer verhuizen, want haar huisbazin heeft gezegd, dat het huis leeg moet van “toean Nippon”¹. Ze zitten er nog maar net. Tante Nine en Richt zijn nu ook in het kamp. Ze hadden veel te veel barang voor hun ene kamertje.

Op Pasen hadden we een verrassing: Juffrouw Bron mocht het kamp uit voor de kerkdienst. We hebben goed gezongen. Iedereen zei, dat het koor prachtig was. Ook op de P.J.C. (Protestantse Jeugd Club) hebben we nog gezongen. We kregen die dag ieder 2 eieren en dat gebeurt niet vaak meer. Gisteren aten we bami met varkensvlees, heel lekker. Brood hebben we af en toe van Bogerijen, maar het is grijs en plakkerig. Vandaag rijst met tahoe², tempé³ en ketimoen⁴ wat restjes varkensvlees van gisteren en vissenbouillon. Ik wens ze in Holland ook zulk goed eten toe.

Nu nog een paar vreselijke dingen: Lore Gast, een koorlid, en Nora Anselmo, bij wie we de Paasliederen instudeerden, hebben af en toe vlagen van krankzinnigheid. Lore is volslagen krankzinnig geweest, maar knapt nu weer wat op. Bij Nora was het een gevolg van een vroeger auto-ongeluk, maar ook met haar gaat het al wat beter.

Ik heb voor het eerst drie dronken Jappen gezien. In een sado reden ze lallend de Bragaweg op. Opeens klom de voorste over de bok naar het paard. Dat schrok zich een motje, liep naar de kant en viel op het trottoir. Na een poosje hadden ze het arme beest weer opgehesen en reden ze weer verder naar een volgend restaurant.

¹ meneer Japan.

² koek van gemalen soja.

³ gefermenteerde sojakoek.

⁴ komkommer.

Met mijn lessen gaat het goed. Ik heb nu nog wiskunde, Frans, Latijn en Grieks. Mam zou me wat met Engels helpen, maar er is nog niets van gekomen.

Ik ben nu soms assistente bij pappie op het spreekuur. De eerste keer vond ik het best wel griezelig, vooral als hij injecties moest geven. Dan werd het heel warm in mijn hoofd, maar al gauw wende ik er aan.

Nu nog twee moppen: Als er bij de kampen fourageurs (van ons leger) langs gaan, lopen er ook altijd Jappen mee met de bajonet op hun geweer. Ze prikken af en toe door het bilik¹ heen om de vrouwen weg te jagen, die er kijken of ze hun man soms zien. Eens had iemand vlak onder het bilik een paar schoenen neergezet. Weldra kwamen ze er aan. De Jap zag de punten van de schoenen en dacht: "Aha!" en schreeuwde eerst in zijn taaltje, dat ze weg moesten gaan. Daarna prikte hij venijnig door het bilik. De schoenen bleven. Nog eens prikte hij en nog eens. Hoe langer, hoe woedender. Eindelijk pakte hij de schoenen en merkte, dat er niemand in zat. Kwaad gooide hij ze over de schutting. Wat hebben we gelachen!

Tweede mop: Men zegt, dat er een Amerikaans vliegtuig boven ons is geweest en dat gooide een vlag naar beneden, waarop stond: "Rood, wit, blauw, we komen gauw". Daarna kwam er een Japans vliegtuig met een vlag: "Wit met een rode bal, wij zijn er al".

Het is nu avond. Mevrouw Pa Kong is net aangekomen en zit nu gezellig met de andere njonja² te kletsen. Wanneer zou mam aan de beurt zijn? Vol verwachting klopt ons hart. Vanmiddag ben ik voor het eerst naar de P.J.C. geweest, omdat Noortje me er voor vroeg. Het was fijn. Ik ben ook van plan om er trouw te komen. We kregen er thee en borstplaat. Voor mam kreeg ik ook wat borstplaat mee.

14-5-1943

HOERA !!! HOERA !!! IK HEB EEN BROERTJE !!! WOUTER ERNST !!!

WELKOM IN ONS MIDDEN !!!

Op 14 Mei 's avonds om 5 voor 10 ben je geboren. Wat ben ik toch blij, blij, blij!

Mam lag nog maar vijf minuten op het verlosbed en warempel, daar kwam ons Woutertje de wereld al in kijken. Pappie riep: "Een jongen, een jongen!" En toen hoorden we opeens: "Mè, mèèèè!" En dat was hem! Een lieve dikzak met een leuk gezichtje en een heel grappig mondje. Roelie en Heleen mochten hem in de wieg leggen, waarin ik tevoren al een lekker warm kruikje had gelegd. Net lag hij er, of zijn hoofdje ging omhoog en zijn oogjes een beetje open en daar keek hij me aan.

Zo'n schattekind! Met een prachtig

¹ vlechtwerk van bamboe, o.a. als wand gebruikt.

² mevrouw.

rond bolletje.

Roelie en ik zijn gauw naar de Marzynski's gehold en Heleen naar de Klencke's.

Weldra kwamen ze en werden we van alle kanten gezoend, ook door tante Mies van Noppen. Ze kon er niet over uit. Ze was bij de bevalling geweest en alles was heel vlug gegaan, een record werkelijk. Na het wassen hebben pappie, Roelie en ik haar naar haar bed gedragen, terwijl Heleentje de weg voor ons vrijmaakte. Wouter Ernst ligt nu lief en heel zachtjes te pruttelen in zijn wieg. Ik kan er niet over uit. Het is toch zo lief, fijn, heerlijk, schattig!

Nu nog even over het begin van de dag. Vanmorgen na het voeren van de kippen kwam er een Chinese familie voor pappie. "Doedoek sadja¹", zei ik.

"Tida, itoe njonja moesti beranak!²" zei toen een oude vrouw, wijzend naar een jong vrouwtje met een pijnlijk gezicht. Gauw pappie gewaarschuwd en hij stuurde me dadelijk weg om Moertina te halen (de "perfleester"). Om 7 uur kwam het vrouwtje, kwart over 7 in bed, om half 8 kwam ik terug en om kwart voor 8 was het kleine Chineesje er al. Een jongen! Mam heeft pappie toen geholpen, want Moertina was er nog niet. Ik hoorde het eerste kreetje en pappie zei: "Lalaki³". Ik holde naar de man en riep het hem toe. Hij lachte breed en keek meteen op de klok. Daarna heb ik gauw ontbeten en ben naar les gegaan.

Vanmiddag aten we rijst met heerlijke sajoer en dèng-dèng⁴. Van 3 tot 5 uur heb ik geslapen en toen gebaad. Na het avondeten kleedden Friso en Paul zich uit en hebben we samen het avondgebed gezegd, waarna mam God vroeg om een kindje, gezond naar lichaam, ziel en geest. Na het amen vertelde ze, dat het kindje in aantocht was.

¹ ga maar zitten.

² nee, die mevrouw moet een kind krijgen.

³ een jongen.

⁴ gekruid, geplet en in de zon gedroogd rund- of hertenvlees.

Toen hebben we de laatste zaakjes in orde gebracht en de wieg in de kamer gezet. Mam ging eerst nog eens naar de w.c. en toen naar de kraamkamer. Roelie en ik zijn ons toen gaan uitkleden. Net kwamen we weer terug, of pap-pie vloog de deur uit:

“Een jongen, een jongen!” Hij straalde van blijdschap. Na even wachten mochten we naar binnen. Daar zagen we onze lieve mam. Ze zag er goed uit en lachte zelfs. Op de babytafel zagen we hoe ons Woutertje ingezeept en gewassen werd. Toen mam in bed lag, hebben we samen God gedankt.

Morgen vliegen Roelie, Heleen en ik de stad in om het alle bekenden te vertellen. Mijn filmpje zal ik nu ook gauw kunnen inwijken. Nu gauw naar bed, het is al 12 uur.

16-5-1943

Wat een heerlijke tijd beleven we nu. Zelfs in al die oorlogsellende mogen we zo gelukkig zijn. Vanmorgen preekte mevrouw Mostert over de levensvraag: “Hebt gij

mij lief?” Ik vond het erg mooi. We mogen niet meer collecteren van “Nippon”, zelfs alle kerkelijke steun is verboden. Echt gemeen.

Gisteren en vandaag hebben we veel bezoek en bloemen gekregen. Een bloemenmand van: mevrouw Fransz, dr. van Ouwerkerk, Bimba, tante Nel (die mand heb ik opgemaakt), meneer Schüsz en verder nog bloemen van de jeugdraad, mevrouw Klencke, familie van der Molen, tante Nine en Richt, tante Jeannette, juffrouw Geisler, Patma, Endjoem en Roos en Hanneke de Klerk. Taartjes van tante Mies, bonbons van tante Nel en een slagroomtaart van familie den Boestert. We zijn zo verwend.

Heleen en Friso logeren bij tante

Jeannette. Ik ben al zo’n beetje een babyboek in elkaar aan het flansen.

Er zijn vandaag twee race-kuikens uitgekomen, twee Australors. Ze zijn wit en zwart. Ik heb net Woutertje nog gezien, lekker in slaap. Gisteren kreeg hij zijn eerste slokje. Hij wist direct wat hij moest doen, zo leuk! Zijn nageltjes zijn al geknipt en bewaard. Het is een lekkere dikzak. Mevrouw Woortman noemde hem een “bazuinengeltje”.

Mevrouw Pa Kong heeft eindelijk haar kindje. Gisteravond om 11 uur kreeg ze een lief, 8-ponds, dik meisje.

5-6-1943

Woutertje is nu al drie weken oud en groeit als kool. Hij is erg zoet. Eén keer heeft hij al wijd uit gelachen tegen mam en daarna een paar keer een klein beetje. Zijn oogjes kunnen al wijd open. Ik heb al acht kiekjes gemaakt. Ook één van hem op de weegschaal, heel leuk!

dan weer een paar sokjes.

Hij krijgt nog steeds cadeautjes, dan weer een broekje,

De verjaardagen van mam en pappie zijn fijn verlopen. Mam vond de tekeningen, die

Noortje van ons allen gemaakt had, heel mooi. Pappie kreeg nieuwe schoenen en kniekousen en van mij een nieuwe kalender. 's Middags aten we rijst, kip en echte appelmoes. Voor de thee maakten we een soort van stroopwafels van waaierkoekjes met stroop er tussen. Vanochtend verscheen heel plotseling Wieneke op het toneel. Ze was uit het kamp gekomen met een ander meisje, dat naar de tandarts ging. Ze vond Woutertje heel lief. Hij was natuurlijk het eerste, wat we haar lieten zien. Jammer genoeg moest ik gauw weg naar les. Op terugweg heb ik nog wat bloemen voor haar gekocht. Ze kreeg van alles mee, ook eieren uit eigen tuin. Ze maakten het allen goed. Quirientje groeide goed, maar was niet dik. Ze kon al heel verstandig uit haar oogjes kijken.

Een paar dagen geleden kwam Richt ook opeens. Ze had een zieke vrouw naar het ziekenhuis moeten brengen en maakte van de gelegenheid gebruik. Ze zat vol verhalen. Helaas heeft tante Nine veel last van buikpijn.

Nu nog iets treurigs: Tante Cor van Wijk leed al lang aan suikerziekte. Ongeveer een week geleden kreeg pappie een telefoontje, dat ze ernstig ziek was en in Borromeüs was gebracht. Een paar uur later kregen we bericht, dat ze overleden was. Die lieve tante Cor! Ik herinner me haar nog heel goed. Ontzettend jammer, dat oom Piet niet even uit het kamp mocht. Het is ook heel zielig voor Bep om zo alleen achter te blijven. Ze zag er zo ongelukkig uit met de begrafenis. Wij zijn er ook heen geweest.

Ze is op het zelfde veld begraven als Richt's kindje en meneer van Noppen. Daar legden we ook wat bloemen neer. Bij het lopen langs andere graven troffen me er twee van vliegeniers. Op één ervan stond een stenen gebroken propellor en op de ander een gebogen vliegenier. Het is daar heerlijk stil en rustig, alleen het gebrom van vliegtuigen verstoort de rust. Na de begrafenis kwam Bep nog even bij ons en heeft natuurlijk Wouter ook mogen zien. Daarna ging ze samen met mevrouw Budding weer terug naar het kamp.

7-6-1943

Vandaag werd Roelie vijftien jaar!

De feestelijkheden begonnen met de koffie, die ze in een nieuw kopje kreeg. We zongen voor haar:

Heden is 't een jaardag weder.
 't Is een dag zo blij en goed.
 God heeft onder zon en regen
 haar zo liefderijk behoed.

Vader, help ons nu en immer:
 trouw te zijn en rein en waar.
 Here, blijft Gij in ons midden,
 dan wordt het een heerlijk jaar.

Daarna kreeg ze de cadeautjes en heel veel lekkers: citroensmeersel van mij, borstplaat, muisjes, chocola, 3 nougatblokken en stroopwafels. Een fijne dag!
 Vanmorgen vroeg om 4 uur kwam mevrouw Frans opeens en beviel van een hele dikke dochter. Ik hoorde haar eerste huiltje ook. Een flink stemmetje!
 Gistermiddag heeft Bimba (het hondje van de fam. Marzynski) onze kip “Grisetje” dood gebeten. Ze ging daarna in de pan, maar het smaakte toch niet zo lekker.
 Tante Mies, die na Woutertjes komst mam heeft geholpen, is een paar dagen geleden weg gegaan om een andere vrouw te helpen. Nu logeert juffrouw Cohen Stuart hier, we mogen haar Jet noemen.
 We hoorden weer goede geruchten: Er was bij een dominee op Midden-Java een pamflet in de tuin gevallen, waarop stond, dat de Amerikanen gauw zouden komen.
 Dat de Inheemse militie moest oppassen, als ze naar de Japanse zijde overgingen. Dat de Aleoeten al in hun handen waren. Verder schijnt het, dat er hoog boven Poerwakarta ook Amerikaanse vliegtuigen hebben gevlogen. Nu, hoop doet leven. Zouden we nog in een kamp komen?

28-6-1943

Het laatste nieuws: Makassar is gebombardeerd. In Italië guerrillatroepen. Rusland krijgt Amerikaanse versterkingen. We weten nog iemand, die luistert, maar dat vertel ik pas na de oorlog. Roelie's juffrouw de Quaasteniet is opgepakt, omdat ze nog niet in het kamp zat en omdat ze een ongeregistreerde radio in huis had en nu zit ze gevangen op O.A.B.¹
 Nu ons “faits divers”: Er zijn alweer twee babies geboren. Eén van mevrouw Frans met de prachtnaam: Victorine. Verder een Chinees jongetje, een hele dikzak. Vlak na de geboorte deed hij zijn ogen al open. Mam was de verpleegster. Dat arme vrouwtje heeft zo'n pijn geleden, maar ze heeft nu een prachtzoon.
 Een poosje geleden moesten alle doktoren op het gemeentehuis komen, tegelijk met de Blanda-Indo's². Ze kregen alleen maar een kort toespraakje. Ze mochten niet verhuizen zonder dit aan te geven. Dat was alles. Onder de vele Indo's waren ook onze overburen, mevrouw van der Molen en Frits Kernkamp, maar hij zag me niet.
 In de kerk vond ik nog een vriendinnetje uit de 7e klas terug: Els Ruitenbach. Zij had mij ook herkend. Het kerkkoor houden we aan. De Jeugdraad gaat ook een sportclub oprichten, waar ik niet aan mee zal doen. Ik vind het nu geen tijd voor zulke dingen.
 Nora Anselmo is gelukkig weer beter en Lore Gast ook bijna. Vlak bij ons op de Lembangweg heeft laatst meneer Niekerk een benzineblik laten springen. Een reuze knal! Dicky Ensering is er nog voor opgepakt.

¹ Ons Aller Belang.

² (Later) Indische Nederlander

De kiekjes zijn heel goed geworden, zo leuk en scherp. Wouter op de weegschaal, op de babytafel, met Roelie, met Heleen, met mij, met de broertjes, met tante Mies, met pa en ma, pappie met zijn drie zoons, mam met haar zes kinderen en tot slot één van mevrouw Frans, mevrouw Klencke en mam met hun babies. Enig!

Wouter huilt gelukkig niet veel en groeit als kool. Vanmorgen heb ik hem per ongeluk geprikt. Hij gaf opeens een schreeuw, heel zielig, maar er was gelukkig niets van te zien. Hij kan zo leuk lachen met zijn mond wijd open. Tegen ons allemaal. Wat hij ook prachtig vindt, is om hoog in de lucht met zijn buik in pappie's hand te zweven.

Dan is hij altijd zoet. We verschonon hem om de beurt en ik heb hem al drie keer gebed. Dat vindt hij toch wel zo lekker!

Vanmiddag kregen we net een briefje van tante Emy. Ze maakten het best. De gaarkeuken kwam al wat op gang. In het begin liep alles heel moeizaam. In Karèes is dat nog vreselijk. Die gaarkeuken kan voor 1600 mensen werken, maar er zijn 4600 mensen. Soms een flietertje vlees, een ei en 's morgens sagopap, net stijfsel. Een gesmokkeld ei kost 7 cent en een pond vlees 90 cent. Weet je, wie er ook meedoen met smokkelen? De "stokrozen"! Men gapt daar elkaar de babyvoeding af en vecht om een broodje. Maar toch kan men er nog veel lachen.

Laatste nieuws: Bandoeng, Semarang en Soerabaja worden gewaarschuwd, dat er wat staat te komen. Makassar moet vreselijk gebombardeerd zijn. In de "Tjahaja" stond, dat Ceram en Timor overvallen zijn. De Amerikanen geven dus wel een beetje om Indië.

Op 20 Juni mochten er weer pakjes gebracht worden naar Soekamiskin. Toen hebben we oom Bou de kiekjes van tante Emy en een paar van Wouter gestuurd. Wat zal hij dat leuk gevonden hebben.

Meneer van Voren is net opgepakt en mevrouw Mostert moet ook het kamp in. Nu houden we voor de kerk maar twee sprekers over: Meneer Woortman en juffrouw Olieslager, maar het gaat nog. We eten nu allemaal rijst en pap, pap en rijst (met wat groente natuurlijk). Op Zaterdag en Zondag brood, dat grijs en klef is. Alleen op speciale feestdagen aardappelen. Eén aardappel kost 1 cent. Onze Japanse kippetjes en de Australors maken het best.

4-7-1943

Vandaag is het Zondag. Wouter is zonet in de dienst gedoopt door meneer Woortman. Wouter zag er schattig uit. Roelie mocht hem naar binnen dragen. Er waren nog meer dopelingen en stel je voor: Eén heette er Anton Adolf Benito! Vreselijk om zo genoemd te worden. Voor de dienst begon was het mijn beurt om te bidden. Ik was wel wat zenuwachtig, maar het ging goed.

12-7-1943

Vandaag moest meneer Woortman naar de "Sterre der zee" komen en hij is er gebleven. Erg akelig voor de Woortmannetjes, maar ook vervelend voor onze kerkdiensten. Nu houden we haast niemand meer over. Dr. van Ouwerkerk is ook plotseling met vrouw en kinderen naar de Kempétai¹ gebracht. Zijn vrouw en kinderen mochten daar al gauw weer uit, maar moesten zich binnen 24 uur in het kamp melden. Ik hoop, dat ons zoiets niet overkomt. Gelukkig zullen we niet lang meer op vrede hoeven te wachten. Er zijn Engelsen en Amerikanen op Sicilië geland en in Rusland trekken de Russen op. Hier krijgen we ook weer luchtbeschermingsoefeningen. Dat zal duren van 16 tot 25 Juli. Ook worden er bombardementen verwacht. Er stond in de Tjahaja:"Pas maar op. Er kan per ongeluk of bij toeval wel eens een

¹ Japanse militaire politie (iets als de Grüne Polizei in bezet Nederland).

orang¹ moesoeh (vijand) bij zijn.” Nu, daar zouden we niets op tegen hebben. Een poos geleden hadden we hier een Australische legertent van de zoveelste bombardeergroep in huis.

Van pappie moest hij zo gauw mogelijk weg.

Onze poes is mank. Pappie heeft hem geopereerd . Waarschijnlijk door een ander dier gebeten. Er is ook een Japans kippetje van ons ziek. Daarvoor krijgen we nu goede raad van mevrouw van der Pitten, een vluchteling uit Lembang.

Wouter maakt het best. Vanmiddag mocht hij voor het eerst in zijn wagen rijden, wat hij prachtig vond.

¹ Vijand. Orang = mens, moesoeh = ?

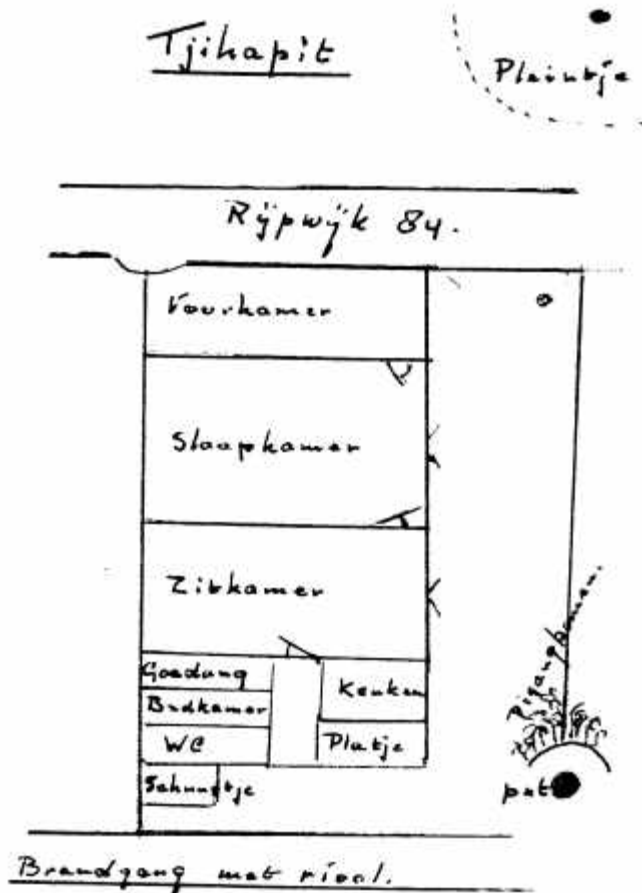
Tjihapit

Bandoeng

20-7-1943 --- 13-11-1944

6-8-1943

Weer veel te vertellen. We zitten nu op Rijpwijk 84, Tjihapitkamp, Bandoeng. In een piepklein, maar gezellig huisje. Nu zal ik het verhaal vanaf het begin vertellen.

Op 12 Juli werden er opeens 5 doktoren opgepikt. Toen schrokken we. Op 14 Juli kreeg pappie een lijst om in te vullen: alles wat hij aan medicijnen en instrumenten had. Hier van was het één en ander van andere doktoren geleend. 's Middags kwam juffrouw Wessels opeens en ze vertelde, dat dr. Kampman tegelijk met dat biljet zijn oproep gekregen had. We hadden het wel zien aankomen, maar we schrokken toch.

's Middags ging ik naar de P.J.C., maar weer een grote teleurstelling: Alle kerkdiensten, protestantse clubs en catechisaties werden verboden. Er mochten alleen nog kerkdiensten in het maleis gehouden worden. Teleurgesteld gingen we weer naar huis. Wat ik verwacht had, was intussen gekomen: Pappie's oproep. De volgende morgen moest hij om 12 uur Nippontijd met koffer en bultzak in het Palace-hotel komen. Daar had je de poppen

aan het dansen! De volgende morgen vertrok hij met twee koffers en twee bultzakken (om er anderen ook van te geven).

Roelie, Heleen en ik gingen mee. Onderweg moesten we nog eens stoppen voor een snert Indische wachtpost, waarvoor we net allemaal de andere kant op keken. Mij heeft hij vroeger al eens een steen nagegooid, omdat ik niet diep genoeg boog.

We kwamen aan bij het Palace-hotel. Pappie ging als laatste naar binnen met een vrolijk gezicht. Zo leek het tenminste. We hebben nog even gewacht. Roelie en Heleen gingen daarna naar huis, maar ik bleef nog even. Er kwamen weer doktoren naar buiten: Dr. Wisse, Stibbe, Overman, Maier, van der Linde, Fast, de Roemer, maar geen pappie. Toen ben ik ook naar huis gegaan. Daar gingen we meteen aan het pakken. Er waren net luchtbeschermingsoefeningen aan de gang en dat was nogal lastig.

Zaterdag, 17 Juli, kwam ook onze oproep. We moesten notabene op Maandag om 4 uur Nippontijd in het kamp zijn. Gelukkig hadden we een kamer gekregen naast het huis van tante Emy, maar die mochten we niet eens bekijken. Van 's morgens vroeg tot 's avonds laat waren we aan het pakken. Tot overmaat van ramp werd Heleen ziek. Dr. Linn constateerde: Blindedarm-ontsteking! De volgende morgen werd ze door dr. Sie geopereerd. Alles ging goed. En wij maar aan het pakken! We hadden een lijst gemaakt: Spullen meenemen, verkopen, op Pasteurweg 24 zetten en aan andere mensen geven. Maandag kregen we per gratie één dag erbij.

In de avond was er bij de Marzynski's een hele Jappen-scène vanwege onvoldoende verduistering. Maandagmiddag zijn er al twee grobaks weggegaan en in het kamp door tante Emy opgevangen. Dinsdagmorgen is het heel druk geweest. Veel mensen gaven pakjes mee. Ik verkocht vier kippen voor drie gulden. De Australors en de krielkippetjes gingen naar de moeder van Honny Krijgsman. De aquaria gingen naar meneer Pasanea, die er goed voor zal zorgen.

8-8-1943 (*even een terugblik*)

Dinsdagmorgen (20 Juli) gingen we met twee karren naar het kamp. Bij de eerste wacht hoefden we niet te stoppen. Bij het kantoor juist erg lang. Wat bleek nu? We moesten helemaal niet naar Houtmanstraat 9, waar we ons zo op verheugd hadden, want dan zaten we vlak bij tante Emy. We kregen één grote kamer en een goedankje op Tjihapit 34. "Meneer Boenjamin had het zelf voor ons uitgezocht". De kamer viel erg mee en de dames, die er woonden, waren best geschikt. Onze barang werd gelukkig niet al te goed nageke-

ken. Daarna was er nog een vervelende scène over mijn kiektoestelletje, dat ook in beslag genomen werd. Mam had het niet goed genoeg verstopt, maar laat ik haar geen verwijten maken. Het was toch al zo druk voor haar. Verder werden er nog 2 padvindermessen en onze ploertendoder ingepikt. Tante Emy en mevrouw van der Does hielpen heerlijk met de barang. Daarna ging ik weer terug voor een volgende lading. Mam ging intussen nog eens voor het laatst naar Heleen in het ziekenhuis. Eindelijk waren we om 6 uur in de middag over. Roos en Endjoem mochten tot de poort mee. Eindelijk op ons adres aangekomen, waren daar veel mensen. Aan velen konden we wat van buiten geven. Dat was wel leuk. Maar ik zeeg bekaf neer en kon geen pap meer zeggen. Na een versterkend kopje koffie van één der dames kon ik weer verder. Wouter werd door een ieder bekeken en bewonderd. Het is toch zo'n schatje. 's Avonds lagen we om 8 uur of misschien wel eerder al in bed en sliepen als ossen. Tante Emy bood aan Friso en Paul bij haar te laten logeren, zolang wij nog in de rommel zaten. Dat vonden we fijn.

21-7-1943

Rommel, rommel, rommel! Met man en macht hebben we de kamer zo'n beetje gemeubiliseerd. Ik moest het servies uitpakken, Roelie onze kleren en mam de hare en die van Wouter. Bij het huis was een hele grote tuin met hoog opschietend gras en verscheidene vruchtboomen. De Marygolds bloeiden er prachtig. Er was ook een granaatappelboomje, een put, een nogal goede schuilkelder, vier oude auto's en een brandgang, waardoor je naar buiten kon. Streng verboden, natuurlijk. Onder één van die auto's vond Friso een half verroeste windbuis, maar die hebben we er maar stil onder laten liggen.

22-7-1943

Groot nieuws: Soerabaia is gebombardeerd! Het staat zelfs ook in de Tjahaja. Die morgen mochten er geen kranten het kamp in. Toevallig ontving mevrouw Loke, die hier woont er

toch één. Er stond in, dat 2 of 3 bommenwerpers wat bommen hadden gegooid. Andere mensen zeggen al: 200 of 300, dus het zullen er wel 20 of 30 zijn. Voor luchtalarm hoeven we hier in het kamp gelukkig niet te stoppen. Officieel natuurlijk wel maar niemand doet het.

23-7-1943

Weer nieuwe geruchten: Alle Blanda-Indo's, die een 1 of een 2 op hun pendaftaran hebben, komen over een paar dagen ook binnen. Alle eetkamers moeten ook ontruimd worden. Mam is toen meteen naar het dameskantoor gehold en heeft de eetkamer op de Houtmanstraat gevraagd, bij tante Emy. Het zou geregeld worden, zeiden ze. Op 24 Juli zou het doorgaan. Al lemaal weer aan het inpakken.

25-7-1943

Alles was ingepakt. De verhuizers waren er al en toen kwam het bericht, dat Boenjamin er geen toestemming voor gaf. We waren woedend. En wat bleek? De N.S.B.-dames van dat huis hadden geprotesteerd!

26-7-1943

In uitpakken hadden we niet veel zin. Het dameskantoor zou nog wat anders voor ons zoeken. We wachten dus nog af.

27-7-1943

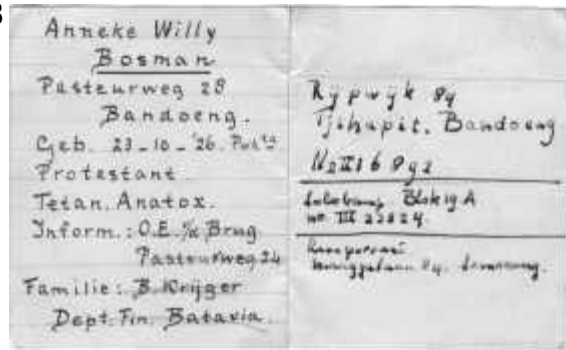
Mevrouw Burgers, een gezellige dikke dame met twee bruine tekkels kwam naar ons toe en stelde iets leuks voor. Haar zuster woonde met een andere dame, mevrouw Schotte, in een klein huisje op de Rijpwijk. Omdat ze er anders mensen bij kreeg, vroeg ze, of wij er in wilden, in ruil voor onze goedang. Dat leek ons heel geschikt. We zouden het hele huisje krijgen, behalve de voorkamer. Dan hadden we twee behoorlijke kamers (4 bij 5 m), een piepgoedankje, keukentje, badkamer en w.c., een put en een tuin met pisangbomen. Na met tante Emy overlegd te hebben, besloten we het te doen en gingen naar het kantoor. Het lukte! En de volgende dag konden we een verhuswagen krijgen.

28-7-1943

De verhuizing verliep prachtig. De ijskast is bij het ziekenhuisje af gezet. We zitten er best en zijn er helemaal tevreden mee. De w.c. en de badkamer stinken een beetje, maar daar kunnen we wel wat aan doen. Er zijn wel erg veel kakkerlakken. Achter ons huis is een riool, die Friso af en toe doorprikken moet.

Vlak bij de put staat een groepje pisangbomen¹, maar nog zonder vruchten.

1-8-1943

Van Heleen kregen we gelukkig steeds goede berichten. Ze was nu zo goed als beter en we konden haar elke dag verwachten. Opeens verscheen ze vanmiddag in een sado, samen met tante Emy. Ze was erg blij en vloog mam om de hals. Voor ons en voor anderen heeft ze nog allerlei lekkers meegebracht: kaas, boter, vruchten en chocola. En de groeten van vele bekenden.

Later verscheen opeens juffrouw Wessels. Ze was stiekem met een zieke mevrouw mee gegaan en kwam nu ook gauw even naar ons toe. Ze kreeg veel boodschappen mee. De meeste heeft ze prachtig onthouden. Zaterdagmiddag spreken Hetty en ik haar aan het bilik. Ze moet dan kleren halen voor juffrouw de Quaasteniet, die nog steeds in het O.A.B.-gebouw vastzit. Heel zielig. Bij het bilik kunnen we haar even spreken en er langs meehollen, wat wel gevaarlijk is.

17-9-1943

Ik heb de laatste tijd veel zitten lezen. Nu zit ik bij de put en het dagboek ligt voor me op een laag bankje. Het is Vrijdag vandaag. Straks ga ik pingpongen bij Dieneke Merkelbach. Ik doe nu ook al mee met de volksdansen. Op Dinsdagmiddag oefenen we in het Emmahofje en Woensdagmiddag dansen we op het pleintje voor ons huis.

Ik vind het fijn om daaraan mee te doen, maar Roelie en Heleen vinden het flauw.

Twee weken geleden is de Oosterkerk verzegeld. Jammer, het liep juist zo fijn.

De vorige maand is het hele bloemenkamp bij ons gekomen, een hele proppartij! Ik heb mevrouw Bonebakker nog wat kunnen helpen. Intussen is juffrouw de Quaasteniet weer vrij gekomen, waar ze heel blij om was. Ongeveer een week geleden zijn alle buitenlandse vrouwen in het kamp gekomen. Weet je, wie daarbij was? Solveig Polner, mijn vriendin van het Lyceum. Ik heb haar vanmiddag even gesproken. Ze maakt het goed en is dolblij, dat ze nu van haar kijvende oma af is, die nog buiten het kamp mocht blijven.

Laatste nieuws: Inval in Nieuw-Guinea, Holland, België, Frankrijk! Goed zo.

Lied over het Vrouwenkamp²

Daar komt het Vrouwenkamp,
zonder mannen, zonder centen,
in wijken saamgepakt,
bewaakt door Japagenten.

¹ bananenbomen.

² Parodie op 'De schutterij' (Daar komt de schutterij / met vaandels en met pluimen) van de schrijver en cabaretier Koos Speenhoff, 1869-1955.

En toch zijn wij niet bang,
want laat ook vrouwen maar lopen
en al is de Jap ook kwaad,
toch spelen we op onze poten.

Daar komen de vrouwen,
daar komen ze an,
in bescherming genomen
door heel Japan.
Toch hebben we branie
en geen verdriet,
dat smerige Jappie,
dat blijft hier niet.

Wij vrouwen van het kamp,
wij laten ons niet kisten.
In Europa gaat het goed,
alsof we dat niet wisten.
De Russen houden stand.
De Mof, die kan het weten,
en Hitler's bruine broek
is al vol gescheten.

Wij vrouwen van het kamp,
wij weten van geen wijken,
want éénmaal komt de dag,
dat 't Jappie zal bezwijken.
Ons Indië komt weer vrij!
De tijd zal het bewijzen.
Want 't is en blijft gezegd,
dat Neerland zal herrijzen!

19-9-1943

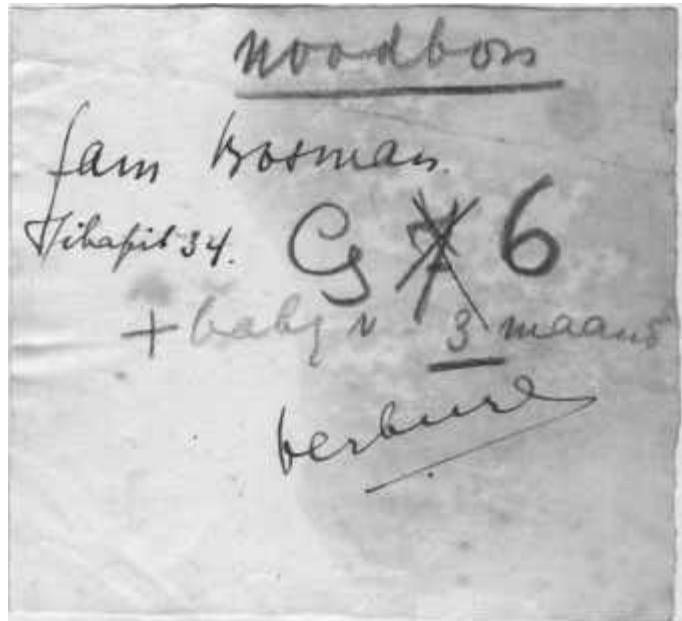
Het is nu Zondagavond. Ik zit bij een kaarslichtje te schrijven, omdat we geen licht hebben. Tegenover ons en naast ons is het ook uitgevallen. Het was vandaag prachtig weer. Jammer genoeg kunnen we niet meer naar de kerk, omdat hij afgesloten is.

Maar ik heb fijn kunnen lezen in "Hollands glorie", geleend van mevrouw Stevels.

Vanmorgen heb ik heerlijk pannekoeken gebakken van toko-meel¹. Er zijn er maar twee mislukt. We gaven er ook wat aan tante Emy en aan de dames in het voorkamertje (mevrouw Nel Schotte en mevrouw de Weeger). Ze genoten er allemaal van.

Eergisteren kwam opeens juffrouw Wessels het kamp in. Ze was op straat opgepikt en zo zonder iets in het kamp gezet. Haar vriendin zal nu voor haar boeltje zorgen. Net de dag tevoren had ze spullen van ons en van tante Nine

verhuisd naar de Kistlaan. In ons huis zitten nu Jappen. Meneer Klencke is opgepakt. De Marzynski's zitten er nog. Tante Emy kreeg een poosje geleden een postwissel van f1.- van oom Bou, maar niet uit Soekamiskin, maar uit Ngawi. Verder had ze gehoord, dat de mannen uit Struiswijk (de gevangenis van Batavia) naar Bandoeng zijn overgebracht. Nieuws: Het gerucht gaat, dat Italië heeft gecapituleerd.

4-10-1943

"Twee emmertjes water halen, twee emmertjes pompen", klinkt het vrolijke harmonicageluid van het pleintje voor ons huis. Hier en daar zingt er een kleintje mee, aangespoord door één van de ouderen, die ook meedoen om te helpen. Op Maandagmiddag is er het dansuurtje van de kleintjes. Nu zingen ze: "Heb je wel gehoord van de zevensprong?" Dit vind ik zo'n leuke wijs, dat ik hem vaak onder het doen van de was aan het neuriën ben. Ik doe nog steeds de was. Vooral Maandags is er heel veel, want op Zondag was ik niet.

Het is nu heerlijk weer: blauwe lucht, witte wolken, een zacht windje, een langzaam ondergaande zon en de bomen van de Bengawanlaan, die zulk fijn groen hebben. dat het net lente lijkt. Een hele troep prietjes² zit in een grote struik naast ons te kwetteren van belang. Er zitten veel kleintjes bij, ik zie ze fladderen met hun vleugeltjes. Een paar tjangkoerilungs³ zingen hun avondliedje boven op het dak. Als pappie nu nog bij ons was, zouden we bijna gelukkig kunnen zijn, omdat we het nog tamelijk goed hebben. Geen ziekte, geen honger, rust, geen ruzie en een lief babytje.

Woutertje, wat heb ik niets over je verteld. Hij heeft een heel lief humeur. Als hij gedronken heeft, kan hij zo leuk schaterlachen. Hij levert maar ééns in de twee dagen een vuile luier, erg fijn voor me. 's Morgen ligt hij zo lief en geduldig met zijn bruine ogen te kijken, al is hij kletsnat. Pappie, wat zult u hem gegroeid vinden, want hij is nu al twee keer zo oud, als toen

¹ Winkel, waar men van alles kan kopen. In Nederland een specifiek Indische winkel.

² Snijdervogeltje met een klein puntig snaveltje. Komt met name voor op Java.

³ Soort Indische lijster.

u hem voor het laatst zag. Op de foto is hij nog echt een klein babytje, maar nu wordt het al een beetje een jongetje. Tomatensap en pisang vind je heerlijk, maar mam's melk is toch altijd "the best of all".

8-10-1943

Vandaag is het Paultjes verjaardag en ik, domoor, ben ziek. Gisteren voelde ik me al niet lekker en 's avonds had ik koorts. Vandaag zakte de koorts gelukkig. Vanmorgen om half zeven mocht Paultje binnenkomen onder het: "Lang zal hij leven!" Wat een cadeautjes lagen er op tafel! Mevrouw Schotte en mevrouw de Weeger hebben er ook nog gauw een reep chocola bij gelegd. Woutertje gaf hem het eerst wat: een rolletje pepermunt, dat hij zelf vasthield. Zo'n enig gezicht! Pappie's cadeautje was een zelf opgeplakt Bruintje Beer-verhaal. Wij kenden het al van vroeger, maar voor hem was het een verrassing. Van mam een cake met poedersuiker en "pareltjes", van mij caramels, van Roelie een zakdoek met een rode P er op, van Heleen duikelaartjes van zilverpapier met een kogeltje er in en van Friso een heerlijk blikje sardines. Van de

verjaarsvisite kreeg hij een bende lekkers. Van oom Ies een enig leuk tolletje, gemaakt van een langwerpige moer met een spijker er door. Van juffrouw de Quaasteniet een peujeumkoek¹. Met letters van stroop stond er op: "Paul". Helaas houdt hij niet van peujeum. Tot slot mag hij vanmiddag twee keer met een velocar mee. Dat is een kar met fietswielen, een auto-stuur en trappers. Erg in de mode hier in het kamp.

Louk Woortman maakt er ook één. Vanmiddag aten we heerlijke pudding met vla toe. Gistermiddag was het onze tokomiddag. We kregen: melk, rookvlees, zeep, suiker, goela-djawa en vruchten (pisang, papaja² en djerok bali³). Wat zijn de "heren Nippon" toch goed voor ons. 's Woensdags krijgen we arang⁴. Dat haal ik altijd.

Mevrouw Vink is plotseling teruggekomen uit het ziekenhuis en woont nu naast ons.

Van mevrouw Tonsbeek kreeg ik een rijksdaalder, omdat ik een maand lang eten voor haar haalde. Die gaat samen met de gulden van mevrouw Vink in Wouter's spaarpot. Ik stop, want ik ben moe van het zitten, zo slap ben ik nog.

10-10-1943

Γυναί γυναίξι η σιγή κοσμον φερει.⁵ Als wat meer vrouwen hier in 't kamp dit spreukje kenden, zou het er heel wat prettiger zijn. Ze kletsen en ze schelden, vreselijk gewoon.

Kamphoofd Boenjamin is weg en voor hem in de plaats kwam: Sarta. Eén van zijn nieuwe maatregelen is, dat iedereen een pest-injectie moet hebben. Vandaag was de Rijpwijk aan de beurt. Wij hebben die prik gelukkig al gehad, toen we nog buiten waren.

De kazerne aan het uiteinde van de Rijpwijk wordt nu tot ziekenhuis voor ons gemaakt. Alle doktoren moeten daar hun praktijk doen. Dr. van Ouwerkerk en Dr. Fast zijn een poosje geleden vrij gelaten en hier in het kamp gezet. Ze brachten goede berichten van pappie mee. Hij had geen last meer van zijn spruw en was iedereen erg behulpzaam. Mevrouw Cob was er aangedaan van, toen ze hoorde dat pappie haar man zo fijn hielp.

¹ Gegist meel van de ketèla (cassave).

² Vrucht, lijkend op een grote knotsvormige komkommer met meloenachtige smaak.

³ Citrusvrucht, afkomstig van Bali met rood of wit vruchtvlees.

⁴ Houtskool, gebruikt als huisbrandstof.

⁵ In Romeinse letters: Gynai gynaixi hê sigê kosmon pherei. Voor vrouwen onder elkaar is het zwijgen een sie-raad.

12-10-1943

Alle jongens van 13 – 16 jaar hebben gistermiddag een oproep gehad om vandaag met bultzak en koffertje bij de poort te komen. Weer vele moeders in angst en zorg. Louk Woortman moet ook weg en Martin ook, maar Guus Giese Koch nog niet.

Het was vanochtend een droeve stoet, die er heen ging. De meesten hielden zich heel goed, maar vele moeders en zussen huilden. Van de gaarkeuken kwam er nog brood met pinda-kaas. Eén jongen nam ook zijn gitaar mee op zijn rug. Er kwamen politieagenten en mannen van het kantoor en ook een paar Jappen.

De poort ging open en daar stond een grote, groene bus met gesloten raampjes. Er werden namen afgeroepen. Het stond daar stikvol met vrouwen en meisjes, de agenten hadden er hun handen aan vol. Toen de eerste 30 à 40 jongens instapten, wuifden alle handen. Je zag een heleboel handen en het “Dààààààg” rolde over 't pleintje.

Bij het wegrijden van de bus nog een keer. De eerste auto ging, de tweede, de derde, de vierde.....hierin kwamen Louk en Martin, daarna de vijfde en de zesde. Niemand bleef over van de ongeveer 200 jongens. Bij het vertrek van de allerlaatste bus zetten alle vrouwen in: “Van je hela, hola, houd er de moed maar in!” Het klonk heel fijn!

Maar ach, er waren zulke kleine jongens bij!

Een poosje later kwamen de vrachtauto's voor de bagage. We lachten ons naar. Telkens als er een auto binnenkwam, werd de man, die er in zat, haast bedolven onder de lawine van bultzakken en koffers. Iedereen hielp mee. Als je iemand zag, die je niet aardig vond, liet je “per ongeluk” een bultzak op zijn hoofd vallen. Er waren geen auto's genoeg, maar 's middags is de rest opgehaald. Een poosje later kwam het bericht, dat alle jongens veilig in Tjimahi waren aangekomen en dat velen door hun vaders opgewacht werden. Zoals wij hier een vrouwendorp hebben, bestaat daar een mannendorp, met een zwembad zelfs. Het klinkt heel mooi.

Nieuws: Italië is echt gecapituleerd! Het stond zelfs in de Tjahaja.

23-10-1943

Mijn verjaardag, maar zonder pappie. O God, laat het het volgend jaar beter zijn. Eerst wilde ik het helemaal niet vieren, maar hoe langer, hoe meer mensen kwamen het te weten. Op het laatst kwam er een heleboel bezoek en veel pakjes. Ik zal ze niet allemaal opnoemen, maar van pappie een prachtige pyama, van mam een mooie broek en een onderjurk, van mevrouw Schotte een hartjes-broche, waarin ik een kiekje van pappie met Paultje heb gedaan. Van Woutertje een lekker zeepje, van Roelie een zakdoek met een A, van oom Ies een bamboe vaasje, dat je aan de muur kunt hangen en van Wieneke een leuke ceintuur van filmband. Erg veel voor deze tijd!

We hebben nieuwe burens gekregen: Mevrouw Groenewegen met twee kleinzoontjes, die gelukkig meevallen. Peter en Teun. Hun moeder zit in het O.A.B. Naast ons hebben mevrouw de Ridder en mevrouw Switser een clubje opgericht om Sinterklaascadeautjes te maken voor de kinderen van de Rijpwijk. Er worden ook al Sinterklaasliedjes ingestudeerd. Hoe lang zullen we hier nog moeten blijven?

31-10-1943

Het is Zondagavond. Ik zit te schrijven, Roelie en Heleen lezen, de jongetjes slapen, mam is aan het handwerken en wat zou u doen, pappie? Mam werkt aan een grote zakdoek voor u. Al onze handtekeningen staan er op, zelfs van Woutertje, de poes en Akka. Mevrouw Schotte en mevrouw de Weger hebben er ook hun naam op gezet. Eerst dachten we stellig, dat u in Tjimahi zat, maar nu weten we het niet meer. Er zijn namelijk transporten geweest

van mannen boven de 45 jaar en u bent net 45.

Verder wordt er rondgefluisterd, dat er in Europa een wapenstilstand is gesloten. Zou dat het begin van het eind zijn? O God, geef ons vrede! Dan komt pappie ook weer thuis. Hoe groot zou Woutertje dan zijn? Hij groeit nu zo vlug. Hij kan zo leuk kraaien, lachen, schateren en lief zijn. Zijn haartjes worden al wat langer. Dagelijks is hij ons tweede zonnetje. Huilen doet hij gelukkig niet veel. Zijn armen en benen zijn heerlijk bruin. Vaak wensen we, dat pappie hier even zou kunnen komen kijken.

14-11-1943

Weer Zondagavond. Buiten giet het pijpenstelen. Vandaag is Woutertje een half jaar oud. Zijn ruggetje is prachtig recht, als je hem optrekt. Zijn hoofdje gaat dan ook goed mee. Hij vindt het fijn om te zitten, dan kijkt hij met grote ogen rond. Alles wat in zijn bereik ligt, pakt hij en stopt het in zijn mond. Ook het rijden in zijn wagen vindt hij prachtig. Hij heeft het ook al een paar keer gelapt zich helemaal om te draaien. Een grote wieg dient nu voor box. Daar kan hij naar hartelust in heen en weer rollen. Mam schrijft nu in zijn babyboek en in haar eigen dagboek. Ze vertelde zonet: "Het is nu precies tien jaar geleden, dat Roelie onder een fiets kwam. Juffrouw Bokma (mijn schooljuf) bracht haar thuis."

Van alle geruchten over vrede bleek niets waar te zijn. De zakdoek voor pappie met al onze handtekeningen is klaar. Hij is heel leuk geworden. Wouter weegt nu 6 kg.

Dat is er ook op geborduurd. Maar we hebben nog geen gelegenheid gehad om hem aan iemand mee te geven. Misschien kan Mickey van der Klei hem meenemen.

19-12-1943

De tijd holt voorbij. We worden ouder en ook Woutertje is merkbaar veel gegroeid sinds pappie is weggegaan. Hij kan nu al zitten, maar zelf opkomen nog niet. Hij kan zo lief en leuk zijn. Wat mist pappie toch veel! Wanneer zouden we hem weer terugzien en hoe? Zou Wouter dan al lopen? Kom, laat ik mijn donkere bril afzetten en de zonzijde opzoeken.

Een paar weken geleden mochten alle vrouwen een briefkaart schrijven aan hun man.

Mam heeft geschreven over Wouter, dat hij tegen pokken ingeënt was en hoeveel hij woog.

We hebben er al onze namen op gezet. Het mochten maar 25 woorden zijn, namen inbegrepen. We hadden nog één woord te kort en toen hebben we tante Emy er ook haar naam onder laten zetten. Alles moest natuurlijk in blokletters (handtekeningen natuurlijk niet). Wat zal

pappie er blij mee zijn! De zakdoek met onze namen is meegegeven aan Mickey van der Klei, die ongeveer een week geleden met een stel andere grote jongens is opgepikt en hoogst waarschijnlijk naar Tjimahi is gebracht. Mevrouw Schotte heeft op haar kaart geschreven, dat ze bij ons in dit huis was. Haar naam staat ook op de zakdoek. Zouden pappie en meneer Schotte elkander kunnen vinden? Gisteren konden we pappie per geheime bode een heel klein briefje sturen. Ssst! Verder zeg ik niks!

Het is ook alweer Sinterklaas geweest. Hij kwam op 5 December met Zwarte Piet hier op het pleintje gereden op een velocar! Alle kinderen zongen liedjes en kregen een cadeautje. Er waren hele leuke dingen bij. Zelfgemaakte poppen, legpuzzels, karretjes, naaimandjes en nog veel meer. Het was jammer genoeg geen echt leuke Sint en maar een saaie Piet. Toch schreeuwden sommige kinderen van angst. Friso kreeg een leuk golfballetje, Paul een autotje en Wouter een prachtig wollen bal. Hij keek ernaar met grote ogen. 's Ochtends had hij in zijn "schoentje" een bijtring gekregen en een leuke band met kleine bandjes eraan om speelgoed aan te hangen.

Mam maakte voor ons allemaal borstplaat in puddingvormpjes. Paul kreeg een kleine roe, die ik gemaakt had. 's Avonds kwam Zwarte Piet twee keer. De eerst gaf ons een zak vol lekkers. De tweede kwam binnen met een roe en een zak. Hij riep Friso en Paul bij zich en hield een korte rede voor hen, die er op neerkwam, dat ze altijd lief moesten zijn en helpen. "Ja, Zwarte Piet", knikten ze zoet. Toen opende Piet zijn zak en gaf ons allen een reep chocola. We zongen nog een liedje en toen verdween Piet (Het was Greet Donselaar). Iets later hoorden we "Plof!" in de andere kamer.

Daar lag een groot pak! Voor ons allemaal zat er wat in. Mam een kleedje, Roelie een heel leuk broche, ik een ceintuur, Heleen, Friso en Paul lekkers. We zijn er nog niet achter van wie die verrassing is. Van tante Emy kregen we zelfgemaakte pepernoten.

Mmmmm!

Vanaf 1 December zijn we bij de Mangga-gaarkeuken, omdat Saninten hersteld moet worden. Het bevalt er ons best. Binnenkort krijgen we echte kippensoep. Vandaag hadden we bruine bonensoep en djerboek Malang¹. Gisteren visragout, erg lekker.

Van 1 tot 10 December hebben we ons geld moeten storten op de Japanse Bank. Per gezin mocht je twintig gulden houden. Omdat ik al 17 ben, mocht ik ook een bankrekening openen en 20 gulden houden. Die bankrekening hebben we niet geopend, maar de 20 gulden wel gehouden. Iedereen is nu dus "arm"!

Ik had ook een kampzweer, die maar niet dicht wilde gaan. Nu na 14 dagen is hij bijna over, gelukkig maar.

Morgen zijn Wieneke en Quirientje jarig. Dan gaan we bij hen theedrinken. Quirientje is zo leuk. Ze heeft al wat tandjes en kan al lopen. Morgen wordt ze één jaar. Te genover hun huis, buiten het bilik, is een poosje geleden een schijnwerper opgesteld. Eén avond heeft hij geschenen. De jongens waren er opgewonden van! Het is te begrijpen, want zoiets hadden ze al zolang niet gezien.

¹ Geel groene citrusvrucht.

26-12-1943

Vandaag is het tweede Kerstdag. Gisteravond hebben we het alleen met elkaar gevierd. Vanavond komen tante Emy, mevrouw Schotte, mevrouw de Weeger en mevrouw Vink ook bij ons. Van mevrouw Vink kregen we gisteren een groot pak voor onder de kerstboom. Er zat voor ons allemaal iets in. Roelie en Heleen hadden ook leuke dingen gemaakt. Mam was zo blij

met de zakdoek. Ze kreeg tranen in haar ogen, toen ze pappie's naam zag, die ik van een handtekening op een briefkaart had nagemaakt. Woutertje's naam staat in het midden en de onze er omheen.

Mam las ons het kerstverhaal voor. De engelen zongen: "Vrede op aarde". Och, moge die vrede, echte vrede ook gauw op deze aarde komen.

Woensdagmiddag vierde ik Kerstfeest op de C.J.C. (Christelijke Jeugd Club). Er werd ook een gedicht voorgelezen, heel mooi en diep gevoeld. Ik mocht het overschrijven. Het drukt zo goed de gevoelens uit van vele mensen in deze tijd.

Stille Nacht

Na een jaar van strijd en onrust,
 weinig vreugd en veel verdriet.
 Na een jaar van vele moeilijkheden,
 Zware zorg op elk gebied,
 wordt temidden van emoties
 het feest van Vrede ingeluid.
 En met ongesproken woorden
 Zegt de kerstboom ons: "Rust uit!"
 Juist dit jaar, nu 't boompje schittert
 met zijn troosten held're schijn,
 zullen o, zovele harten
 zwaar en droef en somber zijn.
 Vele honderdduizend ogen
 kijken peinzend naar de boom.
 Ieder kaarsje wekt gedachten,
 ieder lichtje is een droom,
 blijde droom van blijde toekomst,
 droeve droom van wat verging.
 Eén blik op één enkel kaarsje
 wekt een jaar herinnering.
 Het verleden gaat herleven.
 "Weet je nog, verleden jaar

stond de boom op't zelfde plekje.
 Weet je nog? Toen zat hij daar!"
 Even komt de geest in opstand,
 triumfeert de bitterheid,
 even klinken dissonanten,
 maar dan komt de Dankbaarheid.
 Dan komt Moed, dan komt Vertrouwen,
 Rust, Berusting, Levenskracht.
 Lichtjes schijnen dubbel helder.
 Troostend klinkt het: "Stille Nacht"

Laat ons ook dankbaar zijn en met moed de toekomst in zien. Dank U, Heer Jezus.

31-12-1943

Het is nu 31 December, de laatste dag van het jaar. Dit jaar met zijn grote vreugde en met zijn groot verdriet. Immers wij kregen Woutertje, als een schattig engeltje en toen na twee maanden moest pappie van ons weg.

Het is nu avond. We hebben gegeten en mam gaat ons een paar kerstverhalen voorlezen. Mevrouw Schotte, mevrouw de Weger en mevrouw Vink zijn ook hier. Ik heb vanmiddag oliebolle gebakken, tenminste als je ze zo noemen wilt. Het zijn geen bollen, maar platte koekjes geworden, maar lekker! Onze laatste gedroogde appeltjes gingen erin en ook wat sucade, die we van djerboekschillen hadden gemaakt. Voor het laatst gingen de kaarsjes bij de kerstboom aan. Paultje wilde ze graag zelf aansteken.

Mam gaat nu voorlezen.

Kwart voor 12. Heleen, Friso en Paul zijn op de bank in slaap gevallen. Mam vertelde drie verhalen: "Jimsy's Kerstfeest", "Heggehannes", en één over de geboorte van een kindje in een ingesneeuwd trein.

Ik ben ook wat slaperig, maar de koffie deed me goed. Zo dadelijk zal ook dit jaar 1943 om zijn. Het is ontzettend vlug om gegaan. Aan één kant is dat fijn, omdat we dan hoe langer, hoe dichterbij de vrede komen. Maar andere kant: onze jaren gaan voorbij. We leren wel heel veel, maar het leren op school is er niet bij. Daar hebben we haast geen tijd voor.....Wacht, daar slaat de klok!

Het is nu kwart over 12, een kwartier in het nieuwe jaar. Wat zal het ons brengen?

Niemand weet het, maar we vertrouwen op God.

We zongen samen:

Uren, dagen, maanden, jaren
 vliegen als een schaduw heen.
 Ach, wij vinden waar wij staren
 niets bestendigs hier benéén.
 Op de weg, die wij betreden
 staat geen voetstap, die beklijft.
 Al het heden wordt verleden,
 schoon 't ons toegerekend blijft.

Gelukkig Nieuwjaar!

1944

4-1-1944

De dagen gaan heel gewoon door, alleen aan de kalender merk je, dat er een nieuw jaar begonnen is. Ik word ouder en ik merk duidelijk, dat ik groei, zowel in mijn lichaam als in gedachten. Veel moeilijke dingen begrijp ik nu beter. Ik groei ook in spreken en in denken en in bidden. Gaat dat altijd zo op deze leeftijd? Gaat je denken dan altijd een stuk omhoog? Maar hoe bestaan er dan bij zoveel oudere mensen nog zoveel kleinzielige en domme gedachten? Hun denken moet toch veel hoger zijn?

Misschien is het heel menselijk of hebben ze slechte ervaringen gehad. Soms voel ik ook, dat ik er in weg zak. Maar ik hoop niet blijvend onder die invloed of in dat slechte humeur te komen. Vooral hier in het kamp.

13-2-1944

Het is alweer 13 Februari. Onze tijd vliegt voorbij. Wat hebben wij er aan en wat leren we ervan? Toch zie ik gelukkig veel goeds, maar ook veel slechte dingen om ons heen. Het zal ons des te sterker maken om er tegen te vechten. Ook moet ik vechten tegen het slechte in mijzelf, dat het zuivere Leven vertroebelt. Help mij, Here Jezus.

Het is nu Zondagavond. Ik moet dadelijk gaan tafeldekken, maar schrijf nog even door. Ik heb de laatste tijd weinig geschreven, vooral over ons lief Woutertje. Daarom zal ik eens in zijn babyboek kijken:

14 December. Woutertje 7 maanden oud. Hij heeft net iets geweldigs gepresteerd: hij zit! Zelf kan hij nog niet gaan zitten, maar als we hem helpen, gaat het best. Als je hem nog verder optrekt, gaat hij staan en heeft daar dan ook veel plezier in. En schateren, dat hij kan! Dr. van de Broek d 'Obrenan, onze dokter hier in het kamp, vindt dat ook zo leuk. 's Middags zijn we bij tante Emy geweest en heeft hij voor het eerst in de Sanssouci gezeten en dat vond hij hééééerlijk! Hij geeft nu ook zoentjes, maar het zijn meer likjes dan zoentjes, maar hij bedoelt het goed. Hij houdt ook erg van suiker en borstplaat. Verder krijgt hij Hoenkwee-pap (een soort pap van Kindermeel)¹ en verder nog melk van mam. Als hij 8 maanden is, gaat hij beginnen met nassi-tim², een rijst-groentesoep.

25 December. Vandaag ging hij voor het eerst zelf zitten in zijn wagen en hij lachte toen zo vrolijk. Tante Emy heeft ons nu de Sanssouci te leen gegeven, wat Wouter heel fijn vindt. Soms valt hij erin in slaap.

1 Februari. Toen hij 8 maanden oud was, ging hij staan in zijn box-wieg. Gisteren deed hij dat in zijn eigen wieg, maar o wee, hij gooide zijn borsteltje eruit, ging staan om het na te kijken, wilde het pakken en dook voorover de wieg uit! Wat een schrik was dat! Friso, die in een teil er vlakbij zat te baden, raapte Wouter op. Hij schreeuwde natuurlijk en Friso trilde op zijn benen en zag bleek van de schrik. Mam troostte Wouter, die toen erg bleek zag, maar hij at, dronk en sliep later weer gewoon. Met de zijkant van zijn hoofdje, waar hij op viel, is het ook in orde. Nu zullen we extra goed moeten oppassen. Hij kruipt nog niet. Al een paar keer heeft mam hem op de pot gezet. Daar we geen kleintje hebben, wordt de grote gebruikt. Dat staat zo grappig! En het heeft succes! Vanaf 15 Januari krijgt hij nassi-tim van de gaar-keuken. De eerste keer dat hij het kreeg, keek hij mam met grote, ronde vraagogen aan, alsof hij wilde zeggen: "Wat is dat nu toch weer?" Maar het gaat er goed in, maar pap vindt hij lekkerder en pisang het allerlekkerst! Hij heeft zijn eerste ziekte ook al gehad. Op 22 Januari

¹ Chinese benaming van katjang idjo, kleine groene erwten.

² zachtgekookte rijst met groentensoep.

werd hij wakker met koorts en rode vlekjes. Twee dagen zag hij er ziekjes en zielig uit. Mam dacht, dat het zo iets als Rode Hond was. Na twee dagen was hij koortsvrij, maar toen hoestte hij een beetje. De vijfde dag waren de rode vlekjes het ergst, daarna verdwenen ze langzaam. Gisteren ontdekte mam in zijn mond een klein wit puntje links onder. Zou dat zijn eerste tandje zijn? Mis, het puntje is weer verdwenen.

16 Februari. Nu is ons Woutertje al 9 maanden oud. Hij ziet er heerlijk uit. Al een paar dagen krijgt hij zijn bad buiten in de zon, wat hij heel fijn vindt. Dokter van de Broek kwam ook eens kijken en vond, dat hij er lief en gezond uitzag. En schateren, dat hij kan, vooral als Friso gekke sprongen maakt. Je moet dan wel meelachen.

Maar aan het eind van de morgen als hij honger en slaap heeft, kan hij flink huilen.

Roelie kan daar niet tegen en haalt hem dan uit zijn box. Als mam het niet goed vindt, gaat hij er weer in en brult dan nog harder.

Ongeveer een week geleden kregen we een box te leen met een matrasje. Wouter ging er meteen in staan en vond het prachtig. Hij begint nu ook al allerlei te begrijpen. Als je vraagt: Waar is de klok? kijkt hij naar de klok. Zo ook met de lamp en de poes. En als mam zegt: "Wouter kindje van pappie", zoekt hij met zijn ogen even de kamer rond tot hij pappie's foto gevonden heeft. En als mam dat portret van dichtbij laat zien, lacht hij er zo leuk en lief tegen. Ook met oom Ies is hij goede maatjes.

20-2-1943

Zondag. Zo dadelijk ga ik naar een doopdienst. Zelfs hier in het kamp is dat mogelijk. Wouter werd gedoopt toen pappie nog bij ons was. Twee maanden oud en nu al negen maanden. We zijn niet meer bij de Mangga-gaarkeuken, maar bij de Oranje-keuken. Het bevalt ons best, want het gaat nu veel vlugger. Alleener is geen mevrouw Schotte, die voor Wouter het bovenste van de melk geeft. Laatst kregen we karnemelk, ook lekker.

Pamflet 9-3-2604

Zoëven vlogen over ons heen drie nieuwe toestellen, geschenk van de Japanners op Java. Alle drie gaan ze naar het front om daar te verpletteren. En wij, inwoners van Java? Met eigen kracht zullen wij arbeiden aan de verdediging van ons vaderland.

19-3-1944

Weet je nog, dat we in December geld moesten storten op de Yokohama Specie Bank en we dachten, dat we er nooit iets van terug zouden zien. f 20.- mochten we houden voor boodschappen bij de toko. Elke maand moesten we opgeven, hoeveel we daarvan gebruikt hadden. Hebben we trouw gedaan en ziet!.....Een paar dagen geleden konden we dat opgegeven bedrag ophalen bij het straathoofd. We stonden stomverbaasd. We hebben toen f 36.- gekregen, allemaal in Japans geld natuurlijk. Het kost hun toch alleen maar wat papier, maar in ieder geval: hebben is hebben!

Op 15 Maart is het bestuur van dit kamp overgegaan van de Indische tot de Japanse legermacht. Er werd toen gezegd, dat er veel beter voor ons gezorgd zou worden, maar dat was zeker Japanse beleefdheid. Sindsdien hebben we geen brood meer gekregen en ook van de toko maar bitter weinig. Gelukkig krijgen we wel meer rijst. Vanochtend hebben zelfs man-

nen van het bloemenkamp zakken rijst en mais voor ons binnen gedragen. Waarom dat moest, weten we niet. Af en toe krijgen we van de gaarkeuken ook rauwe groente, zoals labak¹ en laboe-ajer², één keer zelfs worteltjes. Maar geen kippensoep of vis meer. Gelukkig wel melk. Morgen is het onze beurt weer. Veel mensen hier in het kamp lijden honger, omdat ze niet toekomen met de gaarkeukenrijst. Oebi komt er ook haast niet meer binnen. Wat ben ik blij, dat we van buiten zoveel rijst hebben meegenomen.

Gistermiddag is er boven ons een echte wolkbreuk geweest. Een verschrikkelijke bui! Het lekte overal in dit gammele huisje, tenminste in de bijgebouwen. Binnen lekte het op de kast. De riool achter ons huis stond tot een heel eind boven de rand vol en werd dus heerlijk schoongespoeld.

Mam en Friso waren net in het ziekenhuis, maar zijn toch door alle stromen naar huis gebag-gerd. Bij de Oranje-gaarkeuken was het één zwembad. Sommigen jongens van die keuken zijn er ook echt in gaan zwemmen.

20-3-1944

Gisteravond had ik zo'n slaap, dat ik niet verder schreef, maar in bed ben getold. Er is gisteren bij die harde regen een akelig ongeluk gebeurd op de Ananaslaan. Er is door het hoge water een meisje meegesleurd en verdronken. Ontzettend voor de moeder!

Zonet ging de gong en ons straathoofd, juffrouw van Dam, deelde mee, dat er morgen hoog bezoek zou komen. Dit kamp moest als kazerne beschouwd worden en wij dus als soldaten, die de bijbehorende consequenties ook moesten aanvaarden. Dus bijvoorbeeld om 10 uur de lichten uit. Verdere reglementen zouden we weldra te horen krijgen. Voor dat hoge bezoek morgen moet je de romp buigen, dus niet het hoofd. Er mag geen was of een kinderbbox in de voortuin staan en de tuinen moeten er netjes uitzien. Onze tuin houden we vanzelf al netjes. Alle planten doen het goed. De tomaten groeien prachtig. De eindjes prei uit de vuilnisbak van de gaarkeuken lopen ook al uit. Onze Mexicaanse zonnebloemen doen het zo fijn, elke dag hebben we bloemen binnen. Roelie heeft ook terrongpitjes³ gezaaid. Ze zijn opgekomen, maar het duurt erg lang voordat er daar vruchten aan komen. De framboos hebben we naar een zonniger plekje overgeplant en die schiet nu ineens veel harder op.

Woutertje staat nu elke dag met zijn box in de tuin, tenminste als het mooi weer is. Hij voelt zich goed thuis in zijn box. Hij kruipt en loopt er al een beetje in en amuseert zich vaak tijden lang. Als het erg lang duurt, zoekt hij iets om op te sabbelen, een stukje tikar⁴, een blaadje of een draadje. Hij kan nu al zo enig naar pappie's foto op het gele kastje kijken. Als je met hem voor het raam gaat staan en hem naar buiten laat kijken, is hij zoet en stil. Dan legt hij vaak één armpje op je schouder en dat is toch zo'n lief en vertrouwd gebaar. Als hij in de box staat en je steekt hem je handen toe, dan kan hij je zo verrukt aankijken. Dan zwaai ik hem hoog in de lucht en dan schatert hij van plezier. Zijn ogen zijn ook zo mooi, die lieve, donkerbruine schitteroogjes! Pappie, wat mist u veel.

We hebben net weer een geheim briefje van hem gehad. Iemand schreef in een briefje aan zijn vrouw: "Heb dagelijks contact met Friso, fijne kerel!" Toen volgde er een stukje, dat pappie zelf waarschijnlijk gedictreed had: "Het gaat goed met me, ik weeg 66 kg en ben pas één dag ziek geweest. Erg blij met de zakdoek. Ik werk dagelijks op de ziekenzaal." Een poosje later hoorden we ook, dat hij op de zaal met besmettelijke ziekten werkt en daar elke Zondag preekt en dat de mensen daar veel aan hebben. Hij zag er ook heel goed uit. We zijn

¹ rettich, lang soort radijs

² peervormige vrucht met veel water

³ soort aubergine

⁴ mat

o, zo blij, dat het goed met hem gaat en dat hij werk heeft. Heel leuk, dat hij onze zakdoek met namen werkelijk ontvangen heeft! Wat zou hij grote ogen opzetten, als hij hoorde, wat voor wondjes Friso aan zijn voeten heeft. Het is namelijk Framboesia. Het was de diagnose van dr. van de Broek en een bloedonderzoek bevestigde dat. Nu krijgt hij elke week een injectie en we zijn erg benieuwd, of het zal helpen, want aan het personeel van Pasteur wordt nogal getwijfeld.

De volksdansen op het pleintje gaan nog steeds door. Donderdags kan ik wel, maar op Woensdag niet, dan moet ik juist naar de C.J.C., die erg lijkt op de P.J.C. buiten het kamp. Ik vind het erg fijn. Je hoort af en toe eens over dingen spreken, waarvan je allang iets had willen weten. Bijvoorbeeld over: Het communisme en het christendom, of: Het beeld van Christus. En nog meer interessante dingen. Verder hebben we muziekmiddagen met gramfoonmuziek natuurlijk. Af en toe ook een thee-middag, kopje met suiker meebrengen. Eens was er ook een lezing over het prediken van het christendom onder de Chinezen in Holland. Heel interessant!

Ik heb nu ook een bijbelklasje van kinderen van zes jaar, hier uit de Rijpwijk. Er zijn in deze wijk ongeveer acht clubjes voor kinderen van 4-12 jaar. Mevrouw Mostert heeft dit georganiseerd en ik heb toen de kinderen van 6 jaar gekregen. Friso en Paul gaan ook naar zo'n clubje. Het is op vrijdagmiddag om 6 uur Nippontijd, dus om half vijf. Daarna gaan we met hen zingen bij mevrouw Mostert of houden alleen de "juffen" een voorbespreking met haar. Er is zelfs al eens toverlantaarn vertoond van platen uit de bijbel. Dat vonden ze prachtig.

Simon de Frites.
 Lily Kalk.
 Tjefna Burghardt.
 Conny Rutgersman.
 Yvonne Schreuders.
 Rin de Rooze.
 Henk Hasselraaij.
 Rineke Fraayhoven.
 Dine Wouwer.
 Freddy Calisher.
 Tiek van den Brink.

Leden van de Hervormde
Jugendraad, Oosterkerk.
Bandoeng.

Mieke Smecke,
 hou je voor je
 rekening metten rekenen
 de Rijkswijk 00, 90, 92, 94, 96.
 90, 100, 1 en 3? Graag dus.
 Als er kinderen zijn voor de
 Rijkshuisjes te rekenen moeten
 te zeggen, dat ze nog bereikt
 krijgen, maar ze verwachten
 worden. Mieke Smecke.
 J. Mevrouw Meester.

Kinderen van 6 Jaar.	
	Rijkswijk
Gerard Dijksterhuis	Nr. 20
Ineke Schoorel	Nr. 80
Mieke Bakker	Nr. 98
Mieke Tonsbaek	Nr. 80
Hansje Ohm	Nr. 32

Als de kinderen er Vrijdags allemaal zijn, begin ik met ze en vertel dan een verhaal, leer hun een versje en eindig met een gebedje. Dat klinkt nu heel gemakkelijk, maar dat valt soms heel niet mee.

Een poos geleden is er een gebod uitgegaan van "toean¹ Nippon", dat de dames, die nog buiten het kamp worden aangetroffen, kaal geschoren zullen worden. Dat is ook werkelijk gebeurd! Een paar van hen wonen achter mevrouw Oliviera. Ze kleden zich nu helemaal als jongen en dragen een petje. Er wordt ook nog erg gesmokkeld bij het bilik, hoewel het erg gevaarlijk is. Mevrouw de Weeger heeft laatst van iemand nog een pond spek op de kop weten te tikken voor f 3.50. Het was ook gebilikt en erg goedkoop, vergeleken bij wat sommige andere mensen er voor vragen.

Ik stop nu, want het is laat en mijn teen moet nog verbonden worden, want ik heb er een kleine ontsteking aan.

28-3-1944

Er werden pamfletten verspreid met de datum 9-3-2604 en de volgende inhoud:

Instructies aan geïnterneerden in de kampen:

Ik ben van plan u te beschermen, zo doende uw bewegingsvrijheid te belemmeren.

Onvermijdelijk, dat uw dagelijks leven moet verschillen van dat in vreedstijd.

Ik zal u zeker met recht behandelen met navolging van de regels der mensheid en met beschouwing van uw manieren en gewoonten. Mijn principes zullen wellicht verschillen met die in het verleden werden toegepast. Maar ik zal mijn uiterste best doen om u redelijk te behandelen zelfs in de kleinste geschillen met een besliste

¹ meneer (Japan)

toewijding. Te straffen degenen, die zouden willen opstaan en beledigingen begaan, of geheime plannen zouden willen uitvoeren tegen mij persoonlijk. Tegenwoordige toestand realiseren met vermijding van vrijheidsplannen, alle orders nakomen. Dagelijks leven door te brengen met inachtneming van gezondheid, zowel geestelijk als lichamelijk. En zodoende gewend geraakt aan deze zaken, hoop ik, dat u een gelukkige tijd zult doormaken in de toekomst.

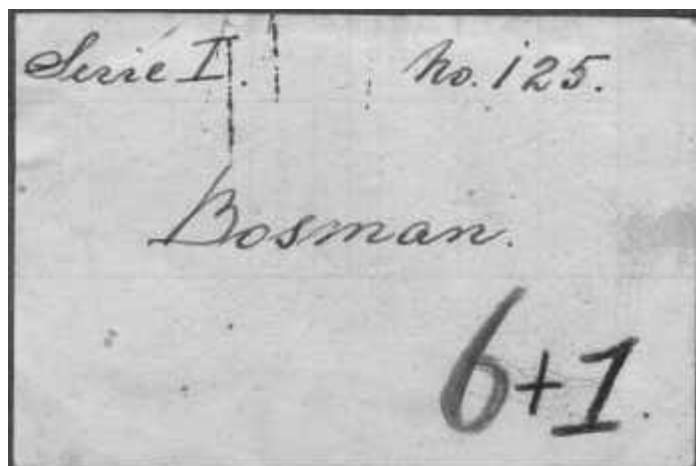
Getekend: Nakita Nasayaki.

2-4-1944

Vandaag is het Palmzondag en de volgende week Pasen. Veel herinneringen aan vorige jaren komen terug. Wat hebben we het goed gehad en wat moeten we daar dankbaar voor zijn. De laatste briefkaart aan pappie hebben we teruggekregen, iedereen trouwens. Jammer, er stonden juist zulke leuke dingen over Wouter in. Gisteren ontdekten we Wouters eerste tandje, links onder. Mam heeft het 't eerst gezien en vanavond hoorden we het allemaal tegen zijn bekertje tikken, toen hij dronk. Zo'n leuk geluidje!

Mam vertelde vanmiddag, dat precies 25 jaar geleden pappie haar op Palmzondag met een sjees kwam afhalen voor een toertje. Mam was toen 16 jaar en pappie 20. Ze vond het heerlijk door zo'n grote student afgehaald te worden en zo fijn te rijden.

Dat zou ik ook erg fijn vinden, maar nu zitten we in een kamp en gebeuren er zulke dingen niet.

gaarkeukenkaart

Van de gaarkeuken krijgen we geen brood meer, maar 's middags een beetje rijst, tapioca-meel en gaplek¹ (smerige stukken gedroogde ketella²). Eén of twee keer in de week een beetje suiker, zout en olie. Ook van de toko wordt het al minder en minder.

Heleen en Friso hebben nu een zoutloos dieet, want er is iets niet in orde in hun bloed. Ze krijgen veel groente en bijgerecht, maar het is allemaal zo smakeloos zonder zout.

De brief hierboven kwam van de Japanse commandant van het legerbestuur en was aangeplakt bij het dameskantoor.

9-4-1944

Pasen! Wat betekent het voor ons? Is het wel: "De Heer is waarlijk opgestaan" of denken we daar niet meer aan? Zijn we, of liever, ben ik al te diep gezonken in de zielige kleinigheden van deze tijd? Is er wel plaats en tijd in mijn hart?

Ja, Heer, ik geloof in U en ik geloof, dat U waarlijk opgestaan bent. Help me U voor ogen te houden bij alles wat ik doe.

Vandaag werd de kerk voor het eerst weer geopend. Iedereen was er zo blij om! Eerst was er een jeugddienst, zo verschrikkelijk vol, dat alle kinderen onder de 13 jaar naar huis gestuurd moesten worden. Maar het was toch een fijne morgen.

's Middags een dienst voor ouderen. Mam is daar geweest.

¹ stuk van een ketella

² ketella (eigenlijk ketèla of singkong) cassave

25-4-1944

Mevrouw Mostert begon vandaag weer met nieuwe aannemingscatechisaties. Ik heb me er ook voor opgegeven. Vanmiddag was de eerste samenkomst in de kerk. We waren ongeveer met zijn twintigen. Tineke Kuylaarts was er ook en dat vond ik heel leuk, want ik ken haar nog van de zevende klas. Ze zit ook in de jeugdraad.

14-5-1944

Vandaag wordt ons Woutertje één jaar! Het is een heerlijke dag en er kwamen veel mensen op bezoek. Haast iedereen zegt: "Het volgend jaar met zijn vader erbij!"

We hopen het van harte. Hij is zo verwend met cadeautjes. Het begon vanmorgen vroeg al met een suikerklont, twee paar gebreide sokjes en een vaasje met bloemen van mevrouw de Weeger. Vooral de klont vond hij prachtig.

Gisteren hebben we een taart voor hem gebakken. Mevrouw Vink, die sinds 1 Mei bij ons inwoont, had nog wat echt meel en wij nog wat echte jam. Er stond één kaars in het midden, echt feestelijk! Wouter zelf merkte wel, dat er iets aan de hand was, maar begreep het toch niet goed. Maar de cadeautjes en de "Boe, boe's" (bloemen) vond hij prachtig. We hebben pappie's foto tussen de bloemen gezet.

Om half 10 ongeveer kwamen oom Ies, tante Emy, Rob en Quirientje om samen met ons te ontbijten. We aten heerlijke citroenrijst. Voor de visite hadden we chocolade-pudding gemaakt, wat erg in de smaak viel. Tot onze grote verrassing kwam oom Walter Dake ook nog even. Dat mocht eigenlijk niet, maar hij ging dan zogenaamd even naar een patient. Natuurlijk kreeg hij ook een stuk van de lekkere taart.

Nu even tussendoor iets over de doktoren:

Ongeveer 4 weken geleden zijn er 10 doktoren uit het 15e Bat gehaald en in dit kamp gezet: Dr. Dake, dr. Fraenkel, dr. Fischer, dr. Lagros, dr. Damen, dr. de Keizer, dr. Padtberg, dr. Teunissen, dr. de Priester en dr. Deenstra.

Het gerucht ging toen, dat hun vrouwen ook hier zouden komen, maar daar is nog niets van gekomen. Drie weken geleden zag ik oom Walter voor het eerst, toen ik op de korfbalclub was, waar Hanneke Schuurmans me voor had uitgenodigd. We spelen in een tuin van een klooster, waar de doktoren zijn ondergebracht, vlak bij het ziekenhuis. Oom Walter leek me langer en veel magerder geworden. Hij vertelde over tante Hettie, over Het, Jaap en Maarten, die nu waarschijnlijk in een kamp in Semarang zitten. Mam vond bij onze foto's nog twee leuke voor hem, één waar hij met tante Hettie op staat en de ander met hun hele familie. Hij was er erg blij mee, want hij had er zelf geen. Ik heb nog een potje citroensmeersel voor hem kunnen maken.

Nu weer terug naar Wouters verjaardag. Ik gaf hem mijn witte beer, die ik op mijn eerste verjaardag van opa kreeg. Van Roelie kreeg hij geborduurde bretels en flanellen schoentjes, van Heleen een wollen bal, van Paul en Friso een ketting van grote kralen (gisteravond nog geregen). Verder een bende slabbetjes, speelgoed-beesten, vruchten, bloemen, een paardentoom van mevrouw van der Does en een leuk, eigengemaakt houten eendje op wieltes van oom Ies. Werkelijk heel leuk!

Op 1 Mei is mevrouw Vink bij ons komen inwonen. Ze slaapt nu samen met mij in de achterkamer. Eigenlijk moest ze samen met mevrouw de Weeger in het voorkamertje, maar daar was die helemaal niet op gesteld. Nu hebben we het zo geregeld, dat Roelie daar 's nachts slaapt en mevrouw de Weeger die kamer overdag vrij heeft.

Een paar dagen was het volle maan en Wouter zag hem voor het eerst. We zeiden hem voor hoe hij heette en nu zegt hij ook: "Maam" en wijst er dan met zijn handje naar. Ook alle

lichtplekken heten nu Maam. Dat zegt hij zo leuk! Als je 's ochtends bij zijn wieg komt, is het eerste wat je hoort: “Papa”. Wat mist je vader veel, kaboutertje!

21-5-1944

Op deze Zondag zijn we druk bezig voor mam's verjaardag. Ik ben zes klerenhangars van bamboe aan het maken en geef ze een blauw randje. Roelie had haar cadeautje al een poosje klaar. Ze had de oude vliegenkap opnieuw bekleed en met een leuk geel roesje versierd. Heleen snijdt een suikerlepel uit bamboe en maakt er een oranje L op. Friso heeft op een paar oude klompen nieuwe bandjes gespijkerd en die ook een blauw randje gegeven. Paul weet niets en zal daarom een L-broche geven, dat Heleen gemaakt heeft. Wouter geeft iets van zich zelf, namelijk een stuk van zijn onderlegger. Mevrouw Vink heeft er een oranje randje langs gehaakt en nu kan het prachtig als pannelap gebruikt worden. Ze heeft zelf ook iets leuks bedacht. Onze Hongaarse poppentheemuts, die er verschrikkelijk groezelig uitzag, heeft ze opnieuw aangekleed en ook een nieuw gezicht gegeven. Het ding is er zo van opgeknaapt en ziet er nu weer heel leuk uit.

Verder besloten we een oebi-taart¹ te bakken en er kandijklontjes op te strooien. We hebben een beetje meel, geen eieren, geen melk, een klein beetje suiker en veel oebi's. Maar we maken hem Dinsdag pas.

Nu nog even terug in de tijd. Vanaf begin Maart hebben we vrij water en licht. Daarom moet nu om 10 uur het licht uit en verder moesten alle elektrische apparaten ingeleverd worden, zoals kookplaten, strijkijzers, broodroosters, föhns, enzovoort. Er kwamen er heel veel binnen. Een poosje later moesten we opgeven, hoe sterk onze lampen waren (per kamer mocht er één lamp zijn). Toen er aan het eind van de maand uitgerekend werd, hoeveel electriciteit er verbruikt was, lag dat veel te hoog en bij het dameskantoor kwam te staan, dat er alsnog apparaten ingeleverd konden worden. Ik geloof niet, dat er veel binnen gekomen is. Ook alle gramfoonplaten moesten ingeleverd worden, want ze wilden op het mannenkantoor wat mooie platen uitzoeken en dan zou de rest teruggestuurd worden. Dat is nog niet gebeurd. Ook oud ijzer moesten we inleveren en voor het huis van het dameskantoor brengen. Er verschenen ook heel veel fietsonderdelen (!) en een bende rommel. Een heerlijke plaats voor jongens om in te grasduinen, wat ze dan ook ijverig deden.

Een poos geleden zijn eerst mam en toen ik op een avond uitgenodigd, waarop mevrouw Homann gedichten voordroeg. Ik heb er zo van genoten en ben van plan later ook veel gedichten te lezen. Dit waren o.a. : De Merel, Het Draaiorgel, Ik ben geboren in zonnegloren (uit: “De Mei” van Gorter), Kindersproke, Een werkeloze, De soldaat, Het schrijvertje. Op de C.J.C. heeft iemand eens verteld over haar reis naar Italië. Ze was er een jaar geweest en had daar veel meegemaakt. Dat lijkt me toch zo leuk om zo te reizen en van alles te leren kennen. We hebben ook wel eens een muziekmiddag, meestal muziek van gramfoonplaten. Laatst speelde er een mevrouw op de piano en werd begeleid door een jongen op de viool. Misschien wel mooi, maar ik houd niet erg van vioelmuziek.

Ongeveer twee weken geleden kreeg mevrouw Tonsbeek twee briefkaarten van haar man, die als militair gevangene op Sumatra zat. Ook heel veel andere vrouwen kregen briefkaarten, allemaal uit de militaire kampen. Toevallig ontdekten we, dat mevrouw Tonsbeek een kennis was van de familie Smalbraak en dat ze ook in Poerwakarta en in Wanajasa gelogeerd had. Heel grappig!

Op 24 April moest het ziekenhuis weer verhuizen en nu naar het klooster. Ook een deel van de Bengawanlaan, de Orchideelaan en het Tjibeuning-plantsoen moesten ontruimd worden. Daar moesten de zusters en de rustpatienten dan in. Alles moest natuurlijk weer in één dag

¹ Verzamelnaam voor eetbare, zoete knollen.

klaar zijn. Heel veel mensen hebben geholpen met het verhuizen. Ik kreeg vrij van Franse les en ben ook gegaan. Alles wat maar kar was, werd gebruikt. Het kwam natuurlijk niet klaar, maar de volgende dag mochten ze verder gaan. De Katholieke zusters hebben zich reuze flink geweerd.

Elke elfde van de maand moeten we onze tuin in orde en netjes hebben. Dan wordt Han II geïnspecteerd, d.w.z. dat deel van het kamp, dat eten haalt van Gaarkeuken II en dat is de Oranjekeuken. Het is al twee keer gebeurd. De eerste keer zijn er hier in de Rijpwijk wat tuinen afgekeurd, maar de tweede keer was het: “Semoea bagoes”

(alles mooi). Onze tuinschaar komt vaak goed van pas.

We hebben ook weer geld mogen wisselen. Nu mochten we niet f 20.- per gezin hebben, maar f 10.- per persoon. Zodoende hebben we plotseling dus f 60.- in bezit, in Japans geld natuurlijk. Wat we nog in Hollands geld hadden, moesten we wisselen.

Wat we ook wel gedaan hebben.

Nu iets over Heleen. Haar hart is niet helemaal in orde. Daarom moest ze nu een hele maand blijven liggen of liever rust houden. Wat lijkt me dat saai zo'n hele maand niets te kunnen meehelpen. Omdat Friso nu ook net die Framboesia-geschiedenis achter de rug heeft, hebben ze nu allebei een zoutloos dieet, niet zozeer om het zoutloze, maar omdat er zoveel groente in zit. Het is erg flauw, maar ze geven altijd wel veel van het lekkere bijgerecht, waar we allemaal van meesmullen. Het doet Heleen ook werkelijk goed. Ze begint zelfs al wat dik te worden, wat ze zelf niet leuk vindt.

Mijn laatste wens voor de toekomst is nu : verpleegster worden. Laatst zijn er weer een heleboel meisjes bij het ziekenhuis aan het Houtmanplein aangenomen. Ze hebben dienst van 8–2 uur of van 2–8 uur of een nachtdienst van 8–8 uur. Na 10 dagen krijgen ze f 1,50.

Maar....ik kan moeilijk van huis en ze krijgen nog geen lessen, waar het mij eigenlijk om te doen is. Het zou fijn zijn, als pappie later terugkomt, dat ik dan al een deel van de opleiding gehad zou hebben. Ik ga me daar niet uitsloven zonder lessen, terwijl ik thuis zo nodig ben. Er was ook sprake van dat ik in het kloosterziekenhuis zou kunnen komen. Oom Walter heeft daar voor me geïnformeerd, maar het is daar nu een klein kampje op zichzelf geworden. Als ik er heen ga, kan ik niet thuiskomen en moet er alleen blijven wonen of: we moeten er met zijn allen heen verhuizen, maar daar denken we niet over. Ik kan er wel een opleiding krijgen in het verplegen van operatiepatienten, maar verder wordt er geen les gegeven. Dus dat kan niet; dan later maar. Roelie was erg jaloers, toen ik misschien naar het Houtmanplein zou gaan. Ze wil ook dolgraag, maar ze is nog te jong.

Roelie, Heleen en ik hebben een mooi plan bedacht voor later: we gaan allemaal in een ziekenhuis werken. Roelie wordt dokter, ik verpleegster en Heleen gaat in het laboratorium en de apotheek werken. Zo gaan we alle drie pappie in zijn ziekenhuis helpen. Een prachtplan, maar wat zal er van komen?

Er komen hier dagelijks mannen uit het Bloemenkamp werken. Ze moeten het bilik herstellen, goten schoonmaken, verstopte leidingen doorsteken, enzovoort. Ze kregen een bijnaam, die niemand raden kan: de “kneusjes”!

We hebben weer twee keer spek van de toko gehad: 40 gram per persoon. Wat smaakt dat toch verschrikkelijk lekker!

Het bijbelklasje gaat nu geregeld door. Ik heb ze een nieuw versje geleerd: “k Breng mijn kleine gave...” Het bidden voor en na het verhaal vind ik niet zo moeilijk meer. De kinderen

komen vrij geregeld, vooral de twee dikke vriendinnen Mieke Tonsbeek en Mieke Bakker zijn er altijd.

23-5-1944

Mam's verjaardag!

Roelie en ik waren al vroeg op om nog wat dingen klaar te maken. Gisteravond hebben we alle cadeautjes op het ronde tafeltje uitgestald en er een wit laken overheen gedaan. Er stak een grote punt boven uit, dat was de Hongaarse pop. Onder Roelie's vliegenkap hebben we de taart met klontjes gezet. Toen we allemaal aangekleed waren, de box buiten stond en Wouter zijn feestpak aan had, heb ik mam naar binnen gebracht, terwijl we zongen: "Lang zal ze leven.... " Toen ging het laken weg endaar lag de kleurige verzameling cadeautjes! Eerst werd de taart onthuld, die z.g. uit Tjimahi kwam. Mam vond hem erg mooi en had niets van het maken gemerkt. Toen kwam de theemuts aan de beurt, bijna onherkenbaar, zo mooi was hij geworden. Toen volgden de klerenhangers, het L-lepeltje, de klompen, het L-broche en de pannelap. Mam was erg verbaasd, dat we nog zoveel hadden kunnen maken. Mevrouw de Weeger had geprobeerd Wouter uit te tekenen, maar dat was een mislukking helaas. Tante Emy gaf mam een snoezig klokkleedje en oom Ies een lepel en vork, kunstig gesneden uit bamboe. Van Wieneke een hartvormig speldekussentje met bloemetjes, van Rob een kaartje voor een voorstelling van Corry Vonk en Quirientje kwam zelf een zakje koffie aan-dragen. Zo leuk! Er kwam nog heel wat bezoek, een gezellige drukte. Bep van Wijk kwam ook nog even en bracht twee zelfgemaakte schouderbandjes en een heel mooi kleedje mee, dat ze in haar pap gesteven had. (Wat we al niet moeten eten tegenwoordig!) Van tante Nine en Richt een stel aanpakkers, die we heel goed kunnen gebruiken. Van mevrouw Schut (één van onze buurvrouwen) vier leuke knopen in de vorm van de Hollandse Leeuw (uit triplex). Er stond met grote letters bij: "Vrijheid, blijheid!"

Van mevrouw Tonsbeek en Mieke een heel toepasselijk Kamp-a.b.c. Van juffrouw de Quaasteniet een blauw schort en van mevrouw de Ridder een lekker zeepje.

Iedereen prees de oebi-taart en mam vond hem ook heerlijk. Het is een fijne dag geweest, alleen pappie ontbrak aan ons geluk. Veel mensen zeiden dan ook: "Het volgend jaar beter....". We hopen het van harte.

Vorige Vrijdag zijn "Tolen en van Lier" hiernaast bij de apotheek geweest. Het waren mevrouw Schneider en juffrouw Richter, die in smoking gekleed allerlei liedjes, vooral spotliedjes over dit kamp, ten beste gaven. Wij waren ook uitgenodigd, maar ik kon net niet, omdat ik toen mijn bijbelklasje had. Dat was vrij gauw afgelopen en toen ik eens door de heg gluurde, zagen de andere luisteraars me en riepen me binnen. Fijn! Zo heb ik nog het grootste gedeelte mee kunnen luisteren. Werkelijk enig!

Eén liedje had als refrein: "Ome Piet ging naar Formosa, Hij voelde zich een G.G. , die hij dadelijk tutoyeerde, want daar reisde hij toch mee".

Verder waren er liedjes over de vuilnisbak, de schoenenwinkel in het Emmahofje, het "Paradijs"(d.w.z. het Bloemenkamp), de tapdansen, een Engels liedje, het menu, kippensoep, de bonnen en nog enkele andere. Ook een paar ernstige liedjes: Herinnering en Troost. Daarvan weet ik alleen nog een slotzin: "Dan denk je bij je zelf: Wat is het leven toch mooi!" Het geestige openingslied miste ik helaas, maar aan het eind kwam een leuk sluitingslied. In elk geval was het een reuze fijne middag en ik hoop de liedjes later nog eens te pakken te krijgen.

Onze lessen Frans en Engels gaan nu geregeld door, van elk twee uur in de week.

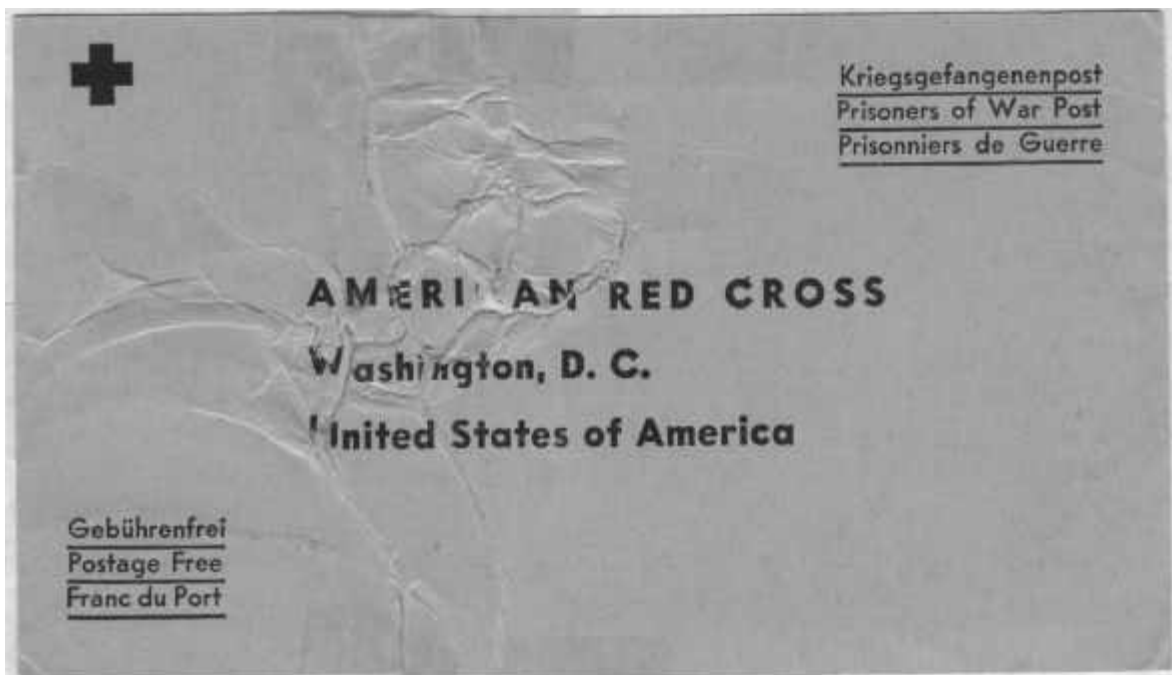
Soms is het huiswerk wat veel, maar meestal komt het wel goed af.

*Familie Krijger***24-5-1944**

Vandaag hadden we in de kerk een Pinksterwijding voor de jongerengroepen C.J.C. en de A.C.J.C., heel mooi. Mevrouw Mostert heeft gesproken en Janneke Boersma heeft een lied gezongen. Het vorig jaar zongen we dat lied met het koor. Morgen is er ook Pinksterwijding voor de oudere mensen.

25-5-1944

Het hele kamp is in opwinding, want er zijn Rode Kruis-pakketten van Amerika gekomen, grote en kleinere. Op het dameskantoor is er één opengemaakt en de inhoud ervan is uitgestald. Mmmmmm! Wat zag dat er lekker uit!

26-5-1944

De uitdeling! Vanmiddag om 4 uur bij het appèl zei juffrouw van Dam me, dat ik bij haar huis zo'n pak mocht afhalen. Ik holde erheen en bracht het triomfantelijk binnen.

Eén pak was voor 9 personen. Er stond op: “Amercan Red Cross Prisoner of war. Invalid food package no. 1 for distribution through international Red Cross Committee”. Er zat in : 9 Pakjes cigarettten (Chesterfield), 3 blikjes boter, 2 blikjes Ham and Eggs, 3 blikjes Corned Pork loaf, 1 blikje rose Paté, 1 pakje Kraft kaas, 4 pakjes soeppoeder, 8 pakjes bouillonpoeder, 1 pak gedroogde pruimen, 1 blik Orange Juice, 1 pak biscuitjes, 1 pak suikerklontjes, 1 blik Kup Kafay, 1 blik Bakers cacao, 1 blik Milko (melkpoeder) en twee stukken zeep.

Het verdelen was niet erg moeilijk, want Wouter kreeg alle biscuitjes en de rest werd in achten verdeeld. Eén blikje boter en het pakje kaas hebben we al open gemaakt. Als we over een poosje andere blikjes open maken, krijgen mevrouw de Weeger en mevrouw Vink er ook hun deel van. Zondag zullen we een Amerikaans kopje koffie drinken. Mmm! Ik verheug me er al op. De kaas en de boter zijn heerlijk.

28-5-1944

Pinksterzondag en pappie's verjaardag! Twee fijne dingen tegelijk. Maar helaas ook vervelende: De kerk is weer gesloten! Van Pasen tot Pinksteren was hij open. Het was vandaag mijn beurt om de spreekster binnen te leiden en dus ook om het eerste gebed te doen. Dan voel ik me altijd wat zenuwachtig, dus ik ben een klein beetje blij, dat het nu niet hoeft. Maar ik dwaal af, ik was bezig met de vervelende dingen.

Het ergste is, dat pappie nu zelf niet bij ons is. Maar we denken aan hem en hij zal vast ook aan ons denken. Ik heb mam vanochtend vroeg de verjaarszoen namens hem gegeven en de foto in de bloemetjes gezet. Ook Wouter vond het prachtig. Hij zei: “Boe, boem, papa, boe!” En om de feestelijkheid wat te verhogen, zijn we bij tante Emy gaan ontbijten. Heel gezellig! We zaten allemaal op banken voor hun garagekamer. Quirientje en Wouter zaten samen in Quirien's grote box, wat prachtig ging. Wouter vond er heleboel nieuw speelgoedjes, vooral een doosje grote knopen trok zijn aandacht. Quirientje zat er zo leuk parmantig bij. Jammer, dat hun vaders dit nooit kunnen zien. We kunnen ook geen foto's maken. Ik heb met mam afgesproken, dat we voor pappie een soort dagboek zullen aanleggen van onze tijd hier in het kamp. We hebben er al een geschikte blocnote voor.

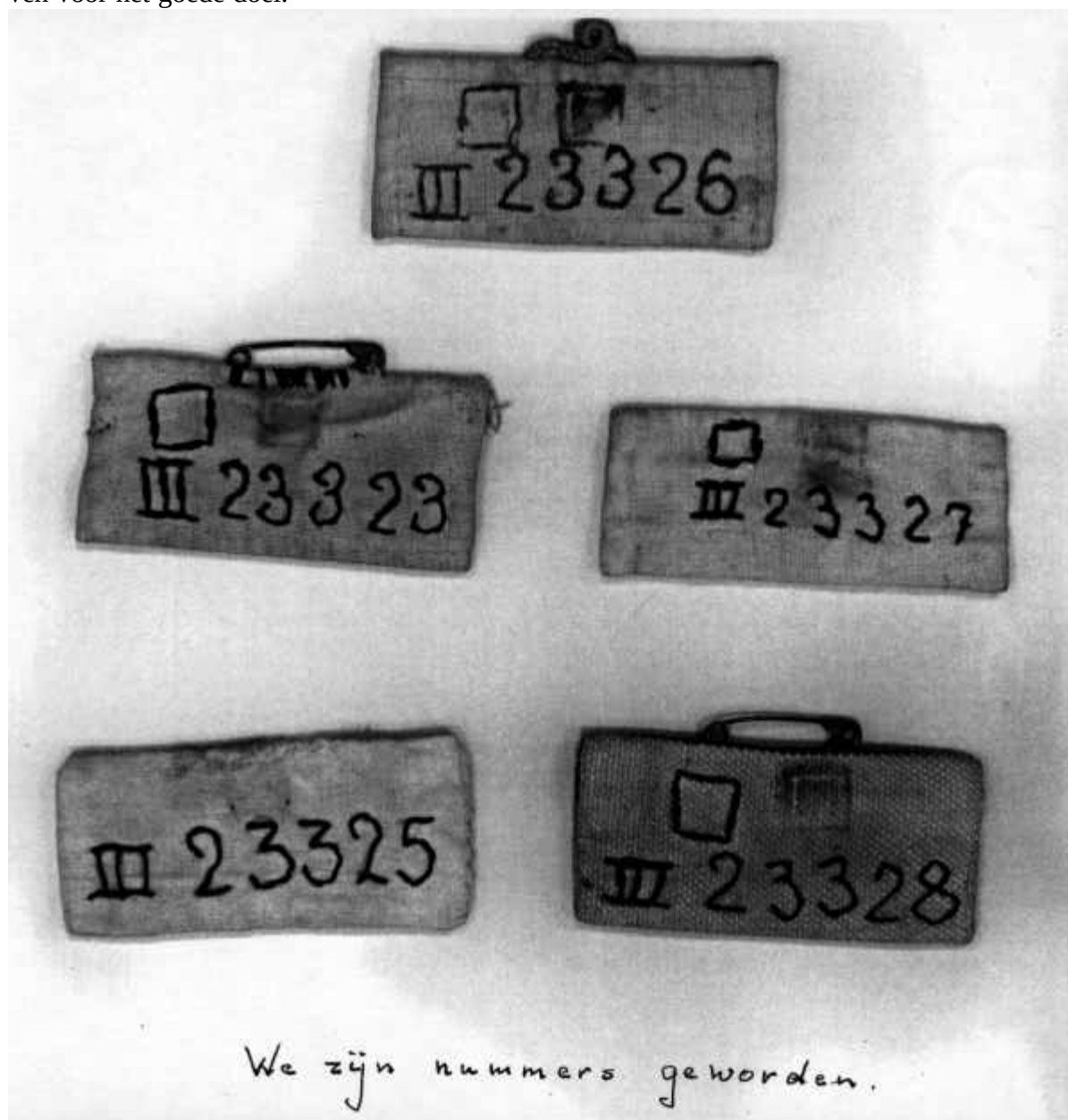
1-6-1944

Er gingen al een poosje geruchten, dat het Rama-kamp (het hele oude mensjeskamp) in ons kamp gestopt zou worden. En ziet, vandaag is het gebeurd! Er kwamen natuurlijk eerst inschrijvingen, maar wij hoefden er gelukkig niemand bij te hebben. Waarschijnlijk omdat we mevrouw Vink net op tijd erbij genomen hebben. Mevrouw Koch en mevrouw Groenewegen zijn verhuisd. Daarvoor in de plaats kwamen er twee Amsterdamse vrouwen met hun zoon-tjes.

Mevrouw Tonsbeek moest helaas ook haar leuk kamertje uit. Wij hadden haar bij ons willen vragen, maar ze had al een afspraak met haar vriendin, mevrouw Hooghoudt. Haar dochttertje Heleen is een leuk vriendinnetje van Mieke. Beiden zitten ze in mijn bijbelklasje. Een poosje geleden had Mieke waterpokken en even daarna mond-en-klauw-zeer. Heel zielig, maar nu is ze gelukkig weer beter. Ze wil er ook zo graag een klein broertje bij hebben. Roelie en ik hebben mevrouw Tonsbeek ook geholpen met de verhuizing.

Er zijn ongeveer 900 mensen bij gekomen, waardoor het op de gaarkeukens heel druk was. Vanaf vandaag is de Oranjekeuken gesloten en moeten we eten halen bij de Manggakeuken en dat is een heel eind weg. Mevrouw Tonsbeek gaat met me mee. Zij zorgt dan voor de di-eeten en de babymelk, terwijl ik de gewone soep haal. Dat is heel gemakkelijk, want zij heeft een doktersattest en mag meteen naar binnen. Het brood en de rijst krijgen we 's middags bij de Sanintenkeuken. We hebben pas ook weer vis gehad, heerlijk! Heleen en Friso hebben

nog steeds hun zoutloos dieet. Op de plaats waar vroeger het brood van Ellenbroek werd gebakken, is nu voor dit kamp een bakkerij in orde gemaakt. Er zijn weer veel vrouwen voor opgeroepen. Een paar dagen vroeg men er ook om bakvormen, ook wij hebben er twee gegeven voor het goede doel.

Verder moesten we ook een wit omzoomd lapje van 2 bij 6 cm per persoon inleveren. Vandaag kregen we ze terug met een Japans tjap¹ en een nummer. Ik ben nummer II 16892. (Tjapit is kamp II). Nu zijn we echt gevangenen geworden, niets anders dan nummers. Het dameskantoor is verhuisd naar: hoek Orchideelaan – Bengawanlaan.

7-6-1944

Roelie is jarig! Ze wordt 16 jaar. Toen ik dat werd, voelde ik me al zo oud. Dat vindt ze nu zelf ook. Van mam kreeg ze een enig leuke jurk van een sarong², gemaakt door mevrouw van

¹ stempel

² aan de korte zijde dichtgenaaide, gebatikte doek, die als rok gedragen wordt

Papen. Van mevrouw Vink een grappig schort met een weegschaal en andere tokodingen erop. Tante Emy gaf een mooie corsage van oranje viltbloemetjes. Verder nog vele andere cadeaux. Mam bakte weer een oebitaart met een versiering van 5 marasquin kersjes uit een flesje, dat we nog hadden. Heel feestelijk!

De Maiers zijn ook nog even geweest. Robbie wist te vertellen, dat hij een vliegtuig met doorgeschoten vleugels had gezien. Dat schijnt wel waar te zijn, want vele andere mensen hebben het ook gezien.

Er komt haast geen hout en arang¹ meer binnen, wel voor de gaarkeuken, maar niet voor ons. Nu zijn de mensen zelf bezig overal hout te halen, d.w.z. ze kappen de bomen om. Het Oranjeplein is al erg leeg en ook andere straten zijn helemaal kaal geplukt. Voor ons huis is er ook een magere boom omgehakt. Wij hebben er ook een deel van “getjoept”(het nieuwste werkwoord voor ingepikt). Het is erg vervelend op hout te koken.

Een paar dagen had Paul erge kiespijn en heeft dr. Fraenkel zijn kies eruit getrokken. Zonder verdoving, want Paul wilde geen injectie. Natuurlijk erg pijnlijk. Bleek en door mam gedragen kwam hij thuis. Maar de pijn ging gelukkig gauw over.

14-6-1944

Woensdag. Weer een fijne C.J.C.-middag gehad met een lezing over Martin Niemöller. Hoe hij streed in de Duitse kerkstrijd. Een geweldig man. Als ik nog eens een boek over hem te pakken krijg, zal ik het zeker lezen.

27-6-1944

We dachten, dat de blikjes, die een poos terug hier in het kamp waren opgehaald, al lang weg waren. Maar ze zijn bewaard in de toko en vanochtend was er een grote verloting op het dameskantoor. Wij hadden geen geluk, maar allebei onze burens troffen wel wat. Maar wij hadden ook niets ingeleverd. Juffrouw de Quaasteniet had een blikje ingemaakte worteltjes gekregen en dat aan Heleentje gegeven, alvast voor haar verjaardag. Erg aardig van haar! Verder hebben we ook weer dengdeng van de toko gekregen, geen gewone, maar dengdeng-tjèlèng². Het ziet er heel lekker uit.

Die arme Mieke Tonsbeek is nu weer ziek: mazelen. Een paar dagen lang had ze heel hoge koorts, zo zelfs dat haar moeder het ergste vreesde. Maar gelukkig knapt ze weer op. Heleentje Hooghoudt is ook ziek, dus ze kunnen elkaar gezelschap houden

Al onze kinderboekjes zijn al uitbekeken.

Ons laatste Blue Band-blik hebben we nu aangebroken. Mevrouw Tonsbeek kreeg er ook een potje van. Wouter is ook vijf dagen ziek geweest, waarschijnlijk door Quirientje aangestoken. Hij was verkouden, had twee dagen koorts, at niet veel en was vervelend en huilerig, vaak tot onze wanhoop. Toch ook heel zielig. Nu is hij weer beter en lief en vrolijk. Een “boem” of een takje met blaadjes vindt hij prachtig speelgoed. Als de maan schijnt, kijkt hij heel eigenwijs naar boven en zegt: “Maam, maam”! Als je hem dan vraagt: “Waar is de maan?”, dan roept hij heel triomfantelijk: “Dáá!” en wijst naar boven. Soms ook wel: “Weggg!” en dan houdt hij zijn rechterhandje omhoog. Als hij met een doosje speelt en het dicht doet, zegt hij soms: “Ticht!” Dat klinkt allemaal zo grappig. Het lopen gaat ook al hoe langer, hoe beter, maar nog niet alleen. Hij kent ons ook allemaal uit elkaar. Als je vraagt: “Waar is Friso?”, dan kijkt hij naar Friso, enzovoort.

¹ houtskool als brandstof gebruikt

² wild zwijn.

10-7-1944

Op Zaterdag, 1 Juli, voelde ik me wat vervelend en bleef in bed liggen. Toen was de koorts nog laag, maar later op de dag steeg de temperatuur hoger en hoger. Telkens buikpijn en naar de w.c. Gelukkig geen erge buikpijn, maar ik voelde me heel akelig. Ik kreeg niets anders dan thee en toast.

Juist op die dag zijn de tijden van het appèl veranderd. In plaats van 9 uur en 4 uur is het nu: 8 uur en 7 uur. Soms komt dat goed uit, soms niet.

Op 2 Juli werd Roelie ook ziek: influenza! Wat had mam het druk! Maar een heleboel mensen hebben ons geholpen met eten halen en de was. Een paar dagen later kwam dr. van de Broek toevallig langs. Toen ze ons zo ziek zag, was ze verbaasd, dat we haar niet geroepen hadden. Mijn dieet was ook niet goed, want het brood was erg slecht. Eerst moest ik een paar dagen op rijstewater leven en toen op nassi-tim en karnemelk, die dr. van de Broek me voor 14 dagen voorschreef. Ze dacht, dat ik bacillaire dysenterie had. Mijn buik hield zich prachtig. Wel moest ik veel rusten, want ik voelde me heel slap.

Vandaag mocht ik voor het eerst weer naar de gaarkeuken. Nu nog de Manggakeuken, maar morgen gelukkig Saninten, wat veel dichterbij ligt.

Onderweg zagen we iets vreselijks. Vier Hollandse mannen kwamen de Bengawanlaan afgehold met in hun midden een brancard met een man erop. Over zijn lichaam lag een wit laken. Achter die mannen reed een dikke Jap op een fiets, die hun steeds woedend iets toeschreeuwde. Natuurlijk een doodzieke man, die vlug vervoerd moest worden, maar de manier waarop..... De volgende dag hoorden we er meer over. Het was een man uit het Bloemenkamp, die zo door een Jap geslagen was, dat hij een hersenbloeding had gekregen. Toen moest hij natuurlijk: "Lekas, lekas!" naar het ziekenhuis, maar onderweg stierf hij al. Is het niet treurig!

13-7-1944

We kregen van dr. Flaumenhaft een Mantoux-injectie om te onderzoeken of onze longen in orde waren. Nu werden Roelie en ik geprikt met een heel klein naaldje. Zaterdag komen Friso en Paul aan de beurt. Paul begon al bij voorbaat te huilen, de held!

14-7-1944

Vandaag kon er weer Hollands geld gewisseld worden. Een heleboel mensen (de domoren) hebben het gedaan. Zo hebben de Jappen het beste bewijs, dat er nog best wat Hollands geld in het kamp is. Wij hebben het niet gedaan.

Er wordt hier in het kamp overal reuze veel gas gebruikt, terwijl het eigenlijk alleen aan het ziekenhuis toegestaan is. Wij doen het stiekem ook. Om het aansluitpunt klemmen we een stuk van een binnenband van een fiets, daaraan een gordijnroep en die eindigt in een komfoor met een spreidingsplaatje. Dat werkt prima.

Laatste verbruik was 7000 kubiek per maand, wat vroeger 200 kubiek was geweest.

"Wij kunnen niet zoveel gebruiken", zeiden de zusters van het ziekenhuis.

"Dan wordt er in het kamp gas gebruikt", zei de Jap. Streng verboden!

16-7-1944

Omdat Heleen morgen op de drukke Maandag jarig is, hebben we het alvast een beetje bij tante Emy gevierd. We hebben er ontbeten en een heerlijke kruimeltjeskoek met Amerikaanse pruimen gegeten. Mmm!

¹ gauw, snel, vlug

De tomatenplanten van tante Emy doen het uitstekend, vooral één plant is een reus en heeft geweldige vruchten. Het geheim ervan was, dat hij met plasjes van Quirien werd begoten. Nu gaan wij Wouter natuurlijk ook uitbuiten!

Het schort, dat we Heleen voor haar verjaardag wilden geven, hebben we nu al gegeven, hoewel het nog niet af is. Er zijn allerlei kampdingen op geborduurd, zoals een anglo¹, een droogrek, de gong, een kakkerlak, enzovoort.

Onze Mantoux-injecties zijn allemaal goed uitgevallen.

17-7-1944

Heleen 14 jaar! Hoewel we al een jaar in het kamp zitten, was er toch een tafel met cadeautjes en een oeibitaart met “kersjes”. Van mevrouw de Weeger kregen we alle-drie een leuke breedgerande zonnehoed. Vooral ik ben er erg blij mee, want zo’n ding is reuze fijn, als je in de rij voor de gaarkeuken staat. Paul gaf een zelfgemaakt bamboe-hangvaasje met de letters H.B. erop. Heel leuk! Van Friso een zakdoek, van mam de taart en van “Tjimahi” een uitnodiging voor ons drieën voor een opvoering van Corrie Vonk, a.s. Zaterdag. En Wieneke gaat dan ook! Enig!

Ik had Heleen een paar klompschoenen willen geven, maar ze waren nog niet helemaal af. Ik gaf ze dus maar onaf. Ze vond ze heel leuk. Het is een drukke dag geweest, want ik had een grote was en vanmiddag Franse les. Ik ben heel erg moe.

19-7-1944

Alle jongens van 13 jaar en ouder moesten vandaag bij de poort komen met een tikar en één of twee koffers. Joan den Boestert is er ook bij. Gistermiddag is mam nog naar de familie toe gegaan om te vragen, of hij wat voor pappie kon meenemen. En fijn, dat kon! We vinden het jammer, dat de tekening van Wouter mislukt is, anders hadden we die meegegeven. Een poosje geleden hebben we via oom Walter, die naar Tjimahi moest om een zieke te brengen, een handdoek en een boek (“Houd je roer recht”) mee kunnen geven. Tot onze blijdschap lukte dat. Nu heeft mam andere nuttige dingen meegegeven o.a. een donkerblauwe dikke trui (die bij het boerenpak hoorde). Voor Joan zelf kon ze ook nog wat doen, n.l. zijn haar knippen.

De jongens moesten om half 9 aantreden. Toen hoorden we, dat ze eerst al hun barang buiten de poort moesten brengen en dan nog tot kwart voor 12 naar huis mochten. Ook Hans Streef was erbij. Guus en zijn vriend Beer zijn al een poosje geleden opgepakt en in het Bloemenkamp gezet met vele andere jongens, maar ze mogen nog wel hier in de gaarkeuken werken. Zo hoorden we, dat ze het goed maakten en volop

¹ houtskoolloventje.

Gaarkeuken-tekeningen door Maud van Ganswijk

te eten kregen. Een paar dagen geleden kwamen Roelie en ik Guus en Beer tegen bij de Manggakeuken. Ze zijn toen ook nog even naar hun huis geweest. Leuk dat dat kon! Aan Guus hebben we een potje Savora-mosterd en een flesje echte Maggi mee kunnen geven voor pappie. Het is te hopen, dat het hem bereikt.

22-7-1944

Vandaag zijn we naar Corrie Vonk geweest. We dachten allemaal, dat het om zes uur begon, maar opeens zei mevrouw Leefers, dat het om half vijf begon. Toen was het al 10 minuten voor half vijf. Wat hebben we gehold! Natuurlijk waren we te laat, maar we konden toch naar binnen en hadden maar weinig gemist. Mam is direct Wieneke gaan waarschuwen, maar zij was ook te laat en is niet meer naar binnen gegaan. Jammer, want het was erg leuk! O, die gezichten van Corrie Vonk, je lachte je naar! Verder speelden er nog mee: Puck Meier, Pam de Hartog, Greet Hanneman en nog enkele dames. Dit cabaret heette: "Les deux ânes". Ik vond het A.B.C.-cabaret, dat ik op het lyceum had gezien, toch nog veel leuker. Toen was Wim Kan er nog bij en meneer de Hartog. Toch was dit ook heel grappig en soms heel ernstig.

Greet Panneman droeg een stukje voor, waarin ze de rol speelde van een meisje, van wie de ouders net gescheiden waren. Het heette: “Ik heb voor school een reuze nieuwtje....!” Maar het was zo zielig.

Roelie en Heleen vonden het stuk het leukste, waarin Corry Vonk voor Amsterdamse schooljongen speelde. Reuze goed!

23-7-1944

Vanochtend ben ik naar een “stille” dienst gegaan, dus zonder preek en zonder zang. Ik vond het heerlijk, zo stil en rustig. Je kunt God al je gedachten wijden zonder door iets gestoord te worden. Af en toe speelt het orgel en dan kun je de liederen volgen, die op een bord aangegeven staan. De volgende week ga ik weer.

25-7-1944

Een dag vol emoties!

Om half één ging opeens in alle straten de gong of de bel. Extra appèl en huiszoeking! Roelie en ik waren juist op Engelse les en zijn naar huis gehold. Gauw de nodige dingen verstoopt of opgeborgen. Een poosje later kwamen er inlandse soldaten om de straten te bezetten en de mensen te beletten hun huis weer in te gaan. Tot ongeveer 4 uur hebben we op de berm van de weg moeten wachten. Toen kwam er een stel Jappen aan, waarvan elk telkens een huis doorzocht. Ze kwamen al dichter en dichter bij. Eindelijk ging er één bij ons naar binnen. Een dame van het kantoor ging met hem mee. Na een hele poos kwamen ze naar buiten met..... onze gereedschapskist. Ach, wat jammer! Maar die mevrouw deed of ze het haast niet kon dragen en wij schoten toe om te helpen dragen. En onderweg gooiden we links en rechts er van alles uit. De bijl, de hamer, de nijptang en nog meer! Ook de kist van mevrouw Vink moest mee. Daar hebben we ook nog eerst het nodige uitgehaald. Maar toch, er zat nog genoeg in om het jammer te vinden. Bij andere mensen zijn nog landkaarten, schemerlampen, fietsonderdelen en -banden, medicijnen, foto-albums, enzovoort weggehaald. Wat de huiszoeking betreft, die was knudde. De Jap had alleen maar even in onze kasten gesnuffeld. We hadden er helemaal niet aan gedacht, dat gereedschappen ook meegenomen zouden worden. We zijn toch blij, dat ze geen andere dingen meepikten.

26-7-1944

Vandaag zag ik Geeke den Boesterd bij de gaarkeuken en ze vertelde, dat Joan waarschijnlijk bij zijn vader zit. Daar kan hij papppie dan in het ziekenhuis vinden.

Vanmiddag op de C.J.C. hield Liselot van de Veen een lezing over het leven van Franciscus van Assisi, maar het was jammer, dat ze de zinnen nogal door elkaar haalde. Maar ik verheug me al op de volgende keer, want dan moeten we allemaal in het kippenhokje van Corrie Vonk komen en krijgen we declamatie met muziek van mevrouw Homan. Zouden het dezelfde gedichten zijn van de vorige keer?

30-7-1944

Zondag. Tegenwoordig kunnen we met dat vroege appèl nooit uitslapen. Ik ben toch niet naar de stille dienst gegaan, want mam is hier bij ons een preekgroepje begonnen. De preek krijgt ze van mevrouw Mostert. Meerdere dames hebben zulke groepjes, die uit ongeveer 10 personen bestaan. Roelie en ik mochten ook meeluisteren.

De tekst was echt voor deze tijd, uit Job: “Zou ik de goede dingen wel uit Gods hand aannemen en de kwade niet?”

9-8-1944

De vorige week Woensdag zijn we naar mevrouw Homan geweest. Ze heeft prachtig voorgedragen: “Lucifer” en daarna nog drie kortere gedichten, o.a. “De werkeloze”, dat ik de vorige keer al gehoord had. De andere waren: “Terugkeer” en “De triomftocht der tegenwoordige eeuw”. Het was fijn!

Gisteren is mam met Heleen naar dr. Deenstra geweest om haar keel na te laten kijken. Waarschijnlijk moet ze naar het ziekenhuis voor haar amandelen. Mam heeft aan juffrouw Engel gevraagd, of Paul dan ook niet gelijk geholpen kon worden, want hij heeft er ook vrij veel last van. Nu wachten we op het antwoord van dr. van de Broek. Arme Heleen en Paul. We raken nu door onze rijstvoorraad heen en hebben vaak honger. We krijgen dan ook bitter weinig. Van de gaarkeuken per persoon per dag: ¼ l dunne soep, 90 gr. rijst, 200 gr. brood en om de drie dagen: 60 gr. suiker en 60 gr. zout. Af en toe een stukje tahoe of tempé en een plantje selderie. Bij de toko zijn de ochtendbeurten ook al vervallen. Paul had laatst rode vlekken op zijn voeten en dat bleek vitaminegebrek te zijn. Gelukkig vond mam nog een Cenovis-blik met vitaminepoeder. Daar krijgen we nu elke avond wat van.

14-8-1944

Vandaag is het oma Willie's verjaardig. Hoe zou ze het maken? Zou ze nog leven?

De mens wikt, God beschikt. Pappie zal nu ook wel aan haar denken.

Gisteren kwam dr. van de Broek met het bericht, dat Heleen Woensdag opgenomen kan worden. Maar Paul nog niet. Ze is er wel blij om, want ze heeft veel last van haar amandelen. Het is ook fijn, dat ze onder de hoede van dr. Dake komt.

We krijgen weer een nieuw Japans kamphoofd, want Muruwi gaat weg, maar ik weet niet of het een verbetering zal zijn.

Dan nog iets leuks: Wouter loopt en heeft al één kies. Op 4 Augustus deed hij zijn eerste drie stapjes! En nu kan hij het al zo goed, een grappig dribbelpasje. Hij is vandaag 15 maanden oud. Hij kan zo lief zijn, vooral s'morgens vroeg, als hij uit bed komt met: “Papa, papa!”

15-8-1944

Enige dagen geleden was het heel mooi weer. Ik zat 's middags bij de put te lezen in het boek “Duikelaartje” van Nes-Uilkens. Dat verhaal over de belevenissen van een doktersvrouw sprak me aan. Ondanks alle tegenslagen vond ze telkens de moed om verder te gaan. Ik dacht: “Waar haal ik eigenlijk de moed vandaan om telkens weer verder te gaan?” Opeens dacht ik aan de bijbelse verhalen, die pappie en mam ons verteld en voorgelezen hadden. God was het, die telkens weer uitredding gaf en Jezus zorgde voor ons als een goede Herder. Bij het denken over deze dingen werd ik heel blij van binnen. Zo'n intens gevoel van blijdschap had ik nooit gekend. Dat gaf me nieuwe moed, ook hier in het kamp met zijn honger, uitzichtsloosheid en trieste dingen.

20-8-1944

“Vele dingen zijn goed en grappig en vrolijk en hebben zonneschijn in hun diepte, en als je ze maar doet, echt doet, goed doet, doet naar Gods wil, dan moet alles immers goed komen”. Dit las ik laatst ergens en het trof me, doordat het zo juist gezegd is. Tenminste, zo voel ik het.

Zondag vandaag. Vanochtend hadden we hier thuis weer “kerk”, d.w.z. er wordt een preek en een paar gezangen voorgelezen. Verscheidene dames waren ziek en daarom waren we maar met ons zessen. Mam las de preek voor over de tekst: “Hij klopt aan onze deur...”.

Daarna ben ik ook nog naar een stille dienst in de kerk geweest, want ik moest na afloop de deuren sluiten.

Op weg naar huis had ik erge honger, maar het eten stond gelukkig al op tafel. Rijst en bamië, heel lekker, maar het deed zo'n pijn op mijn tong. Die is vanaf Donderdag rood en ontstoken, een allernaarst gevoel. Het begon met keelpijn, die ik ook nu nog heb. Veel mensen in het kamp hebben er last van, tante Emy ook. Nu voel ik zo'n beetje, wat pappie gevoeld moet hebben bij zijn spruw. Bah, niks smaakt je en het is erg pijnlijk.

Gistermiddag kwam mevrouw de Weeger terug uit het ziekenhuis. Ze was goed uitgerust, maar was weer drie en een halve kilo afgefallen. Heleen zou op Woensdag naar het ziekenhuis gaan, maar op Dinsdag kregen we het bericht, dat: "De Nipponse autoriteiten geven er geen toestemming toe". Stel je voor! Paultje is ook onderzocht door dr. Deenstra en moet ook opgenomen worden, maar ze zijn nog allebei thuis.

Gelukkig is Heleen wel van haar angina af.

Op Woensdagmiddag zijn mam en ik schoenen gaan kopen. Ik heb een leuk paar gekregen, helemaal van lichtgeel rubber. Ze kosten f 5,50, nogal goedkoop, vergeleken bij andere prijzen. Daarna zijn mam en ik nog even gaan "winkelen", d.w.z. even gaan kijken bij de stalletjes op het Oranjeplein. Haast alles, wat kleren betreft, kun je er krijgen, ook wel boeken en speelgoed, maar duur!

Die dag hebben we ook eindelijk weer eens djagoengmeel van de gaarkeuken gekregen, 120 gram per persoon. We kunnen er ongeveer drie keer van ontbijten.

Donderdag hadden we weer toko en kregen: jam, goela-batoe¹, een half ons dengdeng (per persoon), koffie en een viscroquetje, waar geen vis in zat. Vooral met de dengdeng zijn we blij.

's Middags kregen we van het straathoofd de briefkaarten, die we mochten schrijven aan familie of kennissen. Per gezin één briefkaart. Maar omdat ik vorig jaar December al 17 jaar was, mocht ik er ook één schrijven. We hebben er toen één aan pappie en één aan opa en oma Schrieke in Holland geschreven. Uit een rijtje standaard-zinnen mocht je er drie uitkiezen en verder nog er 20 eigen woorden aan toevoegen.

In de standaardzinnen schreven we aan pappie in het maleis: "Onze gezondheid is uitstekend. We denken voortdurend aan u. Het zal wonderlijk zijn, als we elkaar weer ontmoeten. Wilt u de groeten doen aan Boudewijn, Chris, Ot, Piet, Rhijn en Ad Vink (de man van mevrouw Vink)." En de 20 woorden waren: "Wouter 15 boelan, djalan, 9 Kilo. Manis. Anak2 sakola. Saja koewat. Friso 66 kg? Kita diberkati. Banjak tjinta, Landa, anak2."²

Op de kaart naar Holland stond in het Engels: "We zijn nu in een Japans interneringskamp op Java. Onze gezondheid is uitstekend. De Japanners behandelen ons goed. Maak je dus niet bezorgd over ons en wees nooit ongerust." De 20 woorden:

"Wouter prosperously born on 14-5-1943. Friso, Boudewijn allright, Japina no news, children studying, clever housekeeping. God bless you all. Landa, Emy." Als afzender

¹ suikerklontjes.

² Wouter, 15 maanden en loopt al. Hij weegt 9 kilo en is lief. Twee kinderen gaan naar school. Ik ben sterk. Friso is 66 kilo? Heel veel zoenen. Landa en kinderen.

KESEHATAN ADA BAIK SEKALI.

TIAP² HARI KITA TERKENANG KENANG
 AKAN FRISO. DJIKA KITA BOLEH BERTEMOE
 LAGI DENGAN FRISO, ALANGKAH SENANG
 HATI KITA.

KIRIM TABEH KEPADA: BOUDEWIJN, CHRIS, OT,
 RHYN, AD VINK, PIET.

WOUTER IS BOELAN, DJALAN, 9 KILO, MANIS²
 ANAK² SAKOLA. SAJA KOEWAT. FRISO 66 KILO?
 KITA DIBERKATI. BANJAK TIINTA,

Randa, Anak²

moest mijn naam er op en ook mijn nummer. Wat zou het leuk zijn als ze werkelijk aan zouden komen! Wat zouden ze opkijken!

(爪哇俘虜收容所) 爪哇俘虜郵便

爪哇俘虜收容所檢閱齋

K.V

きがは便郵

DARI: (FROM):	
Nama	R.H.H. BOSMAN - SCHRIEKE
Name	
Bangsa	NEDERLANDS
Nationality	
Pangkat	16898
Rank	
Tangsi	DJAWA C.A.
Camp	

Kepada DR. F.J. BOSMAN
 To TJIMAHU

(DOELOE: PALACE HOTEL, BANDOENG)

Jan III 37.704 NO.....

21-8-1944

Brr! Wat een dag! Vanochtend vroeg hoorden we, dat een Japanner een inval had gedaan bij een paar huizen op het Houtmanplein. Hij had toen gezien, dat ze gas gebruikten en had al die vrouwen aan de kant van de weg gezet. Na het eten kwam Rob opeens en vertelde, dat het niet op het Houtmanplein gebeurde, maar op de Houtmanstraat, juist waar zij woonden. Dus tante Emy was er ook bij. Wat schrokken we! Mam en Heleen gingen meteen naar hen toe, want er werd ook verteld, dat ze naar een ander kamp moesten verhuizen. Mam zag een Jap komen, die beval, dat alle betrapte vrouwen voor het huis moesten gaan staan. Ze werden als wilde beesten met touwen aan elkaar vastgebonden en geslagen met een stuk bamboe op hun kuit en op hun wang. Ik ben blij, dat ik dat niet gezien heb. Daarna zijn ze buiten de poort gebracht en met z'n allen in één klein kamertje gepropt. We zijn Wieneke wat gaan helpen met inpakken, voor het geval ze er uit moesten. De hele verdere dag hebben we nog in spanning gezeten of ze terug zouden komen. Gelukkig werden ze eindelijk om 8 uur losgelaten. De hele dag hadden ze niets te eten of te drinken gehad, wel een reuze speech.

Tante Emy kwam eerst even naar ons huis, maar mam was net weer weg naar Wieneke. Ik heb haar gauw twee boterhammen met jam in de hand gestopt. Samen met Roelie brachten we haar naar huis. Wat waren we allemaal blij met deze afloop.

22-8-1944

Door die gebeurtenis van gisteren was de was niet half afgekomen en moest ik er vandaag dubbel hard aan werken.

Vanochtend kreeg Heleen haar oproep voor het ziekenhuis. Jammer genoeg niet tegelijk met die voor Paul. Morgenochtend komt een velocar haar halen.

Bij het appèl hoorden we een gerucht: "Frankrijk is vrij en De Gaulle is met gejuich in Parijs ontvangen". Zou het waar zijn? Het tweede gerucht ging over: "Een nieuwe Prins, Willem Frederik". Maar dat geloof ik nog niet, al zou het leuk zijn.

23-8-1944

Heleen is vanochtend opgehaald. Mam ging mee en ook.....Wouter! Hij mocht achter op de velocar mee en hij genoot. Roelie en ik zijn toen gauw door de brandgang gegaan en hebben hem bij het ziekenhuis weer opgepikt. Hij vond het toch zo prachtig. Heleen is op een kamer gekomen bij een paar aardige meisjes van haar leeftijd.

Ze ziet gelukkig niet zo erg tegen de operatie op.

Vanmorgen kwam Els Kleist met de bestelde medicijnen naar de apotheek terug en ze had bij zich.....zes kleine marmotjes. Ze waren voor dr. Ouwerkerk, waarschijnlijk voor proeven. Ze hadden zo'n honger. Toen ik ze wat gras gaf, begonnen ze er hevig aan te knabbelen. Een lief gezicht.

Vannacht is er wat raars gebeurd. Om twee uur ging de gong opeens en kwam het ongelooflijke bevel: “Lichten laten uitstralen en naar buiten komen!”

Heleen is vandaag geopereerd en alles is goed gegaan. Bij de poortzuster kreeg mam een briefje van haar, dat ze voor de operatie nog geschreven had. Er stond in, dat ze gisteravond vetgemest was, want dan mag ze twee dagen niets eten. Een kamergenootje schreef na de operatie nog een klein stukje onder dat briefje. Dat alles goed gegaan was en dat Heleen zich flink gehouden had. En ook, dat ze in de kamer allemaal stil zouden zijn voor haar. Dat vind ik toch zo aardig!

Vanmiddag moest ik voor het bijbelklasje een reis van Paulus vertellen, maar ik vind die verhalen vrij moeilijk voor kleine kinderen en liet de helft weg.

Koninginnedag! Vroeger een belangrijke dag, maar hier in het kamp hebben we er nauwelijks wat van gemerkt. Waar en hoe zou onze koningin Wilhelmina haar verjaardag gevierd hebben? Vele mensen hadden gedacht, dat ze die dag weer in eigen land zou kunnen vieren, maar helaas is het zover nog niet. De geruchten zijn wel mooi, maar ik geloof lang niet alles. Vanmiddag reed er een dikke Jap rond om te kijken of we geen oranje droegen en onze nummertjes wel op hadden. Er liep een meisje op straat met een vaasje bloemen. Er waren

¹ omheining (van het kamp)

ook een paar oranje bij en daarom kreeg ze een standje. Een andere mevrouw had een oranje corsage op haar jurk en zij kreeg een klap in haar gezicht. Idioot toch!

De Rijswijk 84. Copie Opzave dd. 25/8 '44.										
Hoofd of Familie	kin- deren	Int. no	Kleer kosten	Tafel	Stoelen Cyem. Zeth.	Schemer Lamp	Piano	Haarwach. Hand Frap-		
R.H.H.B.-S.	6	16898	2	2	1	2	-	-	1	-
C. de Boer- Bakker	-	17146	1	1	1	-	-	-	-	-
J. G. C. Vink- Bennie	-	17128	1	1	-	-	-	-	-	-

2-9-1944

Zaterdag. Met Woutertje gaat het gelukkig wat beter. Vanochtend lachte hij alweer vrolijk tegen tante Mies. Maar gisteren is mijn buik weer raar gaan doen. Ik heb nergens trek in en als ik wat eet, krijg ik al heel gauw een vol gevoel in mijn maag en stop met eten. Mijn tong is ook nog erg lelijk en prikt een beetje. Ik kon dus vanmiddag niet meedoen met de korfbalwedstrijd, maar ik ben toch gaan kijken. Het eindigde met gelijk spel. Na de wedstrijd, het was al bijna donker, zagen we opeens een heleboel mensen de kant van de toko ophollen. Even later hoorden we, dat er spek, rookvlees en eieren gestolen waren door mevrouw van der Kam, het hoofd van de toko. Een heleboel vrouwen waren zo woedend geworden, dat ze haar ramen en dak met stenen bekogeld hadden en een flinke rel maakten. Al gauw kwam er een Jap bij, die de vrouwen wegjoeg, maar ze kwamen telkens weer terug. Mevrouw van der Kam beweerde, dat dat spek en rookvlees bedorven waren en dat ze het daarom niet had willen uitdelen. Maar heel wat vrouwen hebben het gezien en bevoeld en zij zeggen, dat het nog heel goed was. Ik vind het toch zo'n rotstreek van dat mens!

3-9-1944

Gisteravond om 11 uur ging opeens de gong. Appèl! De vrouwen hadden het bij de toko te bont gemaakt en wilden maar niet weggaan. We moesten een hele poos buiten staan wachten, maar ik ben toch gauw weer naar binnen gegaan, omdat ik buikpijn kreeg. Het straathoofd zei ons nu alsjeblieft geen relletjes te maken, want de Jappen waren des duivels. Toen zijn we zoet naar bed gegaan.

Vanochtend kregen we weer een briefje van Heleen. Ze schreef, dat ze zich weer heel goed voelde en weer alles kon drinken en bijna alles kon eten. We hebben hier vaak erge honger. Alleen ik heb haast geen trek en kan haast niets op.

Ook met onze waterleiding hebben we de laatste tijd veel gezeur gehad. Als oplossing hebben we in de badkamer een gat in de muur geslagen naar de badkamer van de burens en daar een rubberslang doorheen gestoken. Hun kraan loopt namelijk wel.

Tegen de avond maken zij de slang aan hun kraan vast en al gauw is onze bak vol. Dat gaat reuze! Ook veel andere mensen tobben ermee.

Vanmiddag kregen we opeens mangga's¹ van de gaarkeuken. Ze smaakten verrukkelijk! De geruchten, die nu rondgaan, zijn heel goed: Radio Moskou zei, dat geheel Frankrijk al vrij was en dat het leger van de geallieerden nu door België trok en al op een afstand van 8 km van de Hollandse grens was. Verder ook, dat Prinses Juliana naar Engeland vertrokken was. Veel mensen geloven niet in deze Radio Moskou en wachten eerst af, wat de B.B.C. zegt. Die uitzending is meestal wat later. Ik bewonder de vrouwen, die hier in het kamp ondanks alles toch nog durven te luisteren.

4-9-1944

Vanochtend kregen we bericht, dat Heleen Woensdag weer thuiskomt. Fijn, dat ze weer helemaal beter is. Haar kamergenootjes zijn al eerder weggegaan en nu heeft ze weer nieuwe. In een andere kamer lag een vriendinnetje van haar, Mia Blaas. Anneke Corts, die bij Heleen lag, bleek familie te zijn van oom Bertram en tante Hendrika Corts. Een nichtje dus. Weer hoorden we opwindend nieuws: Het leger der geallieerden was nu door België heen. Eén deel ervan trok onder leiding van Prins Bernard Limburg binnen en een ander deel ging onder Eisenhower naar Duitsland. Amsterdam was vrij gemaakt door patriotten en parachutisten. De Koningin en de Prins hielden een toespraak Wat hoop ik toch, dat dit alles waar is! Wat zullen ze in Holland dan juichen! Zou pappie nu ook al zulke berichten horen? Mam denkt van wel. We missen hem zo. Wouter loopt nu al en heeft al tandjes.

5-9-1944

Mijn buik is nog lang niet in orde. En o schrik, Roelie en Paul hadden vanmorgen ook dunne ontlasting. Nu hebben we alle drie dieet gekregen van dr. van de Broek. Veertien dagen lang kindersoep en karnemelkse pap, maar volstrekt geen brood. Verder moesten we 3 maal daags een kopje thee drinken van een vies goedje: Sariawan. Ook schreef ze ons een recept voor een fles honing en dat is fijn, want onze suiker is bijna op. Mij verdacht ze van geelzucht. Dan nog iets leuks. Vanmorgen kwam er opeens een mevrouw, die vertelde dat Heleen vanmiddag wordt thuis gebracht met een velocar. Mam is van plan haar af te halen om dan meteen nog even te proberen tante Wine Huitema op te zoeken, die aan een buiktumor is geopereerd en nog een poos moet rusten. Er komen steeds nieuwe geruchten: De hele Prarindra (de Indische Nationalen) schijnt ingerekend te zijn. Verder moesten alle Jappen weer naar hun land teruggaan, alleen de bezetting moest nog even blijven. Vele mensen waren vanochtend heel enthousiast en optimistisch, want ze hadden gehoord, dat het Wilhelmus al vanuit Holland uitgezonden was en dat heel Holland vrij was. Ik geloof er nog niet veel van. Vanmiddag wordt er in elke "Han" (wijk) van dit kamp een vergadering gehouden voor de verbetering van kampbestuur en ongerechtigheden en voor het kiezen van een nieuw tokobestuur. Elke Han stuurt dan één afgevaardigde naar het dameskantoor, waar dan de grote vergadering over dat alles komt. Ik ben benieuwd, wat ze daar bekokstoven.

12-9-1944

Heleen kwam de vorige week thuis. Ze zag er gezond en wel uit, maar bij nader onderzoek bemerkte dr. van de Broek, dat haar hart nog niet in orde was. Nu moet ze weer geregeld rusten. Zijzelf denkt, dat het alleen nakuren is van de operatie.

¹ In Nederland bekend als mango.

Op 7 September, vorige week Donderdag, werd ik ziek. 's Avonds had ik hoge koorts en voelde me vreselijk naar. De volgende morgen was ik dat ook nog, maar had minder koorts. In de avond voelde ik me al weer wat beter. Totnutoe heb ik het kalmpjes aan gedaan en zoet dieet gehouden. Vanmorgen mocht ik weer voor het eerst wat broodpap. Ik lig nu weer geregeld buiten, want ik ben o zo slap.

Maar wat erger is: Roelie is Zondag ook ziek geworden. Gelukkig is tante Mies van Noppen ons drie dagen komen helpen. Dat was zo fijn! Mam haalt nu het eten van de gaarkeuken. In de nacht van Zondag op Maandag brak de eerste flinke bui van de regentijd los.

Tante Emy ligt nu ook in bed. Ze is met Quirientje in de armen over een muurtje gevallen en heeft flinke wonden aan haar benen, maar Quirientje gelukkig niets. Toch stuurde ze, hoewel ze in bed lag, ons zes bonencroquetjes. Zo lief!

Nu nog een verhaal over de hanen van mevrouw Schut. Vroeger, toen ze nog naast ons woonde, had ze ons één haan beloofd, omdat ik heel lang voor haar dieren had gezorgd. Vlak voor de 31e Augustus kregen we een briefje, dat zr. Stoel ze zou komen ophalen, want ze wilde met de mensen van het Rusthuis samen de verjaardag van de Koningin vieren met een kipmaaltijd. De dag daarop werd ons een schaalje gestuurd met twee dikke poten erop. Eén was er voor de zuster, maar ze gaf ze ons toch alle twee. Erg lekker, maar mevrouw Schut had haar belofte niet gehouden. Ik heb nog een beleefd bedankje geschreven en verder ...hup in de doofpot ermee!

Gistermiddag is mevrouw Koch, de moeder van mevrouw Groenewegen (een buurvrouw) overleden na een lang ziekbed. Vreselijk dat ze geen afscheid heeft kunnen nemen van haar man.

Laatste nieuws: De Hollandse regering is al van Engeland naar Holland gegaan. En Eisenhower zit al in Aken.

Wouter kan zo leuk lachen en kraaien. Hij is erg voorzichtig met de dingen, die hij aanpakt. Mam zette laatst een warme ketel neer en zei tegen Wouter: "Pas op, Wouter, warm!" Toen hij een andere ketel zag staan, ging hij er heen en zei: "Wam, wam!" We schaterden het uit en toen moest hij ook zo meelachen.

14-9-1944

Vandaag is het Wouters 16e maanddag. Hij werd vanmorgen wakker, ging staan en zei weer zo lief: "Papa, papa!" Arme papa zal hem zeker missen. Voor ons en vooral voor mam is hij een kleine, grote troost. Hij kan al zo parmantig rondstappen. Het begint al echt een jongetje te worden, geen baby meer. Hij is nu gelukkig gezond en flink. Vandaag is ook tante Quibs jarig. Ik heb haar nooit gekend.

Vanmorgen kregen we opeens bezoek van oom Giel Meesters, die hier voor zaken in het kamp moest zijn. Hij woont nog steeds in het Bloemenkamp. Bert moet erg groot geworden zijn. Leuk weer eens iets te horen van wat ze daar denken en doen.

Wat het eten betreft, hadden we weer een goede dag. Bij de toko kon je voor 50 cent per persoon 7 zakjes suiker (met in elk 120 gram) kopen. Verder kreeg ieder ook één pakje Hoenkwee.

Mam kwam vanmiddag langs het bord van het straathoofd en las, dat binnenkort alle jongens en mannen tussen 11 en 80 jaar opgeroepen worden. Heel veel dames wilden direct al een protest gaan indienen, maar op het appèl werd gezegd, dat we dat nog niet moesten doen, want de order was nog niet gegeven. Wel erg als het zou gebeuren. Al die zielige oude mannetjes en dan die nog zo kleine jongens! Dan zouden oom Ies en Rob Krijger allebei weg moeten bij tante Emy. Akelig!

15-9-1944

Vanmorgen kregen we 330 gram suiker en wat rijst van de gaarkeuken. Heerlijk!

Ik ben nog erg verkouden en hoest ook wat, maar toch ben ik naar de Engelse en Franse les geweest. Voor Engels kregen we een repetitie en ik had gelukkig geen enkele fout. Juffrouw Wessels leest op de Franse les samen met ons de “Barbier van Sévilla”, een heel geestig toneelstuk. En af en toe lezen we een paar gedichten.

Vanmiddag had ik mijn bijbelklasje weer. Helaas maar weinig kinderen, want de meesten waren ziek.

17-9-1944

Gistermiddag mochten er weer voor het eerst winkeltjes geopend worden, nu niet op het Oranje-plein, maar op het Tjibeuningplantsoen. Voortaan op elke Woensdag- en Zaterdagmiddag van 4 – 6 uur. Bij het dameskantoor kun je een stand bespreken. Zij krijgen 5% van het verdiende geld voor het fonds van de onvermogenen.

Mevrouw Leefters heeft er gisteren ook een winkeltje geopend. Wij hadden ook nog een paar dingen te verkopen en die hebben we haar meegegeven. Zij krijgt 10% van wat dat opbrengt. We hadden geluk, want we verkochten een knikkerspel voor f 5.-, een pak Goalpara-thee voor f 6.-, een doosje borstplaatvormpjes voor f 1,50 en nog een paar kleinigheden. Fijn, want we hadden juist deze maand weer geld nodig. Deze maand moeten we waarschijnlijk weer geld storten voor de toko.

Paul en Friso gaan de volgende maand van hun school af, omdat het te duur is.

Paul is nu ziek en heeft hetzelfde, wat Roelie en ik gehad hebben: koorts, keelpijn en verkouden. Wij beiden zijn gelukkig weer beter en morgen doe ik de was weer. De laatste dagen heeft Bep van Wijk het voor ons gedaan en dat was fijn, want mam had er haast geen tijd voor en ik was nog niet op krachten.

Heleen heeft nu wat wij allemaal gehad hebben, toen zij in het ziekenhuis lag: een rode, ontstoken tong, heel naar! Dr. van de Broek heeft voor Paul (omdat hij zo mager is) en voor Heleen (om aan te sterken) melk voorgeschreven. Een maand lang krijgen we een halve liter melk. Het beste was om er yoghurt van te maken. Mam heeft al yoghurtplantjes kunnen krijgen.

Zij zag gisteren weer op een bord in de Barendsstraat, dat er weer jongens en mannen opgeroepen zouden worden. Een stel vrouwen maakte meteen een opstootje bij het dameskantoor, maar dat werd gauw bezworen. Vanmiddag hoorden we, dat het uitgesteld was tot de volgende maand.

De vorige nieuwsberichten bleken allemaal vals te zijn, uitgezonden door een Japanse zender. Het laatste nieuws is, dat Maastricht vrij was en dat er nu in Holland veel parachutisten zijn geland, die nu naar Duitsland optrekken. Arm Holland, wat zal er veel in je vernield en vermoord worden!

Onze groentetuin doet het geweldig. Vandaag kregen we ieder een hapje bajem, ook Wouter in zijn nassi-tim. Hij eet toch zo goed en ziet er ook best uit. Lopen dat hij kan. Dribbelen is er echter een beter woord voor. Hij begint ook al wat grappige woordjes te zeggen. Als 's morgens de appèlgong gaat, wordt er vaak geroepen: “Appèèèèl !” Dat weet die slimmerd zo goed en dan roept hij zelf ook: “Babè, babè!” en dan wil hij persé mee naar buiten. Behalve papa, mama en tata zegt hij nu ook: “Pijke” en daarmee bedoelt hij het spijkertje van het wandkleed, waar hij altijd aan ligt te peuteren, als hij op de babytafel is. Bij het aan- en uitkleden is hij haast niet meer te houden, zo’n draaitolletje!

Een paar dagen geleden heeft mam in het geheim een briefje kunnen sturen aan pappie. We konden het meegeven aan mevrouw de Boesterd, die voor röntgenonderzoek naar Tjimahi moest. Ze werd er onderzocht door haar eigen man. Dat lijkt me heel leuk! Alles had ze kun-

nen afgeven, ook de tien gulden, die mam bij het briefje had gedaan. Het was wel vrij moeilijk geweest, want er bleven steeds vier Jappen in de kamer. Maar telkens als het licht uitging, dan.....

Van iemand anders, die naar Tjimahi moest, kregen we het bericht, dat pappie ons de groeten deed en het goed maakte. Wat is dat fijn!

20-9-1944

Vanavond kwamen er drie C.J.C.-clubs bij elkaar voor declamatie van mevrouw Homan. Ik hoorde weer een paar gedichten, die ik al eerder van haar hoorde, o.a. "Landjuweel", "Kindersproke", "De Prunus", "Het Berkensprookje", "Het ruisen van het ranke riet" en weer voor de derde keer: "De werkeloze". Ik vind het heerlijk.

Zij doet het ook zo goed. Ik begin echt van gedichten te houden.

Nu stop ik, want we hebben maar half licht en dat is afschuwelijk.

22-9-1944

Woensdag heb ik op de pasar een heleboel postzegels kunnen verkopen. Netjes op kaartjes geplakt en zelf de prijzen bedacht. Ik had ze toch dubbel.

Vanmiddag kwam er op de gaarkeuken een "koe" binnen, d.w.z. grote stukken vlees.

De laatste tijd krijgen we weer wat meer vlees. Heerlijk!

Nu heeft Friso het in zijn buik, gelukkig niet erg, maar hij moet wel dieet houden.

Vanmiddag gebeurde er iets vreselijks. Mevrouw Rientsma, een kennis van ons die een eindje verderop woont, werd naar het mannenkantoor geroepen. Daar ze blanda-indo is, dacht ze dat ze toestemming kreeg om het kamp te verlaten. Vrolijk en wel ging ze er met haar twee dochters heen. Toen kreeg ze het vreselijke bericht, dat haar man gestorven was, een maand geleden al. Ach, arme vrouw!

We zijn blij, dat pappie het goed maakt.

Vanmiddag had ik mijn bijbelklasje weer en vertelde de kinderen over Adam en Eva.

Helaas waren er veel kinderen ziek.

24-9-1944

Vannacht hebben we een flinke bui gehad. Alle planten staan nu weer fris en fleurig, maar het paadje langs het huis is erg modderig. Daarom zijn Friso en Paul na het eten met een mand uitgegaan om stenen te gaan zoeken. Nu is het prachtig weer.

Vanmorgen om 9 uur ging opeens de sirene, een poosje daarna de tong-tong¹ en ongeveer een kwartier later de gong. Luchtalarm! We hebben er ons niets van aange trokken. Er waren wel een paar vliegtuigen in de lucht, maar we zagen of hoorden niets bijzonders. Ongeveer om half één kwam het all-clear sein.

29-9-1944

Hoera! De Y.S.Bank betaalt uit, weliswaar allemaal Japans geld, dat niets waard is, maar nu kunnen we het toch goed gebruiken. Van mevrouw de Weeger kreeg ik toen f 10.- voor de moeite van het eten halen en zo. Daar mocht ik iets voor mezelf van kopen op de markt, zei ze. Lief van haar. Ik denk aan dat leuke schilderijtje van f 1,75 en aan die overgooier, van saronggoed gemaakt. Misschien voor mevrouw de Weeger ook iets aardigs en voor mam. Ik verheug me al op morgen.

Vanochtend kon tante Wine even bij ons aankomen. Vooral voor mam heel gezellig.

Ze vertelde een heleboel over kamp Karèès en het werk daar.

¹ uitgeholde boomstam, die als alarmklok gebruikt wordt.

Ik hoor nu net de taptoe blazen in de kazerne en ga ook naar bed.

30-9-1944

Ik heb het schilderijtje! Het is zo leuk gemaakt op een stuk van een klapperdop¹. Voor mevrouw de Weeger vond ik een aardig vaasje, wat ook als drinkglaasje te gebruiken is. Met wat bloemetjes erin heb ik het haar gegeven. Ze was er wel blij mee, geloof ik. Mevrouw Leefers kreeg weer wat postzegels mee, maar had dit keer geen succes.

Vanmiddag konden we goela-djawa kopen bij de gaarkeuken, 1 kilo per persoon voor f 0,65. Ik haalde voor 11 personen, een heel vrachtje. Gelukkig hielp Friso me met dragen, want ik had ook nog brood, asem² en mangga's bij me. Het duurde erg lang voor we aan de beurt waren, maar we zijn er dolblij mee.

Vanmorgen is er een demonstratie geweest van vrouwen, die hun zoons niet wilden sturen. Allen waren in het wit gekleed, de Japanse rouwkleur. Mam is ook meegegaan. Een mevrouw, die goed Japans kende, heeft tot Moeroewi gesproken en hij antwoordde nogal welwillend. Hij zei, dat hij er niets aan kon doen, want een hogere legerleiding had dit bevolen. Maar hij zou nog een goed woordje voor ons doen.

Over de oude heren is nog niet bekend, of ze mogen blijven. Ik vind het zo zielig, dat al die oude mensjes zomaar weggerukt zullen worden uit alles, wat hun hier nog lief is. Oom Ies en zovele anderen.

Er gaan nu weer geruchten, dat er in Holland zo gevochten wordt bij Arnhem. Hoe houden die Duitsers het zo lang vol! Vreselijk dat het juist in Holland moet gebeuren. Die arme mensen daar!

Vanmiddag leende ik een boekje van Dienneke met gedichten van De Genestet. Er staan mooie gedichten in, bijvoorbeeld "Een kind in de mei", zo toepasselijk op Woutertje, dat we het meteen in zijn babyboek schreven. De Genestet schreef dat over zijn enigst zoontje, Peter Adriaan, dat echter een poos later stierf. Het tweede gedeelte is dan ook heel treurig. Ik schrijf veel van die gedichten over in een klein boekje om te bewaren.

1-10-1944

Vandaag ben ik voor het eerst naar een dansclubje geweest, bij Hettie Bergman in de kamer. Als begin moest ik de driepas leren, de basis van de wals. Maar wat maakte ik daar al een fouten in en wat trapte ik vaak op andermans tenen. Het zijn meisjes onder elkaar en dat vind ik wel prettig.

6-10-1944

Hoera, het weggaan van de jongens en de oude mannen is uitgesteld! Zou de demonstratie dan toch geholpen hebben? Of zou het alleen maar een uitstel zijn?

7-10-1944

Vandaag kwamen er een heleboel briefkaarten binnen van de burgerkampen. Veel mensen kregen er al één, maar wij nog niet. We hoorden echter, dat er op het kantoor nog veel kaarten liggen. Tante Emy kreeg er één van Chris en één van oom Bou. Op die van Chris kun je tussen de regels doorlezen, dat hij zijn vader wel eens ziet. Leuk voor tante Emy, dat ze dat nu weet. Verder schreven ze allebei, dat ze gezond en "ge moek"³ waren. Mevrouw Woort-

¹ dop van de kokosnoot (< klapa)

² zure peulvrucht, tamarinde.

³ dik.

man kreeg ook een briefkaart van Louk, waarin hij ons de groeten stuurde. Mevrouw Vink kreeg er ook één van haar man.

We hebben een grote overwinning op ons zelf behaald, we zijn namelijk slakken gaan eten. Je weet wel, die grote, vieze, slijmerige agaatslakken! Eerst griezelden we ervan, maar toch hebben we het geprobeerd. Van mevrouw van Waning (zij kende pappie nog uit zijn studentijd) hoorde ik hoe je ze moet schoonmaken, koken en door de vleesmolen halen. Het is me reuze meegevallen. Van alle manieren van bereiding, die ik geprobeerd heb, vinden we croquetjes en “sambal kering¹” het lekkerst.

Vele andere mensen hebben het ook geprobeerd met dat gevolg, dat nu haast alle slakken uitgeroeid zijn. Vanmiddag heeft Friso er nog wat kunnen vinden en die eten we dan morgen op Paul's verjaardag bij de gele rijst. Hij zelf wilde er graag een saté² van hebben. Ook wilde hij ergens buiten picknicken en uit pisangblaadjes eten.

Omdat dat nogal moeilijk zal gaan, wilden we in de eetkamer wat ruimte maken en dan met wat tikars op de grond zitten. Vervelend, dat ik nu weer buikpijn heb.

Er is nu een grote sterfte in ons kamp. Veel oude, maar ook jonge mensen gaan dood. Laatst nog een moeder van 9 kinderen (mevrouw Liesker), waarvan er 6 hier in het kamp zaten. Bij deze zending briefkaarten waren er bij van haar man en van 3 zoons.

Afschuwelijk, die weten nog van niets!

Ik wou, dat wij ook een kaart van pappie kregen.

19-10-1944

Vandaag moest oom Ies met nog dertien andere, nog krachtige oude mannen uit het kamp vertrekken. Wat zal tante Emy hem missen! En wat zal hij de kinderen en vooral Quirientje missen! Zullen we hem nog terug zien? Eerst hoopten we nog, dat hij in het “oude-en-ziekemensen-kamp” zou komen, waar al een poos sprake van is.

Dan mochten tante Emy en de kinderen mee, maar dat ging niet door.

Mevrouw de Weeger en mevrouw Vink komen ook in aanmerking voor dat kamp.

Als dat doorgaat en de voorkamer vrijkomt, kan tante misschien bij ons intrekken.

Wat zou dat leuk zijn! Maar misschien gebeurt alles heel anders, dus laten we er maar niet over piekeren. Ieder, die naar het ziekenkamp moet, mag een gezond iemand als verzorgster meenemen. Zo had tante Emy met oom Ies mee kunnen gaan.

Roelie en ik krijgen al een poosje dienstbroodpap van de gaarkeuken. Roelie, omdat ze voor mevrouw Vink werkt en ik, omdat ik vrijgesteld ben en thuis werk. Het is meestal een behoorlijke portie, maar we delen het natuurlijk met z'n allen. Friso krijgt ook pap van de babat-dienst³, maar die eet hij meestal daar op.

Er heerst nu erg veel bacillaire dysenterie in het kamp. Solly Rientsma en haar moeder liggen nu ook in het ziekenhuis. Woutertje heeft het nu ook een beetje in de buik.

Arm manneke! Ik moet een bende vieze luiers wassen, maar gelukkig gaat het nogal gemakkelijk.

Een paar dagen geleden zijn er weer mensen betrapt op het gebruik van gas. Ieder kreeg 20 klappen en daarna moesten ze op een rijtje buiten de poort gaan staan. Omdat ze vlak bij het bilik stonden, konden er wat boterhammen en pepermunten overgegooid worden, want die arme mensen hadden nog niets gegeten. Ook Anneke van Zeyl de Jong was er bij. Voor haar heb ik nog een boodschap thuis kunnen afgeven.

¹ droge (= kering), fijngewreven Spaanse peper (= sambal).

² geroosterde stukjes vlees, geprikt aan een toesoek (dun, puntig stokje).

³ soort sikkel. Babat-dienst = gras maaien met een babat.

Later kwam ze me er nog voor bedanken. Lief van haar.
Vandaag zijn er op het dameskantoor veel Rode Kruis-briefkaarten aangekomen, notabene al in 1942 verstuurd. Noch voor ons, noch voor tante Emy was er iets bij.

22-10-1944

Het is Zondag, de laatste dag van mijn 17e jaar. Het was een goede dag en een goed jaar, ondanks vele zorgen en moeilijkheden. God heeft voor ons gezorgd, telkens weer. De preek van deze morgen ging over: "De storm op zee". Het ging over de stormen op onze levenszee, die soms zo hard en ruw kunnen zijn. Maar ik weet Eén, die ons bootje sturen wil door alle stormen heen!

Het was een rustige en fijne dag. Woutertje is gelukkig weer helemaal beter. Hij loopt als een kievit en begint onze namen al een beetje te brabbelen: Anke, Joei, Jien, Ies en Pau. Dat klinkt toch zo grappig! Toen Heleen en ik vanmiddag met hem op straat liepen, zag hij op eens een klein sikkeltje van de maan. Direct stond hij stil en riep: "Maam, maam!" Vuur is ffffff! en lichtje: igje. Verder heeft hij grote aandacht voor steentjes, stokjes, grasjes enframbozen! Hij heeft vanmorgen alle rode van ons struikje geplukt, de ondeugd. Met het opgaan van muurtjes en stoepjes is hij heel voorzichtig. Het is toch zo'n lief jongetje. Ons licht is al een paar avonden uit en dat is heel vervelend. Nu behelpen we ons met een paar petroleumlampjes en dat gaat ook wel.

23-10-1944

Nu ben ik 18 jaar! Wat zal er allemaal op me af komen?

Toen ik vanmiddag thuis kwam van Franse les, zat er een kamer vol mensen op me te wachten. We konden echt nog wat trakteren, want onze kruimeltjeskoek was goed gelukt en heel lekker. Er kwam een bende cadeautjes, ongelooflijk! En dat hier in het kamp! Erg aardig van allemaal. Pappie zal nu ook wel aan ons denken. Zal hij er de volgende keer bij zijn? We hopen het van harte.

23 October 1944

Wat ik kreeg van alle lieve mensen:

Van mam en tante Mies: een pyama
Woutertje: een opschrijfboekje.
Roelie: een omslag om dit boekje.
Heleen: een denappeltjesbroche.
Friso: mica voor kampnummer.
Paul: 2 stukken glas (afdekken aquaria)
Pappie en mam: gebedenboekje.
Mevr. Vink: 2 haarbandjes.
Mevr. de Weeger: hondjesbroche.
Willy Zegwaardt: broche en bloemen.
Zr.te Winkel: Broche
Mevr. Leefers: twee corsagebloemen.
Mevr. Bouhuizen: een armband.
Mevr. van Nie: Een chinees kleedje.
Tante Emy: een jurk.
Wieneke: een broche met een A.
Rob: een stukje spek.

Quirientje: bloemetjes.
 Oom Ies: een brievenopener.
 Richt: een zakdoek.
 Bep: corsage-bloemetjes.
 Mevr. Maier: een ceintuur.
 Janneke: een zakdoek.
 Ruth: een haarbandje.
 Dieneke: een zakdoekje.
 Mej. de Quaasteniet: Y.W.C.A.-speldje.
 Mevr. van Eyk: een chocolade-reep.
 Mej. Wessels: een ceintuur.
 Tante Jeanette: een blikje melk.
 Wat veel!! Dank jullie wel, allemaal!!

24-10-1944

Vanmorgen heeft er een “honger-demonstratie” plaats gehad op het Orchideeplein, maar die is jammerlijk mislukt. Deels ook omdat heel veel vrouwen er niets van af wisten. Mam is er ook heen geweest. Ongeveer om 10 uur verzamelden zich daar heel veel vrouwen. Toen kwam plotseling Moeroewi er zelf op zijn motorfietsje aan en zei bars: “Tida boleh¹. Pigi, pigi²!” Maar mevrouw van Gulik, die het woord zou doen, bleef dapper staan en vroeg hem om een onderhoud. Even later mocht zij de poort uit met nog een paar andere dames. Later bleek, dat ze voor straf half kaal geschoren was en een poos met de anderen gevangen gezet is. Toen zij dus de poort uit waren, bleven de andere vrouwen allemaal op het plein staan wachten. Even later kwamen er een paar Jappen de poort door rennen en die sloegen op de vrouwen in. Deze vluchtten eerst een eind weg, maar kwamen toen joelend en jouwend terug. Eén Jap trok zijn revolver al. Maar toen ging één van de hoofden van het dameskantoor op een stoep staan en verzocht om stilte. Ze zei: “Laten we allen nu rustig naar huis gaan. Ons doel is nu toch bereikt, want mevrouw van Gulik is nu de poort uit en Moeroewi weet waarom het gaat. Anders kunnen er hier wel ernstige gevolgen van komen.” De Jappen waren inmiddels alweer verdwenen. De vrouwen gingen wel naar huis, maar met een onvoldaan gevoel. Waar je ook komt, overal hoor je er over spreken. Zou het echter wat geholpen hebben?

25-10-1944

Woensdag. Vanmorgen kwam er plotseling een zuster van het klooster om Friso Bosman af te halen voor het knippen van zijn amandelen, maar hij was niet thuis. Hij had babat-dienst vlakbij het klooster. Toen heeft mam Paultje maar mee laten gaan, want hij stond ook op de lijst. Bleek en wel ging hij met de zuster mee, achter op de fiets. Mam pakte toen meteen een koffertje voor hem in en bracht dat naar het ziekenhuiskantoor. En wat zag ze daar staan? Een heel bekend rantangbakje³ en de babat van Friso! Toen begreep ze, wat er gebeurd kon zijn. Friso was ook geopereerd. Dat bleek ook zo te zijn. Het derde kind, dat geholpen zou worden, had koorts en kon dus niet komen. Zo kon Friso die vrije plaats innemen. Een zuster had hem zo van het babatveld geplukt en naar de operatiekamer gebracht. Die arme jongens!

¹ Dat mag niet!

² Ga weg!

³ etensbakjes in een houder

Gelukkig, dat ze niet veel tijd hadden om bang te zijn. De operatie is bij beiden goed gelukt. Paul is in slaap gemaakt, maar Friso heeft plaatselijke verdoving gehad. Hoe zou het nu met hen zijn? Zouden ze goed slapen vannacht? Toch wel fijn dat ze bij elkaar zijn. Mevrouw van Gulik is nog steeds niet terug.

26-10-1944

Daar heb je het al! 3700 Mensen, die voor het kamp hier in Bandoeng woonden, moeten verhuizen. Dat is ongeveer 100 personen per Han. Waarheen? Wanneer?

Waarom? Men zegt: als strafmaatregel. Al veel mensen van Han 1 tot en met de helft van Han 14 hebben al een aanzegging gekregen. (o.a. Dienneke Merkelbach en de Woortmannen) Wij denken, dat we in de volgende groep zullen zijn, want juffrouw van Dam zei, dat er ruim 100 mensen in haar Han zijn, die er voor in aanmerking komen en daar zijn wij bij. Verder weet zij ook niets. De lijsten met namen liggen al klaar, maar mogen nog niet bekend gemaakt worden. Brrr! Ik zou het zo naar vinden.

Tante Emy was toen niet in Bandoeng, dus zij is er niet bij. Iedere volwassene (vanaf 17 jaar) mag twee handkoffers en een rugzak meenemen en ieder kind een handkoffer en een rugzak. Dan ook nog per persoon 2 dekens en per twee gezinnen een teil en een emmer.

Vooraf niet teveel. Alle opgeroepen mensen moeten als oefening Dinsdag met al hun barang op het Oranjeplein verschijnen en daar zal dat gecontroleerd worden. Of het niet teveel, te zwaar of onnodig is. Ik ben zo benieuwd, wat er dan gebeuren zal. Kinderwagens mogen gelukkig mee, mits er een kind in zit. We zijn nu ook voor alle zekerheid aan het uitzoeken en inpakken. Wat hebben we toch nog verschrikkelijk veel.

27-10-1944

Vrijdag. Ongeveer om twee uur kwamen Friso en Paul weer thuis, nog bleek en stil.

Alleen Friso vertelde met een klein mondje (want hij kon zijn mond nog niet wijd open doen) van alle gebeurtenissen in het ziekenhuis. Gelukkig heeft de dokter hen melk voorgeschreven, 5 dagen lang ieder een ¼ liter. Ze hebben het echt nodig. Wat zijn we blij, dat dit weer achter de rug is. Verdere berichten over de verhuizing hebben we nog niet. Wel, dat je per persoon slechts f 10,- mag meenemen en de rest

“mag” je op de Y.S.Bank storten.

28-10-1944

Vanmorgen kwam juffrouw van Dam bij ons en vroeg mam even te spreken. Toen ze weg was, hoorden we het nare bericht, dat alle jongens van 1933 niet mee mogen, maar in een apart jongenskamp zullen worden gestopt. Friso is daar ook bij. Dus als we moeten verhuizen, blijft Friso hier achter. Arme mam, arme Friso! Hij is nog geen elf! Ik vind het schandelijk, dat ze zulke jonge jongens al weghalen. Zulke kinderen nog! De verhuizing zou lang niet zo erg zijn, als hij maar bij ons mocht blijven. De verhuizing van de eerste groep is weer uitgesteld.

30-10-1944

Maandag. Zelf zijn we ook nog steeds druk met uitzoeken en inpakken. Friso krijgt natuurlijk een eigen koffer. Tante Mies helpt heerlijk met het naaien van broeken voor hem. Hij zelf is bezig met het verven van zijn naam op zijn emmertje, bord, bekertje, gajoeng¹ en klompen.

Onze lessen hebben we voorlopig afgezegd.

¹ bakje om water over je heen te gieten bij het ‘mandien’ (Indische manier van douchen)

Donderdag moeten de mensen met al hun bagage op het Oranjeplein komen. Dat zal me wat worden.

31-10-1944

Er waren bij die eerste groep mensen zoveel zieken, dat er van de volgende Han's ook mensen mee moeten. Bij die mensen is ook juffrouw Wessels, echt jammer!

Maar misschien zien we elkaar in het volgende kamp weer terug. Ze had zo gehoopt en verwacht er uit te blijven, maar het heeft niet zo mogen zijn.

1-11-1944

Vanmiddag hebben Roelie, Heleen en ik bij Mieke Meurs naar "Tolen en van Lier" mogen luisteren. Friso en Paul mochten later ook nog even binnen. Het was enig!

Natuurlijk ook een lied over de "Spekrel" en over "Jatten". Eén lied had een heel goed refrein: "Zoek de zonzij van het leven, hoewel je meters in de soesah¹ zit. Keep your smile and make the best of it!"

De C.J.C. ging vanmiddag niet door. Na het appèl ben ik nog even naar juffrouw Wessels gegaan en heb haar wat zeep en nog wat andere dingen gebracht, waar ze erg blij mee was. We hopen toch zo, dat we later weer bij elkaar komen.

2-11-1944

Vandaag moesten alle opgeroepen mensen op het Oranjeplein komen. Moeroewi en Sesuka gaven er bevelen, die soms erg tegenstrijdig waren. Het eind van het liedje was, dat alle mensen weer naar huis moesten, maar de koffers, bultzakken, teilen, emmers en dekens moesten buiten de poort gebracht worden. Die werden vooruitgestuurd. In de teilen mocht helaas niets zitten. In de emmers alleen een paar pannen.

Alleen het hoofd van het gezin mocht een rugzak hebben. Dat is erg jammer, want we hebben er allemaal één.

Het vertrek van de eerste 650 mensen is op Zondag gesteld en dat van de tweede groep op Maandag. Ook mevrouw Woortman en Hannie moeten weg in de tweede groep, maar Wim moet achterblijven.

5-11-1944

Zondag. Vanmorgen heeft mevrouw Hakkenberg hier nog een preek voorgelezen.

Zou het de laatste zijn? Daarna zijn we naar het Oranjeplein gegaan. Juffrouw Wessels was erg zenuwachtig, maar Dienneke Merkelbach vatte alles moedig op. Iedereen was zwaar bepakt en bezakt met regenjassen, rugzakken, tassen, mandjes, enzovoort.

Eén mevrouw had zelfs haar witte kakatoe op haar schouder. Een klein babytje werd in een slendang² meegenomen. Veel vrouwen huilden. Na een hele poos ging de stoet eindelijk de poort uit. Telkens kon je Moeroewi horen blaffen en brullen, als hij verboden bagage ontdekt had. Aan beide kanten van de weg werd er een ketting van vrouwen gevormd om de toeschouwers wat tegen te houden. Buiten de poort moesten ze nog een hele poos aan de kant van de weg in de felle zon wachten. Door allerlei gaten in het gedèk konden we hen zien en wat water geven. Het was toch zo'n allertreurigst gezicht. Wat is het toch wreed al die mensen weg te halen van het beetje, dat ze nog hadden en ze zo weg te slepen. Die rotjappen!

¹ moeilijkheden

² draagdoek

6-11-1944

Vandaag vertrok de tweede groep en dus ook de Woortmannen. Maar deze keer moesten de mensen alles wat ze hadden aan de kant van de weg leggen. Later werden al die rugzakken, regenjassen, etenstassen en dekens door vrachtauto's opgehaald. Moeroewi stond er als een dikke dictator bij te kijken. Wat had ik graag eens een harde klap in dat papgezicht gegeven. Hij verbood de mensen rantangs mee te nemen. Die moesten achterblijven. Er gaan geruchten, dat deze mensen naar Mangarai of Tjitjoeroeg zijn gegaan en ondergebracht zijn in de schoenenfabriek van Bata.

Dat ligt allemaal in de buurt van Batavia.

Er gaan ook geruchten, dat eerst de jongens opgepikt zullen worden, daarna zou het zieken-transport gaan en dan de andere mensen pas. Niemand weet er het rechte van.

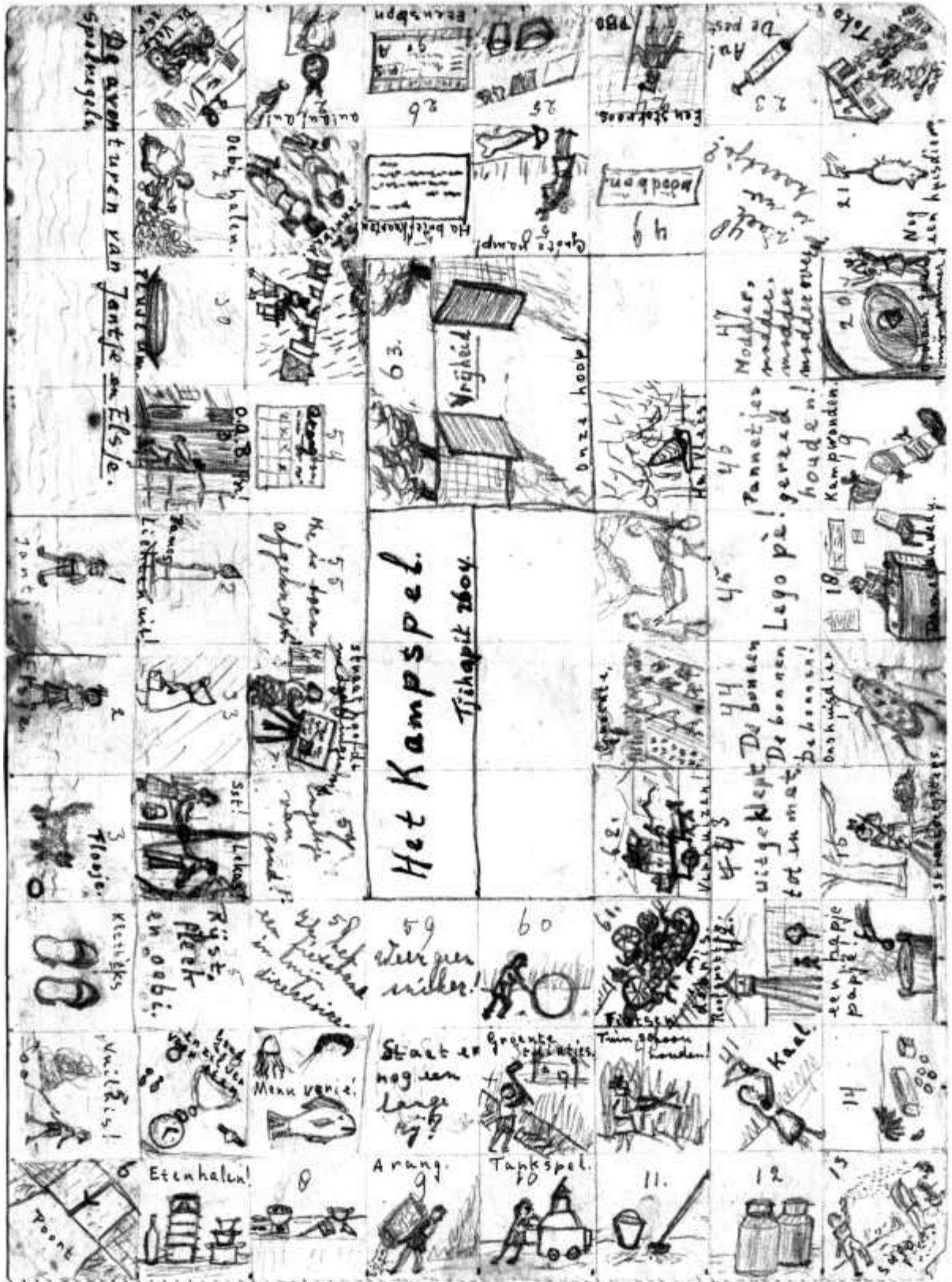
8-11-1944

We zijn allemaal in spanning, want vanmiddag moest Han 20 opeens 12 teilen inleveren. Wij hadden er twee, dus konden we er wel één geven. Toen ik vanmiddag brood haalde, ging de gong. We holden allemaal naar het straathoofd en lazen, dat dit hele kamp binnen korte tijd geliquideerd moest worden. Dus hebben we zekerheid.

9-11-1944

Donderdag. Zonet zijn de namen bij juffrouw van Dam bekend gemaakt. Wij zijn er ook bij en verder ook mevrouw Groenewegen, Leefers, van Nie en Bouhuizen. Maar de mensen in huizen met nummers boven de 86 gaan nog niet. Op Zondag 12 November moeten we weg. Per persoon mogen we een koffer van 20 kg menemen en per gezin maar één rugzak en dat is heel weinig. (natuurlijk wel matrassen, klamboes¹ en dekens.) We moeten hier allerlei achterlaten, want we hebben nog

¹ beschermnet over het bed tegen muggen

zoveel. Dat is allemaal niet zo erg, wel dat er op de lijst maar "6 personen" stond bij onze naam, dus Friso mag niet mee. Dat doet mam toch zo'n verdriet en ons ook! Eén troost is, dat hij zolang bij tante Emy mag blijven. Er is nog heel veel te doen, maar tante Emy en tante Mies helpen ons heerlijk.

Op de dagen, die hierna kwamen, heb ik niet kunnen schrijven, maar ik herinner me alles nog zo goed, dat ik toch elke dag beschrijven kan.

10-11-1944

We hebben gelukkig één dag uitstel van vertrek gekregen. Morgenmiddag moeten om 4 uur alle koffers, dekens en bultzakken buiten de poort gebracht worden. Op Zondag moeten we een oefening houden voor de opstelling van onze reisgroep.

Het vertrek is op Maandag om 8 uur gesteld. Dat is dus heel vroeg. Friso kan eerst bij tante Emy blijven en als zij ook weg moet, kan hij bij mevrouw Brunt komen, die bij juffrouw van Dam logeert. Rob moet ook achterblijven, een kleine troost voor Friso.

Per gezin mogen we één rugzak van 10 kg meenemen en ik een kleine tas. Het is nu zo'n rommel in de kamers. De poes laten we bij mevrouw de Weeger achter. Akka en Maantje zouden eerst naar Robbie van de Poel gaan, maar daar zat steeds een kat op hen te loeren. Nu zal tante Emy voor hen zorgen, zolang dat kan. Erg jammer, dat we helemaal geen boeken mee kunnen nemen. Ik heb ze in één van de theekisten gepakt. Wat we van kleren of goed niet mee kunnen nemen, kunnen we brengen naar nr. 24. Ik heb de foto's al uitgezocht, die we mee willen nemen, maar er blijven er nog zoveel achter. Bah, wat is het toch allemaal een rotzooi!

11-11-1944

De Jappen hebben weer iets leuks uitgedacht. Er kwam weer eens hoog bezoek en daarvoor hebben ze ons een uur in de zon laten staan. Roelie voelde zich niet lekker en is in bed gekropen. Heleen kon niet tegen de felle zon en is naar binnen gegaan.

Woutertje had het ook erg warm en ik ben toen met hem in de schaduw gaan staan. Maar in één woord: verschrikkelijk. Vanmiddag voelden Heleen en Friso zich ook niet lekker. Maar met hulp van tante Emy kwamen de koffers toch klaar en buiten de poort.

12-11-1944

Zondag, maar wat voor een Zondag! Roelie is ernstig ziek: Bacillaire dysenterie. Heleen en Friso voelen zich gelukkig al wat beter. Om 2 uur hadden we de oefening bij de poort, die gelukkig vrij vlot verliep. We moeten morgen eten meenemen voor 5 maaltijden. We mogen met één van de meisjes Pieterse nog een halve rugzak delen. De vrouwen, die buiten de poort de koffers moesten wegen, tilden die een beetje op met hun tenen, zodat ze minder zwaar schenen. De Jap, die er bij stond, merkte niets. Woutertje gaat mee in een slendang¹.

Er gaat een gerucht, dat we naar Batoe zullen gaan, maar niemand weet iets zeker.

Per persoon worden er twee broden uitgedeeld voor de reis, dus we krijgen in het geheel 12 broden mee. Gelukkig mogen we 2 etenstassen meenemen en ook nog 2 omhangtassen. Dat is fijn, want daar kunnen we ook nog veel in proppen.

We slapen vannacht zonder matrassen, behalve Roelie en Woutertje. De anderen slapen op kussens en geleende dekens. Ik sliep op een paar tikars, maar ik sliep best, want ik ging pas om 3 uur naar bed. Tante Emy helpt ons heerlijk met uitzoeken en inpakken. Ik heb in mijn regenjas een heleboel zakken genaaid en daar stop ik nog van alles in. Mam en ik trekken onze overalls aan. Daar kan veel in en het beschermt ons tegen het vuil van de trein.

Dr. van de Broek en zr. Engel zorgen fijn voor Roelie met injecties en andere medicijnen.

Dr. van de Broek kwam zelfs een speciaal klaargemaakt papje voor haar brengen voor op reis. Ze waren reuze aardig.

¹ brede doek om babies en peuters in te dragen.

Kamp Solo

(14-11-1944 --- 3-6-1945)

Aankomst 14 November '44, geschreven op moeders verjaardag, 23 Mei 1945

13-11-1944

Om half 8 gingen we na veel afscheid van huis. Roelie werd door een velo met brancard afgehaald. Het afscheid van Friso was het moeilijkst. Gelukkig bleef tante Mies thuis bij hem achter, erg lief van haar. Om 8 uur stonden we allemaal op het Oranjeplein. Om half 9 gingen we zwaar beladen de poort uit. Woutertje was erg stil.

We moesten nog een poos wachten op de vrachtauto's en bussen, die ons naar het station zouden brengen. Tante Emy en mevrouw Vink verrasten ons door ook nog even buiten de poort naar ons toe te komen. Eigenlijk kon dat niet, maar ze waren met een brancard meegegaan. En zo waren zij de laatsten, die ons van Tjihapit na wuifden. Om 9 uur vertrokken we. Langs de Grote Postweg en de Papandajanlaan reden we naar een klein stationnetje in de buurt van Karèes. We hoorden bij reisgroep 7 en onze Hantyo of leidster was mevrouw Ebelink. Weldra werden we als vee met stokslagen met een bamboe de wagons ingedreven. Ook Woutertje kreeg een slag op zijn hoofdje, die mam gelukkig iets kon afweren. Hij hilde niet. Wat was dat een vernedering!

We zaten met ons 68en in een vierde klas wagon (klas kambing¹). Om 10 uur vertrokken we in de richting van Garoet. Roelie lag gelukkig in de ziekenwagon, waar mam ook nog een hele tijd is geweest als haar verzorgster. Ik heb haar daar nog 2 briefjes gestuurd en wat dengdenglumpers². Onze Merdikaburen hadden die zo fijn voor ons klaargemaakt. Ook zelfs aparte voor Woutertje met wat groente erin. Hij vond ze erg lekker. Hij is erg lief geweest en heeft zelfs nog even geslapen. Eerst moesten alle raampjes dicht blijven, maar later mochten ze af en toe open. We kwamen langs prachtige landschappen. Wouter vond het heerlijk om naar buiten te kijken, het was dan ook zijn eerste treinreis. Maar bij elk station moesten de raampjes dicht. Onderweg kwam er telkens een Jap kijken of we er allemaal nog waren. Iets ergs was, dat we maar één w.c. hadden. Veel kinderen hadden het in de buik. Als dokter hadden we dr. Hennequin de Haas meegekregen. Als de raampjes dicht waren, was het stik-kend heet. Als ze dan weer open mochten, trokken we allemaal onze jassen aan, want we waren doornat. 's Avonds passeerden we de stations Maos en Kroja. Daar hielden we lang stil en kregen warm water.

Mam was intussen alweer bij ons teruggekomen, want iemand anders wilde wel bij Roelie blijven. Zo gingen we de nacht in. Voor de kinderen werd er zo goed en zo kwaad als dat ging een slaapplek gemaakt. Mam en ik hielden om de beurt Wouter op schoot en trachtten zittende wat te slapen. Wat werden we daar stijf en pijnlijk van. Ik heb me ook nog een poosje een plaats op de grond weten te veroveren. Dan lag je tenminste even uitgestrekt. Maar telkens kwam de dokter langs met een zieke of er moesten mensen naar de w.c. Een lamp hadden we niet, dus moesten we het met kaarsen doen. Eindelijk zagen we het wat lichter worden buiten en om 5 uur

stopte de trein en waren we in Solo! Daar moesten we uitstappen.

Die arme mevrouw Lob gleed uit over het treeplankje, viel naar beneden en brak haar pols. Zo zielig was dat! Maar gelukkig werd ze toen bij het ziekentransport opgenomen. Toen moesten we ons opstellen en gingen bepakt en bezakt op weg. Eerst door een kampong, daarna langs een lang stuk weg, de hoek om en daar zagen we de bilikken muren van ons toekomstig woonverblijf liggen. Wat waren we vermoeid en uitgeput! We wankelden bijna de poort binnen. Daar moesten we ons weer opstellen en werden weer geteld en naar een bilikken loods gebracht. Maar de mensen van dit kamp ontvingen ons heel vriendelijk. Ze brachten ons heerlijke koffie en thee. Weldra werden ons in de loods onze britsen aangewezen, waar we doodmoe op neer ploften. Woutertje holde eerst vrolijk over al die britsen heen en weer, maar na een poosje mocht dat niet meer en bond mam hem aan een stuk touw vast, waarop hij vreselijk begon te huilen. Hij hilde maar en hilde maar tot mam eindelijk met hem ging liggen en hij in slaap viel. Toen kon ik me ook niet meer goed houden en heb eens flink uitgehuild. Ik was ook zo moe en het was een vreselijke reis geweest.

¹ geit

² rijstkoekjes met vlees

Mam gaf me toen een slaappoeder en al gauw viel ik diep in slaap. Zo merkte ik er niets van, dat al onze tassen en rugzakken onderzocht werden. Gelukkig is er niet veel uit gehaald, alleen een paar foto's van pappie in militair costuum, een paar boekjes en ons mesje met het gele heft. Maar dat mesje werd even later weer door een jongetje weer terug gebracht. Dat had hij er stilletjes uitgehaald. Ook de boekjes kregen we na een paar dagen weer terug, wel met een Japans stempel er in.

Onze loods heet Blok 19 en bestaat uit twee lange zalen A en B, met bilikken wanden. Er zijn geen raampjes in, er is bovenaan wat bamboe latwerk voor de ventilatie.

De britsen liggen tegen elkaar aan en voor elke drie personen zijn er 2 britsen, dus wij kregen er 4. We hebben echt inlandse badkamer-w.c.'s, namelijk kleine kamertjes met ingebouwde stenen bakjes en een gat in de grond met 2 stenen ophogingen er naast voor je voeten.

Maar iets anders is fijn: we hoeven ons eten niet bij de gaarkeuken te halen, maar dat wordt in teilen op de blokken gebracht en daar uitgedeeld. Een troost is dat we het nu precies hetzelfde hebben en geen haartje beter dan de mannen. Het eten is hier aanmerkelijk veel beter, behalve het brood. Dat is verschrikkelijk plakkerig. 's Middags krijgen we rijst, sajoer. 1 lepel kedelé¹ en één of andere sambal². Erg lekker.

Eén van onze Tjihapit-broodjes ruilden we om tegen een paar klompen.

We hebben al twee kennissen ontdekt: mevrouw Graafstal, die we vroeger in Poerwakarta als mevrouw Gehl gekend hebben. Ik heb me heerlijk in de badkamer van haar blok mogen baden. Verder ontmoetten we tot onze verrassing tante Christien Slotemaker de Bruïne. Zij vond het ook zo enig ons weer te zien. Ze is hier de dominee van het kamp. Al die mensen van dit kamp kwamen ongeveer een jaar geleden uit de vrouwenwijk in Malang. Dus ze zitten hier al een jaar! Brrrr!

Roelie is meteen vanuit de trein met een auto naar het ziekenhuis gebracht en wordt nu daar fijn verzorgd. Paul is ook erg moe en slaapt de hele middag al. Er zijn hier ook grote jongens en een paar mannen in het kamp. Ze zijn allemaal kaalgeknipt en dat staat tocht zo lelijk, net boeven.

Woutertje krijgt hier maar 200 cc melk per dag. Wat dat betreft, kregen we in Tjihapit veel meer. Er is ook geen karnemelk. Toen we 's avonds aan het eten waren, kwam de kamp-commandant Funakushi langs en vroeg, of we het eten hier beter vonden. Het schijnt, dat hij erg aardig is en goed voor dit kamp zorgt. De mensen hier azen allemaal op onze lekkere broodjes en ruilen ze graag in voor andere spullen.

14-11-1944

We hadden nog geen bultzakken, klamboes of dekens, maar we hebben als blokken geslapen. We sliepen op onze jassen en mam samen met Woutertje op een kleine bultzak van tante Aaf (mevrouw Graafstal). Vanmiddag kwamen de bultzakken binnen, alles door elkaar. Eindelijk vonden we na een hele poos zoeken drie van de vier terug. Wat zullen we heerlijk slapen!

Dat is tenminste wat beters dan de grond in de trein, waar je gekronkeld tussen vele benen door moest liggen. Onze burens zijn mevrouw Leefers met Hansje en Bubi en aan de andere kant mevrouw Beckman met haar zoontje Bernie. Dat arme jongetje heeft lang blond haar, want zijn moeder vindt het jammer dat af te knippen, voordat zijn vader het gezien heeft.

Verder is ze erg aardig.

Ik ben vanmorgen al onze vuile kleren gaan wassen in het washok. Dat is een grote kamer met ingebouwde waterbakken aan weerskanten en in het midden een grote stenen tafel om op

¹ soja. Peulvrucht met hoge voedingswaarde en grondstof voor voedsel, verfproducten en medicijnen.

² verzamelbegrip voor Spaanse peper, fijngewreven in een vijzel of uitgeholde wrijfsteen met gefermenteerde vis- of garnalenpasta en een beetje rawit, een extra hete soort sambal.

te boenen. Gelukkig konden we de teil van tante Aaf lenen, want onze emmers zijn nog steeds niet binnen.

Dit kamp was eigenlijk een ziekenhuis. Nu zijn er grote barakken bij gebouwd en bestaat het uit twee delen: het Solokamp en het Boemikamp, onder verdeeld in 31 blokken. Weet je wie ik hier ook weer terugzag? Tineke Fokkinga. Ze is erg mager geworden. We vonden het zo leuk elkaar weer te ontmoeten en veel Lyceumdingen op te halen. Er worden hier in het kamp geen lessen gegeven. Alleen kinderen van 3-6 jaar mogen naar een schooltje. Dat is jammer, maar we zijn van plan zelf verder te gaan en mam zal ons dan helpen. Nu hebben we er nog geen fut voor, want we zijn nog allemaal erg moe en slap. Roelie maakt het gelukkig goed.

15-11-1944

Vandaag zijn onze koffers binnen gekomen, maar eerst zijn ze bij de poort helemaal doorzocht. De Jappen en de Kleponners¹ haalden er van alles uit, vooral ook kaarsen en lucifers. Van ons ook het mooie potlodenétui van Heleen en van Paul wat loden soldaatjes en vliegtuigjes. Eén dame had een kilo spek in haar koffer. De Jap vroeg haar bars: “Dari mana?”² Ze antwoordde vrolijk: “Dari gedèk”. Toen moest hij ook lachen en na haar een poos te hebben laten wachten, tekende hij haar koffer toch af.

Eén van de Kleponners sneed een knot wol door, waar hij iets hards in voelde. Het was een leeg klosje! In de loods hebben we de koffers meteen uitgepakt. Boven de britsen hebben we een plank, waar we van alles op kunnen leggen. De koffers zelf gaan onder de britsen. Heleen en Paul hebben het in de buik en krijgen nu een week nassi-tim. Die is hier uitstekend, altijd met worteltjes en bouillon erin. Woutertje krijgt dat ook maar dan gezeefd. 's Morgens om 8 uur en 's avonds om 9 uur is er appèl en om 10 uur gaat het licht uit. Dus net als bij de mannen. We hebben geboft, want we hebben een plaatsje net onder een lamp.

16-11-1944

Donderdag. Vanmorgen kregen we onze klamboes, dekens en emmer. We hebben gelukkig nog weinig last van muskieten gehad.

Woutertje was vandaag erg lastig tot mam hem ten einde raad met een touw aan één van de palen vastbond, zo dat hij toch nog wat lopen en spelen kon. Hij vond het vreselijk. We missen zijn box toch zo. Alle jongens boven de 6 jaar zijn hier kaal geknipt en vanmorgen zijn ook die van onze loods onder handen genomen. Paul vond het verschrikkelijk. Eerst heeft hij een hele tijd met zijn hoofd onder zijn kussen gezeten, want hij durfde zich niet te laten zien. Maar het troostte hem wel, toen we zeiden, dat pappie en Friso nu waarschijnlijk ook kaal waren. Hij ziet er nu wel zielig uit.

Alle mensen moeten hier officieel 6 uur kampdienst verrichten, maar haast niemand doet het. Riet Lips en ik hebben tot kamptaak de rijst- en soepteilen af te wassen, als het eten uitgedeeld is. We voelen ons allemaal nog erg loom en tollen 's avonds ons bed in.

19-11-1944

Zondag. Vandaag is tante Aaf jarig. Woutertje bood haar een zakdoek en een bloem aan, wat ze erg leuk vond. Verder waren er nog veel kampcadeaux, waar toch heel aardige bij waren. Vanmorgen was onze loods aan de beurt voor de kapster. Je kunt hier zelfs prachtige krullen en golven laten maken. Wij hebben ons alleen laten bijknippen. Laatst zijn we allemaal ontluisd, want er was één vrouw in de loods, die ze had.

¹ Indische soldaten in Japanse dienst (iets als in Holland de Landwacht)

² Waar komt dat vandaan?

Roelie is nu gelukkig bijna beter en zal wel gauw thuis komen. Het is hier de laatste tijd erg warm. Voor Woutertje mogen we 's morgens en 's avonds een papje laten koken. Daar krijgt hij dan zijn yoghurt doorheen. Gelukkig zijn de plantjes heel over gekomen.

20-11-1944

Ik ben vandaag ziek geworden. Mam denkt, dat het influenza is. Bah, niets leuk!

24-11-1944

Friso jarig vandaag! Waar zou ons jongetje zitten en hoe zou hij het maken? Tante Aaf wist het en kwam een mooie witte bloem brengen. Arme mam!

Ik heb nassi-tim dieet gekregen.

Vervolg met korte notities:

29-11-1944

Donderdag. Met influenza naar het ziekenhuis. Lag bij mevrouw Bakker (is overleden) en mevrouw de Vries. Dieet: bouillon, puree en groentesoep. Dinsdag, Donderdag en Zondag bezoek van 12 uur tot half 1.

Uitstel van vertrek voor de mannen en de jongens. Ze hoeven niet meer kaal geknipt.

5-12-1944

Sinterklaas ging alle loodsen langs met 2 Pieten. Ook Funakushi ging mee.

Woutertje zei: "Piet, Piet!" Verder kan hij ook zeggen: "Pap eten, boek, toomai, buite eten, ting-ting, linke en eten, Goelie-Goelie, Akoe, Jien, Friso, Emy, Mies en Aaf"

11-12-1944

Ik ben overgebracht naar het rusthuis, waar ook Els Smits en andere kennissen liggen. Het gaat gelukkig iets beter.

13-12-1944

Vandaag mocht ik uit het rusthuis weg.

16-12-1944

Weer ziek helaas.

24-12-1944

Tante Chris hield een kerstdienst op het Tjemaraplein. De Jap wenste ons goede dagen en een gelukkig nieuwjaar toe.

Als tractatie zat er ei in de sambal en ieder kreeg één djerok nipis¹. Wij hebben het binnen ook versierd met zelfgemaakte hulst en een paar slingers.

Ik voel me gelukkig weer goed. Roelie heeft het alweer in de buik, waarschijnlijk een staartje van de bacillaire muis.

Bij de koffie aten we colombijntjes (cake) met roerkoffie, net een taartje!

26-12-1944

Er werd een kerstspel opgevoerd.

¹ kleine, groene citroen.

29-12-1944

Nu is mam ziek, ook een vorm van bacillaire dysenterie, maar gelukkig niet erg.

31-12-1944

Oudejaar. Er mocht een korte kerkdienst gehouden worden. Mam en ik lazen wat verhalen voor. Om 10 uur ging echter het licht uit en we zijn gewoon gaan slapen.

1945

1-1-1945

Woutertje ziek. Gelukkig konden we wat rijstepap voor hem krijgen. In de loods is het erg warm en daarom dragen we hem om de beurt buiten in de schaduw van de bomen.

3-1-1945

Heleen heeft waterpokken en Paul heeft weer last van zijn buik.

6-1-1945

Om 12 uur moesten de mannen en de jongens vertrekken. Niemand weet waarheen.

7-1-1945

Voor het eerst had ik dienst als fushinban (nachtwacht), samen met mevrouw Groenewegen. Bij de Japanse contrôle moest ik zeggen:

“Dai dju kju kumi no fushinban fukumuchu ijo harimasen,” dat wil zeggen:

“Ik ben de nachtwacht van blok 19 en meld, dat er niets bijzonders is.”

Helaas werd ik erg beroerd, voelde me misselijk en had erg veel diarrhee.

Om 1 uur werd ik naar het ziekenhuis gebracht.

's Middags om 3 uur kwamen er nieuwe mensen binnen uit Ambarawa, Soerabaja en Karèes, gelukkig weinig zieken. Heleen is nu ook flink ziek, maar Woutertje is gelukkig weer beter.

We herdachten het 8-jarig huwelijk van Juliana en Bernhard.

10-1-1945

Vandaag voel ik me wat beter en mag puree hebben. Ben nog slap als een vaatdoek.

Het is nu ook de verjaardag van Doortje Dohrendorf. Hoe zou ze het maken?

11-1-1945

Vandaag weer bezoekdag, altijd leuk. Sliep vanmorgen nog een hele poos, dus het bezoekuur kwam gauw dichterbij. Ik dacht even, dat mam het vergeten was, maar gelukkig kwam ze toch. Ze vertelde, dat het met de ziekjes goed ging en dat Woutertje weer prachtige hoopjes had. Ze zal het wel erg druk hebben, denk ik.

Na afloop van het bezoek heb ik een poos liggen huilen. Ik voelde me ook zo slap en vervelend. Niet, dat ik het hier niet goed heb. Ik lig hier best en krijg vrij goed te eten, zelfs dat hapje puree is iets bijzonders. Toen de dokter zag, dat ik gehuild had en vroeg waarom dat was, zei ze meteen, dat ik morgen weer gewoon rijst met sajoer mocht eten. Dat zou me wat opknappen en aansterken. Ik hoop het maar.

14-1-1945

Zondag. Ik lig nu in het rusthuis, vlak naast het plekje waar ik de vorige keer lag. Ik voel me al een stuk beter, maar nog erg slap. Toch gaat het de goede kant op.

Gistermiddag was het hier niet erg rustig, want een stel Jappen en Kleponners waren in een boom achter het rusthuis een uitkijkpost aan het bouwen. Waarvoor weten we niet. Een paar meisjes moesten de bamboes ervoor splijten. Dat waren toch zulke rare wichten. Ze flirtten met de Jappen en kregen dan wat sigaretten. Bah!

21-1-1945

Gelukkig weer thuis! Gistermorgen zijn mam, Roelie en ik naar de kerk geweest.

Tante Chris had een prachtige tekst: “Laat de kinderen Israels voorttrekken op de weg, die Ik hen wijzen zal!” Het was zo goed te begrijpen. Daarna hebben we nog een poosje met Woutertje op het Tjemaraveld gezeten. Voor hem is het daar een fijne speelplek zonder modder en zonder vuilnisbakken.

Van de Ambarawa-mensen hebben we een goede manier geleerd om roerkoffie te maken. Eerst moet je het koffie-extract schuimig kloppen en er dan telkens een lepeltje suiker aan toe voegen. Het wordt dan net koffieroom en het lijkt veel meer.

Een hele tijd hebben we geen suiker en geen pap gehad, gisteren voor het eerst weer wat. Toen was er trouwens nog een heerlijke verrassing van de gaarkeuken: echte haché met stukjes vlees en aardappel. Wat hebben we gesmuld. Met ons tokogeld zijn we deze maand niet toegekomen, want we zijn in het begin te royaal geweest.

Tot Februari mag ik de was nog niet doen van mam, want ze is bang, dat ik dan weer gauw ziek wordt. Ben ik dan echt zo’n echt slap poppetje geworden? Maar ik help haar toch met ophangen en uitspoelen, want ze voelt zich ook vaak heel erg moe.

Het is nu wonderlijk met ons gesteld, wantwe zijn allemaal beter! Heerlijk.

Alleen Roelie heeft nog spruw-dieet voor haar buik. Dat is heel lekker: vier of vijf verschillende groenten en een kopje bouillon met een stuk vlees erin. Woutertje krijgt ook wat van de bouillon. Dan trekt hij toch zo’n leuk verheerlijkt gezicht!

Gisteren zei Roelie: “Woutertje, zeg eens: Goeiemorgen, mammie!”. Toen zei hij: “morge mammie, morge mammie!” Heel grappig. Het is zo’n schattig kereltje!

Nog een triest bericht: vanmiddag stierf dr. Engels. De laatste tijd zijn er veel sterfgevallen. Ik denk, dat ik waterpokken ga krijgen, want er zit al één dikke op mijn buik en één op mijn arm.

1-2-1945

Ik ben nu gelukkig weer beter. De vorige week was ik het ergst ziek, want ik zat vol waterpokken en die jeukten toch zo! Ik voelde me ook heel naar, maar nu is het leed geleden. Ik ben zelfs gisteren al met de babat-ploeg naar buiten geweest. We moesten het gras langs een sloot weghalen en een heg tot onder aan toe afkappen. Het was allemaal zwaar werk en we hadden het stikwarm, maar de Jap vond, dat we het niet goed genoeg deden en liet ons nog wat nablijven. Eindelijk mochten we om 2 uur na een lange preek naar huis. We waren allemaal erg verbrand.

We hebben lang zonder suiker gezeten, maar vandaag deelde de keuken 1 ons per persoon uit en morgen krijgen we misschien wat van de toko. Deze maand zullen we heel wat zuiniger bestellen, anders komen we weer niet uit.

Woutertje is weer erg ziek geweest. Ongeveer een week geleden kreeg hij hoge koorts en die bleef maar aanhouden. Op de vijfde dag besloot mam hem toch maar in het ziekenhuis te laten opnemen, wat we allemaal verschrikkelijk vonden. Maar gelukkig, de koorts daalde de volgende dag wat. Er kwamen rode vlekjes op zijn buik.

Men zei, dat het de vijfdaagse ziekte was geweest (wat dat dan ook zijn mag).

Hij was nu heel wat opgewekter, maar nog o zo slap. Tegen alles zegt hij: “Nee”.

Maar we zijn zo blij, dat het niet iets ernstigers was.

19-2-1945

Ik ben nu bij de patjoloeg¹ ingedeeld, die uit 100 vrouwen en meisjes bestaat. Elke morgen hebben we van 9 – 12 uur dienst. Roelie zit bij de wiedoeg en heeft 's middags dienst van 2 – 5 uur. Vermoeiend, maar gezond werk in de buitenlucht.

¹ hakschop; een schop, waarmee men ook kan hakken

We voelen ons de laatste tijd allemaal erg slap en sloom, wat natuurlijk komt door het weinige eten. We hebben al een poosje geen brood meer gehad, alleen maar pap.

Er zijn nu twee nieuwe doktoren gekomen: Dr. van de Broek en Dr. de Haas, de broer van Dr. Hennequin, erg leuk voor haar. Een hele tijd geleden is hij ook in Tjimahi geweest en heeft pappie daar gesproken, maar hij wist zich er maar weinig van te herinneren. Daarna kwam hij in een vrouwenkamp in Semarang. Hij vertelde, dat ze daar beter behuisd waren, maar het eten was er veel slechter. Onze loods vond hij heel beroerd om in te wonen. De laatste tijd hebben we veel last van rajaps¹. Elke nacht moeten we voelen aan de palen van onze britsen, of ze al dan niet naar boven geklommen zijn en in de matrassen zitten. Laatst vonden we een heel muizennest in onze rugzak met vijf piepkleine muisjes erin. Ze hadden een heerlijk zacht nestje gemaakt van de buitenkant van mam's mooie boodschaptas. Ook aan andere dingen was geknaagd. Erg jammer! Op een nacht hebben ze ook de helft van onze lomboks weggesleept en die op de plank van mevrouw van Nie opgepeuzeld. Alleen de pitjes waren nog over.

28-2-1945

Ik patjol nu 's middags, want dat komt mam beter uit. Vandaag hadden we vrij, want om 11 uur ging de sirene en moesten we allen de loodsen binnen. Maar gelukkig duurde het alarm niet lang en mochten we weer naar buiten.

Vandaag geen sambal, want er waren geen lomboks² binnen gekomen. Maar de soep was bijzonder lekker met stukjes vlees en aardappelen erin. Brood krijgen we nog steeds niet, alleen maar pap, pap, pap.

Een poos geleden heb ik een mooi plannetje bedacht: om voor mam's verjaardag Woutertje uit te tekenen. Roelie houdt hem dan voor me vast. Het is heel moeilijk, maar het lukt wel. Tante Chris heeft in onze loods een Zondagschooltje opgericht, waarvan Roelie, Heleen, Henny Giese Koch, Corry Lieneman en ik de juffrouwen zijn. De vorige Zondag had Heleen influenza en Paula heeft toen voor haar klasje gezorgd. Gelukkig is ze nu weer beter, maar ze ziet er nog zo bleek uit, vergeleken bij onze bruinverbrande velletjes. Woutertje is nu weer zo gezond als een visje en mam voelt zich ook wel goed, maar is vaak gauw moe en slap. Daar hebben we allemaal trouwens last van.

12-3-1945

Wat vliegt de tijd om! Over 3 weken is het alweer Pasen. Gisteren was het Zondag, samen zijn we naar de kerkdienst op het Tjemaraveld geweest. Bij die diensten is er altijd een Jap en een tolk aanwezig. Tante Chris hield de preek en daarbij las ze een mooi stuk voor over de lijdenstijd van Jezus. 's Middags hadden we ons Zondagschooltje. Omdat het pijpestelen regende zijn we met de kinderen op de gang van zaal B gaan zitten. We hebben over het laatste avondmaal verteld. Mijn kinderen begrepen het wel, maar Heleen vond het wat moeilijk voor haar kleintjes.

Meestal hebben we dat uurtje in de morgen, maar nu moesten alle tuinwerksters aantreden. De dienstregeling is weer veranderd. Eerst moesten we elke dag 3 uur werken 's ochtends of 's middags. Nu is het: om de dag 2½ uur 's ochtends en 's middags. Roelie is bij de mensen, die vandaag gewerkt hebben en ik ga morgen weer. We krijgen allemaal de Zondag, de Woensdagmiddag en de Zaterdagmiddag vrij en dat is fijn. Het patjollen valt me wel mee. In het begin kreeg ik blaren aan mijn handen, maar er zijn nu eeltplekken gekomen. Toen ik laatst na het werk mijn patjol stond af te wassen bij de put in het Boemikamp, hoorde ik een

¹ witte mier, termiet

² Spaanse peper, waarvan sambal wordt gemaakt.

ontzettend gekraak. En wat bleek: Er was een Jap aan het kappen geweest aan één van de grote regenbomen voor onze loods. Eén tak had toen in zijn val een heel stel andere meegesleept. De Jap kwam er niet zo bijster goed van af. Zijn arm kwam tussen twee takken en is waarschijnlijk erg gekneusd of gebroken. Toen hij uit de boom klom, hing die arm slap. Hij klom de ladder af en viel toen flauw. Een andere Jap ving hem op.

De vorige week mochten we weer een briefkaart aan pappie schrijven, zelfs met een datum erbij. We schreven:

9 – 3 – 2605 (Japanse tijdrekening)

Pappie, Friso tertjinta,

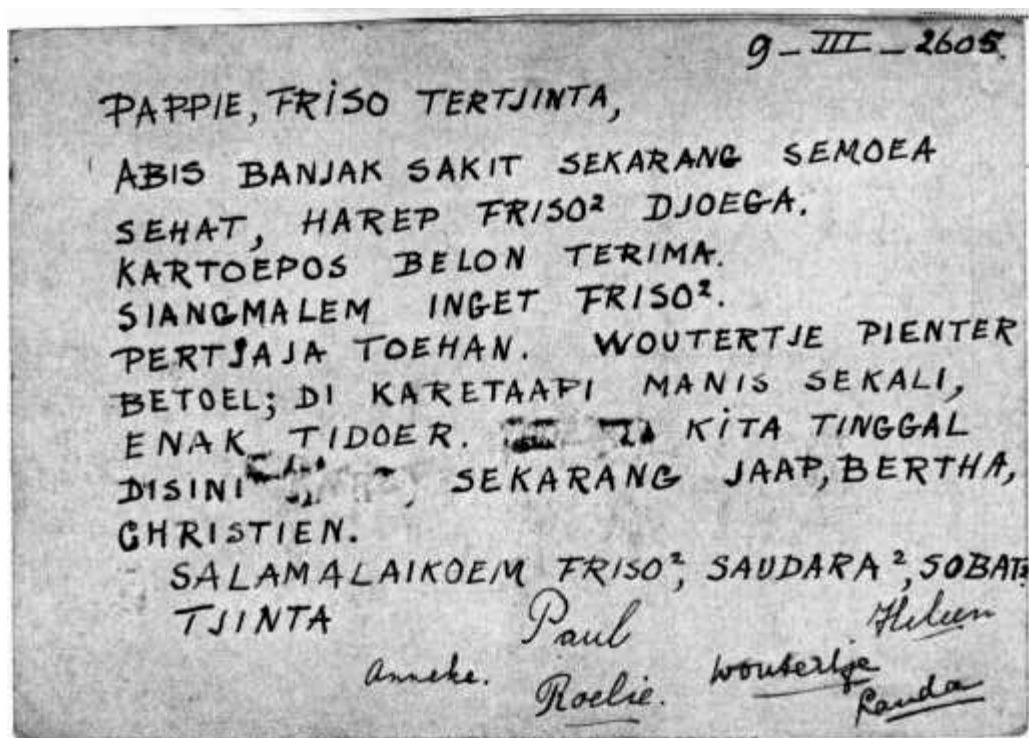
Abis banjak sakit, sekarang semoea sehat, harep Friso² djoega. Kartoepos belon terima. Siangmalem inget Friso². Pertjaja Toehan. Woutertje pienter betoel, di kareta api manis sekali, enak tidoer. *Doeloe* kita tinggal disini *sama Kapa*, sekarang sama Jaap, Bertha, Christien. Salemaleikum Friso², soedara², sobat².

Tjinta,

Anneke, Roelie, Heleen, Paul, Woutertje, Landa.¹

Het adres was: Dr. F.J.Bosman Djawa C.Q.

Als afzender: R.H.H.Bosman-Schrieke. Blanda. No. 23323 Djawa C.Q.

¹ 9-3-2605.

Pappie, lieve Friso,

Na veel ziekte zijn we nu allemaal gezond. We hopen dat ook voor de Friso's. Nog geen kaart ontvangen. Elke avond denken we aan beide Friso's. Blijf in de Heer geloven. Woutertje is heel pienter. In de trein was hij heel lief, sliep goed. *Vroeger* waren we hier bij *Kapa*, nu bij Jaap, Bertha, Christien. Een groet voor de vrede voor de Friso's, familie en vrienden.

Kussen van ...

Anneke, Roelie, Heleen, Paul, Woutertje, Landa.

(De cursief weergegeven woorden zijn er door de Japanse censuur verwijderd.)

DARI: (FROM):	
Nama	R.H.H. BOSMAN-SCHRIENE
Bangsa	BELANDA 23323
Nationality	
Pangkat	
Rank	
Tangsi	DJAWA C.P.
Camp	

(爪哇停虜收容所)

爪哇停虜收容所檢閱濟

爪哇停虜便郵

Kepada DOKTER F.J. BOSMAN

To 37.704

DJAWA C.P.

きがは便郵

Wanneer zal deze kaart aankomen?

Woutertje wordt echt: pienter betoel¹!

Als hij een stukje lekkers heeft gehad en wij doen het doosje dicht en zeggen: "Het is op, Woutertje!", dan zegt hij: "Nee, koek, meer, meer!" Hij is nu erg verkouden en komt telkens gehoorzaam naar ons toe en zegt: "Neus, neus!" Snuiten maar. Gisteren leerde ik hem: "Sst!" te zeggen met zijn vinger voor zijn mondje. Daar moest hij toch zo om lachen. Ook kan hij leuk kiekeboe spelen met Bernie Beckman, die nu bij ons logeert, omdat zijn moeder in het ziekenhuis ligt. Dat jochie heeft nog steeds lange blonde krullen. Zijn moeder vindt het jammer het af te knippen, voordat zijn vader het gezien heeft. Net een meisje!

's Nachts ligt hij naast me. Hij woelt erg. Soms vind ik zijn kopje 's morgens vlak naast me op het kussen. Als hij 's nachts wakker wordt, voelt hij, of ik er nog ben.

Arm knulletje, hij mist zijn mammie erg. Ze is nu gelukkig bijna beter en zal wel gauw terugkomen.

Een poosje geleden had mam last van rode vlekken op haar benen. Toen heeft dr. Hennequin haar gist voorgeschreven en dat hielp prachtig. Gisteren kwamen er ook weer papaja's van de toko en we kregen met ons zessen een hele! Heerlijk!

Vandaag hebben we de ene helft opgegeten en morgen komt de andere helft aan de beurt.

Gisteren hebben we voor de Zondag weer roerkoffie gemaakt. Heel lekker!

Eén ding is altijd heel vervelend: altijd als we iets lekkers hebben, zit familie Mulder aan de overkant ons aan te gapen. De moeder is wel aardig, maar voedt haar kinderen verkeerd op. De kinderen zijn naarlingen, die snoepen waar ze maar kunnen. Ze huilen minstens één keer per dag. Vooral aan Jantje hebben we een hekel. Mam denkt, dat hij achterlijk is. Het geheel is voor mij een voorbeeld hoe een gezin níet moet zijn.

De vorige week kregen we een paar dagen in plaats van pap pannekoeken. Erg lekker! Met suiker en kaneel. Maar Toeon Nippon vond, dat we teveel meel en olie gebruikten en uit was

¹ echt slim.

de pret! Nu krijgen we weer 's morgens en 's avonds 2 soeplepels dedek-pap¹ en 's middags wat rijst met sajoer en sambal. Laatst trilde ik helemaal van de honger en heb toen maar 4 bekertjes thee achter elkaar gedronken. Dat hielp wat.

De vorige avond hebben we samen weer eens gezellig spelletjes gedaan, o.a. Pit en Quit. Mam leest ons 's avonds vaak voor uit de bijbel en de liederenbundel. En 's morgens uit mijn boekje: Een bede voor elke dag. Woutertje kan al zo lief zijn handjes vouwen, als we bidden voor het eten.

Vanmorgen is er een vergadering geweest van alle blokleidsters van het kamp met een hoge Japanse officier. Er is over vele dingen gesproken, want ze mochten hun klachten voorleggen. Natuurlijk spraken ze ook over het eten. Ze vroegen om meer rijst en brood in plaats van pap. Verder ook om: olie, bonen, suiker, vruchten en melk voor de kinderen. Dr. de Wolf werd er ook bij gehaald. Hij zei, dat het tuinwerk veel te zwaar was bij deze voeding. Daar gingen de vrouwen van “antjoer”², zei hij. Verder werd er gevraagd of de doodkisten, die van oude britsen in elkaar gezet werden, niet meer door onze meisjes gefabriekeerd hoefden te worden. Daar wist de Jap niets van en hij was er erg verbaasd over.

Ook is er om schoolles gevraagd voor de kinderen. “Nee, dat kan niet”, zei hij.

Verder vroeg hij, of we iets wisten van de oorlog. “Nee”, werd er geantwoord, “We kregen de laatste krant 3 maanden geleden. Daar stond in, dat er op de Filippijnen en de Salomonseilanden gevochten werd”.

“Ja, nu vechten ze daar ook nog,” antwoordde de Jap, “Amerika is sterk, maar Japan ook. Mocht het Amerikaanse leger hier eens binnen komen, hoe zult u zich dan gedragen?” “We zullen rustig blijven.” was ons antwoord.

“En als ons leger zich eens moet terugtrekken, hoe moeten we jullie dan beschermen? Gaan jullie dan mee of blijven jullie dan in het kamp achter?”

“We blijven liever hier achter, maar onder bescherming van enige Japanners tot de Amerikaanse bezetting komt”. Verder vroeg hij, of we ook wel onder Indonesisch bestuur wilden staan. “Nee, dat willen we in geen geval”, was ons antwoord. “Want we zijn toch niet door de Indonesiërs overwonnen, maar door de Japanners”. Zo werd er nog wat door gesproken en toen was de vergadering afgelopen. Ik weet niet of hij ons wat hoopvoller kan stemmen. We verlangen zo naar het einde van deze bezettingstijd, zonder pappie, zonder Friso, maar met honger, angst en uitzichtsloosheid. Laten we hopen, dat het een goed einde mag zijn en niet zoals Hall Caine schreef in zijn boek “Liefde boven haat”: “De eerste vredesjaren zijn soms erger dan de laatste oorlogsjaren”.

Dagrooster (buiten het tuinwerk om):

- 8.00 Appèl.
- 8.30 Brood voor Wouter roosteren en pap halen.
- 9.00 Warm water voor koffie of thee halen.
- 10.00 De was doen en badwater voor Wouter in de zon zetten.
- 11.00 Brood halen.
- 1.00 Rijst, kedel³ en soms fruit halen.
- 1.30 Wouters melk halen. Was uitspoelen en ophangen.
- 2.00 Soep en sambal halen.
- 5.00 Warm water, geroosterd brood en pap halen.
- 6.00 Was naar binnen halen.

¹ pap van slecht materiaal.

² kapot.

³ gele peulvrucht met hoge voedingswaarde

9.00 Appèl.
10.00 Licht uit.

14-3-1945

Vandaag erg rustig, want ik had geen tuindienst. Roelie wel en mam moest vanmiddag voor iemand invallen. Het was haar eerste keer, maar dat is haar gelukkig niet slecht gekomen. Ze kreeg er een lekker zonnekleurtje van. Ik heb dus vanmiddag voor de beide jonkies gezorgd. Toen ze sliepen, heb ik wat roerkoffie gemaakt voor de harde tuinwerksters. Ze vonden het een heerlijke verrassing en wij moesten natuurlijk ook meeproeven.

Vanmorgen zou er weer inspectie zijn van 10 hoge Jappen. Alles moest keurig netjes zijn natuurlijk. Om 11 uur kwamen er zeven het kamp doorsjokken. In onze loods zijn ze niet eens geweest.

15-3-1945

Het is vandaag een "grote" dag voor ons, want..... er is suiker binnen gekomen!

We kregen 8 ons per persoon en dat is erg veel.

Mevrouw Beckman is vanmorgen teruggekomen, dus Bernie is weer naar haar toe.

Maar mevrouw Wesly (tegenover ons) gaat morgen naar het ziekenhuis en dan komt haar zoontje George onder onze hoede. Het is een echte kwajongen, maar hij kan toch ook wel aardig zijn.

Vanmorgen had ik patjoldienst, maar kreeg weinig te doen. De regeling is nu weer anders: Eerst werkte groep A de ene dag en groep B de andere, maar nu is het Groep A 's morgens en groep B 's middags. Dus nu zijn Roelie en ik om de beurt weg op één dag.

Woutertje was vanmorgen zo grappig. Toen hij zag, dat ik naar de tuin ging, zei hij: "Akoe tuin, Akoe tuin!" Toen wees hij op mijn beker: "Beker Akoe tuin!" en even later kwam hij met mijn zakmes aanzetten: "Akoe mes!" Het was zo leuk, dat hij al begreep, dat we een mes meenamen, als we naar de tuin gingen voor het wieden.

2-4-1945

Gisteren was het Paaszondag. 's Morgens zijn mam, Heleen, George en ik naar de kerk geweest. Er was ons gezegd, dat er ook een doopdienst zou zijn, maar dat ging niet door. Tante Chris sprak over de drie dagen: Goede Vrijdag, Stille Zaterdag en Paaszondag, als de droevige, de stille en de blijde dag. Voor ons zijn het nu droevige tijden, maar volgt hierop geen tijd van stilte en inkeer, dan zal er ook geen blijde dag aanbreken. Ik vond, dat ze het heel goed zei. We zitten de laatste tijd erg vaak buiten, achter zaal B. Daar is het rustig en kunnen we van het mooie weer genieten. Mam leest ons dan een stukje voor uit de bijbel. Tussen de bomen door kunnen we net een stukje van de Goenoeng Merbaboe zien. Gisteren scheen de avondzon daar toch zo prachtig op. Op dat plekje houd ik ook meestal mijn Zondagschool-klasje.

Gistermorgen kregen we weer pap in plaats van djagoeng, wat veel mensen jammer vonden, want ze hadden djagoengpaaseitjes willen maken voor de kinderen. Maar niet getreurd, er werden evengoed haasjes, vogeltjes, nestjes met eitjes geschapen en wel van lobak, wortels en laboe. Dat stond zo grappig! Roelie heeft voor Paul zo'n vogel op een nestje gemaakt. Peter en Teun Groenewegen kregen van hen een wortelhaasje met twee drukknoppen als ogen. Voor mijn Zondagschoolkinderen had ik worteleitjes gemaakt met een blauw draadje erom en wat laboe-grasjes erbij en wat suiker als rand. Ze vonden het allemaal erg leuk.

Roelie voelde zich niet erg lekker. Haar klasje hebben we toen over de onze verdeeld. George is nu bij mij. Hij zat gelukkig stil, wat anders niet vaak voorkomt. Vooral 's middags als hij rusten moet, kan hij een lastig heer zijn. Dat komt natuurlijk ook wel doordat zijn moeder

hem de laatste tijd nogal verwende en in veel toegaf. Als ik later kinderen heb, zal ik één ding nooit doen: ze grondig verwennen. Af en toe wel eens een beetje, maar nooit zo dat ze vervelend worden.

Gisteren hebben we voor de Zon- en feestdag weer roerkoffie gemaakt. Mmmm!

En 's middags bekeken we de foto's, die we hadden kunnen meenemen. Er kwamen veel herinneringen naar boven. Ik heb ook nog wat kunnen lezen in het boek "Vadertje Langbeen". Een enig boek!

Hier volgen de namen van de zusters in het grote ziekenhuis:

Zr. Aalders, zr. van de Voort, zr. Wemper, zr. Beer, zr. Verdonk, zr. Hogeboom, zr.

Prossman, zr. Hen, zr. Meier, zr. Gracius, zr. van Heusden, zr. van Dijk, zr. Bot, zr. Hendriks en zr. Suus.

Mijn levensideaal:

"Het leven dapper, blijmoedig en liefdevol door te gaan met een diep geloof en een vast vertrouwen op God".

Wijze woorden, die ik tegen kwam:

If your face wants to smile, let it! If it doesn't, make it!

Geven, blij te geven, maakt je leven rijk.

Behoud je glimlach en maak er het beste van.

Geef een van-genade-vervuld en met-zout-gekruid antwoord.

"Dan, ook dan nog, ben ik rijk in God!" juiche het in mijn ziel.

2-4-1945

We krijgen al 10 dagen lang 's morgens wat kedelé en 's avonds pap. 's Middags bij de rijst een beetje djagoeng. De kedelé bevat me erg slecht, want ik krijg er steeds buikpijn van. Nu hebben we van mevrouw de Vos wat nieuws geleerd: we maken er peujeum¹ van. Dat kan zowel van djagoeng als van kedelé, maar van djagoeng is het veel lekkerder.

Recept: Eerst in een vleesmolen fijn malen en dan weg zetten met gist, suiker en water. Het gaat prachtig en het is zo beter verteerbaar.

In de tuin hebben we nu een snertkarweitje op te knappen, we moeten namelijk allerlei hegen er met tak en wortel uithalen. Notabene met patjols! Ik heb nu een blaar aan mijn hand, wat me bij het gewone werk niet meer overkwam. Dat hakken op die stronken is doodvermoeiend en ook de patjols hebben het zwaar te verduren. Alleen als de koffie komt, is niemand meer moe.

10-4-1945

De toko is gelukkig weer open, maar alweer zijn vele dingen duurder geworden.

Toiletzeep 58 ct, waszeep 45 ct, kwee boloe² 16 ct, een colombijntje 37 ct, 1 ons uien 36 ct, 1 ons lomboks 36 ct. Gelukkig is er vandaag suiker gekomen: 1 pond per persoon. Verrukkelijk! Het is verschrikkelijk om helemaal niets te hebben. Vanmorgen was ik weer zo slap, dat ik haast niets heb gedaan. Ook mam heeft er veel last van.

Op de vorige Vrijdag was er huiszoeking door het hele kamp (geld, radio's, elektrische apparaten, e.d.) Zo zenuwachtig als ik vroeger was, zo onverschillig voelde ik me nu. We waren net in de tuin aan het werk begonnen, of daar kwamen drie kleponners langshollen. Even la-

¹ gegiste pap

² soort koekje

ter kwam er een dame van het kantoor, die ons naar huis stuurde. Weldra zagen we nog meer kleponners en ook Jappen. Alle loodsen werden bezet. Bij ons waren allen al druk bezig de koffers open op de britsen te zetten. Een Jap holde naar binnen en met een: “Keloe-ar, keloe-ar!”¹ werden we naar buiten gejaagd. Buiten onder de twee regenbomen moesten we wachten. Onze loods kwam het eerst aan de beurt. Ze vonden er niet eens erg veel. Een klein mandje vol was de hele buit. Daarna werden we “aan den lijve ” bevoeld. Bij ons gelukkig door mevrouw van Dalen en mevrouw Groenewegen, maar bij andere blokken door een kleponner.

Brrrr! Eindelijk, eindelijk mochten we om half 4 naar binnen, allemaal erg verbrand en hongerig. Binnen was het een bende, alles lag op en door elkaar. Heleen's spaarpotje lag opengebroken op de plank, maar de halve centen lagen er nog in. We misten niets. Bijna was onze warmwaterzak ingepikt, maar dat hebben mevrouw van Dalen en mevrouw Groenewegen nog net kunnen voorkomen. Al het eten stond klaar in de keuken en kon dus zo uitgedeeld worden. Wat smaakte dat!

29-4-1945

Zondag. Er mocht jammer genoeg geen kerkdienst gehouden worden. We zijn toen weer achter zaal B op een rustig plekje gaan zitten met onze boterham. Mam las ons voor uit de bijbel. Ja, we hadden weer een echte boterham, want toean “Nippon” heeft al een week lang de “goedheid” ons brood te sturen. De gist wordt hier in het kamp gemaakt en dan naar de fabriek gestuurd. De porties djagoeng worden steeds kleiner. Ons Zondagsmaal bestond uit extra dikke pap en een half ons suiker. Mmm!

Corrie, Roelie en ik zijn vanmiddag weer naar het clubje van juffrouw Kerling geweest, die allerlei interessante dingen uit de wereld van de biologie vertelt, o.a. over bacteriën, injecties, vaccins, sera, besmettelijke ziekten, koepokken, enzovoort. Ik vind het enig, want er is nog zoveel, waar ik niets van weet. Corrie en ik hebben met Katrien Miedema afgesproken met Franse les te beginnen. We willen proberen het derde deel van “Cours Pratique” nog eens door te nemen en af en toe een verhaal uit mijn leesboek te lezen. We hebben mevrouw Wesly gevraagd om ons wat te helpen of uit te leggen. Ze doet het graag en dat is reuze lief, want ze voelt zich na haar ziekte nog niet erg goed.

Jopie van Nie logeert nu bij ons, want zijn moeder ligt met angina in het ziekenhuis.

Hij is rustig en heeft lang niet zoveel tinka's² als anders. Ik heb nu drie baantjes tegelijk: Ik moet djagoeng wassen, ben reserve-patjolster en assistente van mevrouw Viegeler, de zaalzuster. Mijn verpleegsterswens gaat al een beetje in vervulling, want ik moet nu zorgen voor mevrouw Wesly, Bakker en Leefers. Bedden opmaken, kinderen baden, warme kruiken en eten halen en zo meer. Het valt best mee. Ik vind het leuk om zo wat te kunnen helpen en verzorgen. En later fijn in een groot ziekenhuis met veel andere zusters samen. En wie weet met pappie als dokter?

Een paar dagen is er 1000 kg oebi uit de tuinen geoogst. Dat wordt nu geregeld in de sambal verwerkt, erg lekker. De tuin-Jap was tevreden over ons. Verder hebben we allemaal een verzoekschrift mogen indienen. Velen hebben het niet gedaan, want ze wisten niet wat ze moesten vragen. Meer eten zouden we toch niet krijgen en aan andere verzoeken voldoen ze misschien ook niet.

2-5-1945

Mevrouw van Nie is terug uit het ziekenhuis. Unser Ruh ist hin!

¹ naar buiten

² kuren

Verder een opzienbarend nieuwtje: We mogen eieren en pisangs bij de toko bestellen: 1 Eendenei 47 ct, 1 kippenei 39 ct, 1 pisang 10 ct. Schandelijk duur, maar we hebben toch voor ieder een pisang en een ei besteld.

7-5-1945

20 Jaar geleden trouwden mam en pappie! Wat zouden we dat anders feestelijk gevierd hebben.

12-5-1945

Goed en vervelend nieuws! Een poos geleden ging er een gerucht, dat er weer Rode-Kruis-pakketten zouden komen. Verder hoorden we er niets meer over. Nu opeens kwam het bericht, dat ze er waren en uitgedeeld mochten worden. Er ging een hoera op!

Nu het vervelende nieuws: Vanmiddag riep juffrouw Bouvy het hele blok bij elkaar en vertelde, dat er op het kantoor bekend was gemaakt, dat dit hele kamp moest verhuizen. Het was grappig de verschillende reacties er op te zien. De één lachte, de ander hilde, de derde keek bedenkelijk en de kinderen hadden heerlijke visioenen van de trein. Verder zei ze, dat we ons met inpakken nog niet hoefden te haasten, want het kon nog een tijdje duren. Wanneer en waarheen wist ze niet. Wij zelf vinden het nu lang zo erg niet als toen in Tjihapit. Nu nemen we ons koffertje op en wandelen.

13-5-1945

Vanmiddag kregen we tot onze overgrote verrassing twee briefkaarten: van pappie en van Friso!

Op die van Friso is veel doorgekrast. Er staan nog maar 3 zinnnetjes op: "Saja sehat. Rob Krijger djoega. Banjak tjoem"¹.

En dan stond er zo'n ontroerend kinderlijke handtekening onder. Uit andere jongens kaarten begrepen we, dat hij nog steeds in het Bandoengse kamp zat. Waarschijnlijk in een jongenstehuis met een dame aan het hoofd. Dat vindt mam erg fijn.

Pappie adresseerde zijn kaart nog naar Rijpwijk 84, dus hij wist niet eens, dat we daar weg waren. Van zijn kaart is er gelukkig niets doorgeschrapt. Hij schreef:

2605-2-11

Saja harep kamoe sekalian ada dalam kesehatan, bagai mana headaan anak2 baik?

Adakah oeang tjoeboek boeat penghidoeapanmoe? Saja selamanja terkenang akan kamoe, djikalau kita bertemoe lagi. Olangka senang hati saja.

Djangan toeroet Petroes, sing pertjaja! Vitringa, De Ridder, Friso, berkongsi tiga. Heleen baik? (Dus daar weet hij toch van.) Isaac, Boudewijn, Chris sehat. Taoenan berdelapan lagi. Yof².

Wat jammer, dat Friso niet bij hem zit. De man en de zoon van mevrouw Kok wel, want ze kreeg van hen beiden één kaart. Pappie heeft bij de afzender "Blanda"³ moeten invullen en

¹ Ik ben gezond. Rob Krijger ook Veel kusjes.

² *Ongeveer het volgende*) Ik hoop, dat we allen in goede gezondheid verkeren, hoe gaat het met de kinderen? Is er genoeg geld om te overleven? Mijn gedachten gaan vaak naar allen uit, vooral als we elkaar weer zullen ontmoeten. Ik ben tevreden.

(Nu het eigen gedeelte)

Volg Petrus niet na, maar blijf geloven. Vitringa, De Ridder, Friso trekken met elkaar op. Gaat het goed met Heleen? *(Dus daar weet hij toch van)* Isaac, Boudewijn en Chris zijn gezond. *(Zin onduidelijk)* Yof.

³ Nederlander.

daarvan heeft hij de B heel dun en Landa heel dik geschreven. Zo enig is dat. Eerst begrepen we de laatste zin niet erg, maar nu denken we, dat hij hoopt, dat we met de verjaardagen weer bij elkaar zullen zijn. Dat hopen wij ook!

14-5-1945

Woutertjes tweede verjaardag! Het was me een drukte en een bende cadeautjes bij ons. Vanmorgen stonden bijna alle kinderen van de loods om het feestvarkentje en zijn pakjes heen. Van haast iedereen kreeg hij een kleinigheidje. Het was zo leuk! Wouter werd helemaal niet verlegen en was ook niet overbluft. Heel vrolijk en leuk pakte hij alles uit en bij het opengaan riep hij: "Ai, ai!" Vooral de djahé's¹ vond hij fijn. En als om de feestvreugde te verhogen werden er al een deel van de Rode-Kruispakketten uitgedeeld. We baadden opeens in ongekende luxe, want we kregen: sigaretten, koekjes, pastei, suikertjes, krenten, zeep, melkpoeder, chocola, kauwgom, corned beef, kaas en plum-pudding. Van alles natuurlijk maar kleine beetjes, maar o, wat was dat overheerlijk. En morgen nog meer!

15-5-1945

Nu kwam er uit luilekkerland: Spekham, worst, jam, ragout, marmelade, plumpudding, pastei, zalm, koffie, vla voor de kinderen en 1 pruim. Och, och, wat waren we de mensen, die hiervoor gezorgd hadden, ontzettend dankbaar! Het was zo lekker! De blokkip heeft vandaag haar eerste ei gelegd, een schaalloos ei! Het werd onder de kleintjes verloot en Wouter kreeg het! Er is net bekend gemaakt, dat het transport op 25 Mei begint. De zieken eerst. We kunnen onze boeken uit de bibliotheek ophalen. En ook de grote aluminium pan die ze in de keuken van ons in gebruik hebben. We deden een goede ruil: voor een flinke hoeveelheid zeep kregen we een grote rode pan en een bord.

16-5-1945

Nog was er geen eind aan de goede gaven. We kregen gecondenseerde melk, keukenstroop, suiker en margarine.

22-5-1945

Verjaardag van tante Mies en van opa Bosman. Muruwi bezocht onze loods, hij is nog altijd even dik. Met het ziekentransport gaan mee: Mevrouw Wesly, Bakker, Leefers, Beckman, Parree, Koek, tante Willy Giese Koch en tante Christien.

23-5-1945

Mam's verjaardag! We aten een puddinkje bij tante Christien. Erg gezellig! Een kleptomaan vrouwtje stal zakdoeken van de waslijn, ook van de onze. Een paar waren te achterhalen.

25-5-1945

De mensen van het eerste transport moeten hun koffers en barang inleveren, o.a. mevrouw Beckman en mevrouw Parree.

¹ gember.

26-5-1945

Vannacht om half 2 is het eerste transport, voor het grootste deel zieken, vertrokken met onbekende bestemming. Men fluistert: naar Moentilan. Het was volle maan.

27-5-1945

Zondag. Matrassen naar de poort sjouwen en in vrachtauto's laden.

28-5-1945

Pappie's verjaardag. Och, alweer niet bij elkaar. Hoe lang nog al deze ellende?

Vandaag vertrokken mevrouw Wesly, Bakker, Posthumus, de Geus, Leefers, tante Willie Giese Koch en zr. Ziegler. Ik ben nu blokzuster en moet bijzonderheden melden aan zr. Snel-

30-5-1945

Woensdag. Om 5 uur is tante Aaf Graafstal vertrokken. We verhuisden naar blok 18 en liggen daar op kale britsen. Zondag of Maandag vertrekken we waarschijnlijk.

31-5-1945

We vertrekken Zondag om 5 uur. Onze reisnummers zijn: 308 – 314. We krijgen vrij veel djagoeng en kedelé en maken er koekjes van.

Ik heb gegrasduind op de vuilnishoop achter het kamp en vond nog wat bruikbare lappen. Ik verdiende met koffers sjouwen een paar sigaretten. Roken vind ik vies, maar het is een mooi ruilmiddel. Woutertje holt door alle rommel rond en vermaakt zich wel.

Lampersari

Semarang

(3-6-1945 --- 2-11-1945)

3-6-1945

Vertrek naar Semarang! Onder leiding van mevrouw de Blot.

Daar werd alle bagage op vrachtauto's geladen, waarna we 3 uur moesten lopen door gloeiende straten. Om 4 uur kwamen we in kamp Lampersari aan, een huizenkamp ditmaal.

Scherpe contrôle en fouillering. Veel vrouwen geslagen met stok of sabel.

Ik verstopte mijn zilveren rijksdaalder in het gras en dat lukte.

Ons adres is nu: Hoofdmangga 64. Een voorgalerijtje van 2 – 4 m en één derde van de aangrenzende kamer. We wonen met zijn 22-en in een piepklein huisje!

Tot "troost" kregen we een bordje "hutspot".

4-6-1945

Het tweede Solo-transport kwam binnen.

7-6-1945

Roelie's verjaardag! We vonden enkele oude bekenden terug: mevrouw Vink en Bep van Wijk. Een droevig bericht: Mevrouw de Weeger was overleden. Wat zielig voor haar kinderen in Holland.

De mensen, bij wie nog geld gevonden was, moesten voor straf de hele dag in de brandende zon staan. Gelukkig dat ze het geld, dat mam verstopte in het hoofd van het negerpopje, niet vonden. Verder wordt er als straf voor het smokkelen al enige tijd geen suiker meer uitgedeeld. We krijgen hier kleine beetjes djagoeng, rijst en pap. Woutertje een halve portie rijst en een halve portie nassi-tim.

19-6-1945

Vandaag moest ik voor het eerst mee gaan "sprieten", d.w.z. een stuk grond bewerken, dat een drie kwartier lopen van het kamp af ligt. Ik kwam weer bij de patjoloeg. Hard, zwaar werk, met als enig voordeel iets meer eten.

Voor Wouter en mam hebben we een ledikant weten te veroveren. Nu hoeven ze tenminste niet meer op de vochtige grond te liggen. Bij juffrouw de Bruin-Ouboter hielden we een kerkdienst. De toko is voorlopig gesloten. Van kennissen hoorden we, dat tante Hettie Dake en Het in het Halmahera-kamp zitten, het tweede vrouwenkamp van Semarang. Jaap en Maart Dake in Bankong, een groot jongens- en mannenkamp.

25-6-1945

Er gaan geruchten, dat de Amerikanen bij Soerabaja en Madoera zijn en een ultimatum gesteld hebben, dat binnen 36 uur beantwoord moet zijn.

De Sprieten hebben twee dagen vrij gekregen. We mochten weer een briefkaart schrijven.

Het is 's morgens bar koud. Paul en Wouter hebben bacillaire dysenterie.

In plaats van pap krijgen we tapioca-meel, waarvan we in de keuken met wat kokend water een papje mogen roeren. "Glasap". Mevrouw Poulus is kortgeleden aan diphtherie gestorven. Arme Siebke!

8-7-1945

De Sprieten hebben nu twee-en-een halve dag vrij. Voor militaire oefeningen?

Nu tweemaal per dag pap, verder een beetje rijst en watersoep. De toko is gelukkig weer open. We konden uien, lomboks, pisangs, koffie en thee krijgen.

De Asia-pap is afschuwelijk. Af en toe bakken we clandestien (streng verboden) op een vuurtje achter het huis een tapioca-koek. Laatst hebben we van een vogeltje, dat uit zijn nest gevallen was, bouillon getrokken. Op het Sprietenveld wordt er geregeld jacht gemaakt op

kikkers en slangen. Laatst ben ik met nog een paar andere mensen geslagen, omdat we wat groente meenamen.

17-7-1945

Heleen's verjaardag. Bep van Wijk en mevrouw Vink kwamen feliciteren. We konden miniatuur-koekjes met Rode-Kruis-krenten en wat koffie-klop presenteren.

Mevrouw Jansen van Raay en Heintje deden ook mee. Heleen kreeg van Bep een lepel met een omslagje, van mam een zakdoek met een geborduurde H (Roelie en ik kregen er ook één), van mij een bamboelepeltje, van Roelie een bekerhoesje en van Paul een houten vruchtenschaaltje. We hadden wat rijst opgespaard en zo goed en zo kwaad als dat kon wat nasi-gorèng¹ gemaakt. Mmmm!

De geruchten zijn weer best: Voor Augustus zal heel Indië vrij zijn. Juliana zal in September gekroond worden. Koningin Wilhelmina is weer in het Loo. Er zijn overal in Nederland grote gaarkeukens.

22-7-1945

Er kwamen zeven "vliegende forten" over. Ze bombardeerden om half 2 de haven.

Iedereen moest naar binnen. Alles potdicht! Jan de Mepper liep achter de huizen langs om te controleren. De Sprieten, die toen op het veld waren, vertelden later, dat ze de bommen hadden zien vallen. Verder beweerden sommigen, dat ze op een wachthuisje de woorden "Redding nabij." hadden gezien.

Er is een leuke gewoonte ontstaan: Als de Sprieten thuiskomen van hun werk en het kamp binnenlopen, hoor je van straat tot straat zingen: "De sprieten komen thuis! De sprieten komen thuis!" En dat klinkt toch zo leuk!

23-7-1945

Vannacht weer een bombardement, lichtkogels en mitrailleurvuur.

28-7-1945

Weer luchtalarm. De spanning stijgt.

4-8-1945

We kregen 1 ei, 1 pisang en uien. Bij de uitdeling schijnt er veel gestolen te zijn.

Mam heeft geelzucht. Roelie moet nu ook sprieten. Wouter is laatst aan de overkant in een diepe sloot gevallen. Heel vies en met een dikke buil werd hij thuisgebracht.

Hij zit nu weer aan het touw. Heleen heeft influenza.

Af en toe loop ik even bij Joop Bouman aan, een aardige meid. Veel mensen hebben dikke oedeembenen en rode vlekken door het vitaminegebrek. Sommigen zakken onder het lopen telkens door hun knieën. Een rot gezicht!

In ons tuintje groeien nu krokot (Japans soort postelein), gondola (een raar soort bladgroente) en oebi. De soepgroente vullen we verder aan met papaja-bloemetjes en jonge pisangbast en soms knop. Brrr!

Mevrouw Groenewegen maakte een poos terug een mooi kookplaatje voor ons van een uitgeholde baksteen en een spiraaldraadje, dat mam in Tjihapit uit de föhn haalde en verder meesmokkelde. We hebben er veel plezier van. 's Nachts om 4 uur schakelt mam het in met

¹ gebakken rijst met uien knoflook, eieren, ketjap, trassi, en sambal.

een grote pan water erop en om 6 uur kan het hele huis een lekker kopje “koppie toebroek”¹ drinken.

13-8-1945

Vandaag trokken de sprieten er weer op uit, alsof er niets aan de hand was. We kregen geen pap, maar djagoeng. Er reed in de stad een meneer langs op een fiets. Hij riep ons wat toe. Ik verstond het niet, maar sommigen zeiden, dat hij riep: “De oorlog is afgelopen!” Het werk werd niet door sirenes verstoord, maar er gebeurde wel iets anders, wat vreemd was. Alle vrouwen, die bij de jongens en mannen, die ook op het land werkten, familie hadden, mochten even naar hen toe gaan om hen te spreken. Dat gaf me een blijde consternatie! Moeders spraken hun zoons, broers hun zusjes, enzovoort. En dat alles dank zij de “goedheid” van de Jap natuurlijk.

14-8-1945

Verjaardag van oma Willie Bosman. Hoe zou ze het maken?

Vandaag hoefde ik niet te sprieten. De anderen kwamen echter met opgewonden verhalen thuis, dat de oorlog afgelopen was, dat er op het hoofdkwartier een belangrijk telegram ontvangen was en dat de dames van de Poel en Jaarsma zich daar moesten melden. In spanning brachten we de avond door, maar we hoorden niets meer. Mam en ik liepen die nacht een paar uur de fushinban².

15-8-1945

Er kwam een Europeaan in een auto'tje het kamp binnenrijden. Het bleek later een Deen te zijn. Er kwam een Jap naar hem toe, die hem wat toebrulde. De Deen zei iets en kreeg meteen een klap in zijn gezicht. Maar de man was ook niet gek en gaf meteen een klap terug. Het was een verrukkelijk gezicht! Hij ging het kantoor binnen en liet de verblufte Jap staan. We waren vreselijk nieuwsgierig, wat er verder zou gaan gebeuren, maar alles bleef rustig. Na een poos werden echter alle Hantjo's³ bij elkaar geroepen en volgde de grootse mededeling: “Gistermiddag is er om 4 uur te Genève de Japanse capitulatie getekend!” Algemene blijdschap en dankbaarheid trilde door het hele kamp.

's Middags werden er grote hoeveelheden gele en rode zuurtjes uitgedeeld. Men zei, dat het een geschenk van de Chinezen was. Heel aardig en welkom!

Van het Halmahera-kamp kwamen er wat berichten door. Bep vertelde, dat tante Hettie gestorven was en ook anderen hoorden doodsberichten. Dat tempert de vreugde wel wat. Men zegt, dat de bezettingstroepen de 18e Augustus komen.

Mam las ons een danklied voor. Ik was doodmoe.

16-8-1945

We kregen 2 ons suiker per persoon. Dol!

Eén van de Japse hoofdofficieren, bijgenaamd “Sientje”, deed of er niets gebeurd was, bulderde en sloeg er weer eens lustig op los. En beweerde, dat het allemaal niet “waar” was. Och, de laatste stuipjes!

De Sprieten hoefden niet meer weg. Nooit zal er meer gezongen worden: “De Sprieten komen thuis!” Toch wel een opluchting, want het was zwaar werk.

¹ gemalen, ongefilterde koffie. Wordt klaargemaakt in een beker met suiker en heet water.

² (nachtwacht) (Japans)

³ blokhoofden (Japans)

Het gedèk wordt van binnen en van buiten bestormd, want vele inlanders komen etens waren en fruit aanbieden in ruil voor kleren en oude lappen. Wat kleding betreft, zijn die mensen er dan ook wel ellendig aan toe. Een paar vodden of goenizakken¹ is alles wat ze aan hebben. Er wordt streng gewaarschuwd niet uit het kamp te “bollossen²”, maar op de bezettingstroepen te wachten, daar er overal gevaar is van extremisten.

De zieken zullen het eerst vertrekken, voorlopig naar het grote St.Elisabeth's Ziekenhuis en later naar Australië.

17-8-1945

Er kwamen zes vliegtuigen over, waarvan er twee enkele malen vlak over het kamp circelden. Duidelijk was het rood-wit-blauw aan vleugels en staart te zien.

We stonden buiten onszelf van blijdschap op de straat te wuiven en te juichen. In een ogenblik verschenen er 6, 7, 8 zorgvuldig bewaarde en verstopte vlaggen, die men breeduit over de straat legde om het aan de piloten duidelijk te maken, wie we waren.

Dol, dol, dol waren we! Van het kantoor kwam weer de opdracht: “Rustig binnen blijven.”

Volgens de geruchten komen morgen van Mook en de bezetting. Mensen van de politie en de Staatsspoor zouden al vrij gelaten zijn. Binnenkort komen er meer doktoren voor de kampen. Mam zal nu voor haar geelzucht 2 ons suiker krijgen. Heleen is nog erg slap en Roelie heeft weer last van haar buik. Ik zelf voel me niet zo slap meer. Ik woog me op de grote rijstweegschaal in de keuken: 47,6 kg.

We kokkerellen allerlei wonderlijke gerechten bij elkaar en eten, nee smullen de hele dag. Eindelijk fruit, eindelijk vlees en ei en zoveel andere heerlijkheden, die we eeuwen gemist hebben. De varkens, die de Jappen voor zichzelf gefokt hadden zullen nu voor onze gaarkeuken geslacht worden.

22-8-1945

De geruchten van de 18e Augustus waren niet waar. Wel is er op die dag voor vrede getekend in Manilla. Er gaan nieuwe geruchten over een “Amerikaanse-Indonesische Republiek”, misschien om de bevolking rustig te houden.

Vandaag zijn de ernstigste zieken naar het grote Ziekenhuis gebracht.

Gistermorgen kwam er weer een vliegtuig met rood-wit-blauw op de staart over.

Vandaag schijnt de Japanse bezetting voor dit kamp aangekomen te zijn om ons te beschermen tot de nieuwe bezetting komt. “Sientje” is ook al weg.

Vannacht hadden mam en ik wacht van 11 uur tot 1 uur. In die tijd hebben we een broodje van Asia-meel au-bain-marie gekookt op onze steen. Het is heel lekker geworden. De laatste dagen is er veel meel binnen gekomen. Gisteren kregen we geen pap, maar 50 g meel. Vandaag 100 g meel en pap. In plaats van de djagoeng een halve portie rijst meer, dus in het geheel 330 g rijst. Nu kunnen we vanmiddag en vanavond rijst eten. Van ons meel heb ik twee broodjes gekneet en tot een lobakkoek³ gebakken. Vooral Roelie is daar zo dol op. Paul bracht heerlijke soep mee van de gaarkeuken met groente, vlees en bouillon. Gisteren kregen we 1 ons witte en 1 ons bruine suiker. Wat zijn ze goed voor ons!

Een paar dagen kregen we klappers voor het hele kamp: 1 klapper voor 14 personen!

Wij boften met ons grote gezin, we kregen bijna een halve klapper. De dop hebben we doorgezaagd en verloot. Mevrouw Geisler en wij troffen elk een helft. Van het vruchtvlees heb-

¹ rijstzakken

² uitbreken

³ rettich, een soort lange radijs

ben we santen¹ gemaakt en die deels bij pap en deels bij de koffie gebruikt. Erg lekker! Van de ampas² heb ik seroendeng³ gemaakt, die ook goed smaakte.

Wouter is net wakker geworden. Roelie zit hem een pisang-goreng⁴ en een stuk lobak-koek te voeren, waar hij dol op is. Hij kruipt al zelf zijn bed uit en kan ook zelf op de pot gaan zitten, als zijn broekje niet al te lastig dicht zit. Hij praat al zo leuk. Hij kan al heel grappig zeggen: “Hallo jongeluitjes!” Maar ons meneertje kan soms ook een lastig willetje hebben, waartegen mam steeds moet vechten. Hij kan ook enig voor “Nippon” spelen met een stok. Verder is hij nog altijd dol op bloemen, “noppen”, stokjes en blaadjes. Wat zal pappie grote ogen opzetten, als hij je terugziet en wat zal hij dol op je zijn! Wat verlangen we toch allemaal naar die dag.

Maar onze eerste wens is nu, dat de Jappen weg gaan, helemaal weg en dat we vrij zijn. Maar daarvoor moeten we nog even geduld hebben en blijven vertrouwen op God. Gelukkig zijn we allemaal weer gezond.

23-8-1945

Er kwamen weer twee Lockheeds over met rood-wit-blauw op de staart. Ze gooiden pamfletten uit. Weer lagen er in een mum van tijd vlaggen op de straat.

Tekst van de pamfletten:

“Afgevaardigden van de Keizer van Japan zijn te Manilla gearriveerd op het Hoofdkwartier van Generaal Mac Arthur om de documenten te tekenen voor het beëindigen van de oorlog in de Pacific. Leden van de Japanse keizerlijke familie zijn uit Japan vertrokken naar China, Mantsjoerije en andere fronten om toe te zien, dat de Japanse strijdkrachten overal het bevel gehoorzamen om de strijd te staken. De Keizer heeft de veiligheid van alle geallieerde krijgsgevangenen en geïnterneerden gegarandeerd en de onmiddellijke verstrekking van voedsel, kleding en medicijnen beloofd. Op vele plaatsen in de Pacific hebben Japanse commandanten de geallieerde krijgsgevangenen en geïnterneerden reeds in vrijheid gesteld. Balikpapan, 21 Augustus 1945.”

Om 1 uur kregen we 100g ongekookte rijst, uien en ieder een hele pannekoek. Mm!

Bep kwam ook nog even langs. Er wordt aan het gedèk veel gesmokkeld, hoewel het gevaarlijk is vanwege de extremisten. In de badkamer van de burens houden ze nu een kip. Af en toe hoor je hoerageroep en gezang, misschien als vooroefening voor de verjaardag van onze Koningin Wilhelmina op 31 Augustus. Wat zal die vrouw ook moeilijke jaren achter de rug hebben.

Morgen krijgen we 400g rijst, 100g meel, djagoeng, 500g groente, verder vet, vlees en suiker. We zijn dolblij en opgewonden. Een interneringskantoor zal voor ons zorgen, wat kleding, voedsel en huisvesting betreft. Vanmiddag zat iedereen vuurtjes te stoken en allerlei lekkers te koken.

Vanavond hebben we stukken opgestapeld gedèk weggesleept. Daarna ging er iemand met een trekharmonica over de straat en een hele stoet volgde al zingend:

“Hojo, hojo! O, schitt’rende kleuren..., Kent gij het land..., Die mooie molen..., Sarie Marijs..., Rats, kuch en bonen...” Voor het huis van ds. Stegeman (8e Mangga)

¹ vocht van geraspte en uitgeperste kokos; ook wel kokosmelk genoemd

² resten van de uitgeperste kokos

³ gebakken kokos

⁴ gebakken banaan

stond alles stil. Even zweeg iedereen en toen klonk heel mooi het Wilhelmus en ook het bekende couplet: “Mijn schild ende betrouwen”. Wat was dat prachtig! Het werd niet uit volle borst meegezongen, maar diep uit het hart. Zo ontroerend mooi!

Daarna trok de stoet weer verder. Zo even hoorden we het Wilhelmus nog een keer.

Mam heeft vanavond het lied: “Dankt, dankt nu allen God” voorgelezen en daarna hebben we het gezongen, samen met mevrouw Geisler en mevrouw Jansen van Raay. Een fijn einde van een fijne dag.

26-8-1945

Zondag. Vanmorgen heeft mam ons psalm 107 voorgelezen. Mooi en toepasselijk, juist voor deze dagen. Vanmiddag hebben we Bep uitgenodigd om bij ons te eten.

Heel gezellig en lekker. We krijgen nu genoeg te eten: rijst, meel, suiker, olie, pisang en katjang. Een volle maag is een heerlijk gevoel.

Sinds 3 dagen wordt het gedèk van buiten weer bestormd door inlanders met allerlei eetwaar. Dat ruilen ze tegen lappen, kledingstukken en voddën. Ik heb er ook al dapper aan meegedaan. De oude lappen van de vuilnishoop van Solo waren gewassen en kwamen goed van pas. Ik kreeg ervoor: goela djawa, klappers, een kipje, pisangs, uitjes, lomboks en een ketimoen. Voor een oude jurk van mam een mooie dikke kip.

We genieten met volle teugen van al dat eten, maar zijn toch voorzichtig, want heel veel mensen zijn al ziek van teveel en te vet eten. Ook komen er vaak Indo- en Chinese vrouwen aan het gedèk, die zomaar van alles uitdelen: suiker, koekjes, koffie, ketella, gekookte rijst, enzovoort. Echt aardig, dat ze ons zo ook wat willen helpen. Ik kreeg van hen suiker met koffiëpoeder er door.

Met Bep aten we rijst met gebakken kip, ketimoen, seroendeng, bouillon en sajoer van waloel¹ en tempé. Als toetje hadden we een vruchtenslaatje van pisang, djeroek en mangga².

Verrukkelijk! Bep genoot ook.

Ons jonge, pasgekregen duifje zat bij ons en at ook wat rijst mee. Een leuk, tam diertje. De donsjes zijn weg en de veertjes komen door. We hebben het Yksi genoemd, één van de vogelnamen uit het boek van Niels Holgerson.

Nog iets belangrijks: gisteren kregen we een briefkaart van Friso, waarin hij o.a. schreef, dat Akka nog leefde en bij hem was. Een verrassing voor ons allemaal.

Om wat hij verder schreef, zijn we ook zo blij:

“Mamie tertjinta, saja baik dan gemoek. Saja tinggal sama oom Henk, oom Giel. Tida banjak kerdja. Boeroeng Akka ada. Akka djoega baik. Saja tida ada sekola. Sini senang betoel. Pakejan tjoekoep. Makanan djoega baik. Saja soeka lekas ketemoe sama mama dan papa. Tabééé. Banjak tjoem dari Friso Bosman”. (21 Mei)³

De andere mensen hier in huis hebben nu ook bijna allemaal een briefkaart gekregen.

Er worden er nog steeds uitgedeeld, dus....wie weet!

In haast alle straten hangt nu een vlag, een prachtig gezicht! Er zijn de laatste dagen al heel wat Blanda-Indo mensen de poort uitgegaan, tenminste diegene, die buiten bij familie of kennissen een onderkomen kunnen vinden. De nieuwe bezetting is er nog steeds niet, maar de houding van de Jap tegenover ons is heel erg veranderd.

¹ Soort pompelmoes

² Wat afgeplatte, ovale vrucht. In het Nederlands mango.

³ Lieve mammië, ik maak het goed en ben dik. Ik ben hier samen met oom Henk, oom Giel. Ik werk niet veel. Onze vogel Akka is hier. Akka maakt het ook goed. Ik ga niet naar school. Ik voel me hier heel prettig. Voldoende kleren. Het eten is ook goed. Ik wil graag mijn moeder en vader spoedig weer terugzien. Dáááág! Veel zontjes van Friso Bosman.) (21 Mei)

Vanmiddag moesten alle volwassenen bij het kantoor aantreden, want er zou iets belangrijks worden meegedeeld. Men zei, dat het de laatste order van de Nippon-autoriteiten zou zijn, maar dat was het helemaal niet. Het ging over dankbaarheid, dat we zo goed beschermd waren en deze tijd zo goed doorstaan hadden. Zo moesten we ook doorgaan in de toekomst. Allemaal onzin. We zijn blij, dat we er niet voor naar boven zijn gegaan.

4-8-1945

Via het Rode Kruis eindelijk een briefje van pappie gekregen. Allemaal goede berichten. Morgen komt de nieuwe bezetting, we mogen niet meer de poort uit.
Op 3 Augustus en ook vandaag kwamen er weer vliegtuigen over.
Ik voel me een beetje ziek, misschien door het Chinese eten, dat we kregen.

8-8-1945

We ontvingen nog een briefje van pappie, waarin hij schreef, dat we “thuis” op hem moesten wachten en hem niet in Tjimahi moesten zoeken. Wat zou hij met dat thuis bedoelen? Het was fijn zijn eigen handschrift en handtekening weer te zien en te weten, dat hij gezond is en het goed maakt. We hebben allemaal wat teruggeschreven, zelfs Wouter.
Gisteren is eindelijk de bezetting gekomen. Bep en mevrouw Platteel woonden dat grootse ogenblik bij. Het Wilhelmus werd gezongen en onze vlag werd gehesen.
Er is ook bericht van de broer van mevrouw Jansen van Raay en van meneer Groenewegen.
We ontvingen een maleise briefkaart van pappie. Helaas komen er ook doodsberichten en dat geeft wel een domper.

10-10-1945

Er gaan al vele mensen weg: fam. Reddingius, fam. Geisler en vele Blanda-Indo's.
Er zijn ook al vele officiële transporten begonnen naar Soerabaja. Over een poosje naar Malang en dan misschien naar Batavia en Bandoeng. Voor de mensen van Semarang is er op Tjandi een wijk ingericht. Zij verhuizen vandaag.
Pappie is nu geneesheer-directeur van het ziekenhuis in hotel Homan in Bandoeng en wacht op ons, samen met Friso! Ze zijn al op bezoek geweest bij mevrouw Marzynski.

Banderolles Dr.F.J. Bosman; RAPWI betekent Relief Allied Prisoners of War and Internees.

De nationalistische Indonesiërs hebben het hoofdkwartier van Soerabaja en Bandoeng bezet en nog vele andere belangrijke punten en gebouwen. Overal zie je hun rotvlag hangen en dragen ze rood-witte speldjes. Als er niet gauw een grote bezetting komt, krijgen ze werkelijk alles in handen. Er zijn bij het gedèk soms ook schietpartijen.

Adèle van der Klei, een vriendinnetje van Roelie, werd daar ook doodgeschoten. Heel tragisch!

Er zijn nu wel wat Engelsen, Australiërs en Brits-Indiërs, maar hun troepen zijn niet sterk genoeg om iets te doen. Ds. van Heerden is ook naar zijn vrouw gekomen en woont nu hier. Een veilig gevoel: een man in huis! De nachtwacht wordt nu door mannen gelopen. Het eten is goed en overvloedig. De laatste dagen kregen we zelfs brood. We worden al wat dikker. In de laatste magere tijd woog ik 47,6 kg (bij een lengte van 1,70m).

Haast elke dag kregen we een briefje van pappie, soms met één van Friso erbij. En twee keer een lange brief van Rietje Ensering. Ze werden altijd met gejuich ontvangen. Pappie vindt, dat we met het eerste goed georganiseerde transport naar Bandoeng moeten komen. Daar kijken we nu erg naar uit. In het begin leek het wel, dat we gauw zouden vertrekken, maar nu hebben de Indonesiërs alle spoorwegen in handen. Ze staan geen wagons meer af voor transporten van Blanda's. Dus daar zitten we nog. We hadden zo gehoopt op Paul's verjaardag (8 October) weer bij elkaar te zijn. Toch hebben we het met hem een beetje gevierd en lekker gegeten. We zullen het nog eens dunnetjes overdoen, als de twee Friso's er ook bij zijn.

Een poos lang was er de mogelijkheid zelf om het kamp uit te gaan, maar pappie raadde het ons af. De reis was gevaarlijk en vermoeiend. Bovendien verloor je de bescherming en ondersteuning van het Rode Kruis. Mevrouw Kamerling, Wunderink, Breikers en tante Iny Loggers zijn wel naar Bandoeng gegaan en hebben briefjes van ons meegenomen. We stuurden pappie f 50.-, verstoppt in een spiegeltje. Een paar dagen later kregen we een brief met f 200.- in Japans geld. We zitten niet om geld verlegen, want we hebben veel lappen en oude kleren verkocht, zelfs een oude matras voor f 80.- Ook is er door de straathoofden geld uitgedeeld, de eerste keer f 10.-,

de tweede keer f 20.- en de laatste keer zelfs f 30.- per persoon. Mam heeft nu voor ons alle drie bruine sandalen met rubberzolen gekocht. (die van Roelie en Heleen kosten f 42.50 en de mijne f 55.-) Ze zitten fijn!

Een poosje geleden ben ik 's middags heel naar geweest, net of al het bloed uit mijn hoofd wegtrok en ik zou gaan flauwvallen. Het ging maar niet over. Plat liggen op mijn rug beviel nog het beste. De volgende dag voelde ik me weer wat beter en kreeg als medicijn een biefstukje. Het is gelukkig niet meer teruggekomen.

15-10-1945

Vanmorgen vroeg om 5 uur is er geschoten, zo te horen met geweren en mitrailleurs. Het leek erg dicht bij het kamp. We waren allemaal opeens klaar wakker. Mam raadde ons aan om vast aan te kleden. Zij maakte intussen een rugzak klaar met de allernoodzakelijkste dingen voor als er iets gebeuren mocht. Ook merkten we, dat de kraan niet meer liep. De waterleiding van het hele kamp was stopgezet. Men zei, dat het water vergiftigd was. Gelukkig hadden we uit voorzichtigheid gisteravond alle

watervaten gevuld en ook de mandibak¹ was vol. Andere mensen hadden haast niets.

Hier en daar groef men een put, waar alleen maar wat modderig grondwater in kwam.

Van een paar mannen, die langs kwamen, hoorden we dat het schieten van de Jappen was geweest en maar af en toe een geweerschot van de Indonesiërs. De Jappen hadden hier nog

¹ betonnen bak, waarin water wordt gedaan voor het 'mandiën', baden met emmer.

alles in handen en beschermden ons nog gelukkig, want soms klonken de schoten angstig dichtbij.

Bij het radionieuws hoorden we, dat in Batavia, Bandoeng en Buitenzorg de Jappen weer de macht in handen hadden. De Nederlandse troepen concentreerden zich in Balikpapan om van daaruit een landing te doen op Java. Morgen (16 Oct.) zal de regering een beslissing nemen. Gisteren zijn er Hollandse mannen, Indo-Europeanen en een stel Jappen in de stad opgepikt en naar de gevangenen Boeloe en Djoernatan gebracht door de Nationalisten. Het was gisteren ook erg onrustig in de kampongs om het kamp heen: gejoel en geschreeuw. Een groot aantal Jappen ging van Djatingaleh (Tjandi) naar de benedenstad.

16-10-1945

Weer hevig geschoten. De gevangenis Boeloe is door de Jappen ontzet. En wat bleek? De rebellen hadden alle gevangen Jappen (83) gemarteld en doodgeschoten. Er werden er zelfs 13 in de kali gevonden. De Europeanen kregen het vreselijke bericht te horen: "Na de Jappen komen jullie aan de beurt!" Maar zover kwam het gelukkig niet, want één van de Jappen had zich dood gehouden en was ontsnapt. Hij waarschuwde zijn vrienden in Djatingaleh en deze redden toen de andere gevangenen. Ze waren woedend, toen ze zagen, hoe hun landgenoten vermoord waren en zijn toen met ruw geweld opgetreden tegen de Indonesiërs en hebben zelfs licht geschut gebruikt.

17-10-1945

Gevangenen van Boeloe kwamen terug en werden hier met gejuich ontvangen. De vrouwen van Tjandi zijn gelukkig niet overvallen, zoals het gerucht eerst ging. Ook zij zijn goed beschermd. Volgens de Jappen is nu geheel Semarang in hun handen.

19-10-1945

Vannacht is de Brits-Indische bezetting hier aangekomen. We merkten er nog weinig van.

20-10-1945

Vanmiddag zagen we een prachtige auto bij het kantoor met aan alle vier kanten een Amerikaanse vlag. Ook liepen er enige Britse officieren rond en bij de auto zagen we de eerste Gurkha staan. Er wordt telkens nog geschoten. Bij het nieuws stond, dat Bandoeng nu ook door Gurkha's bezet is. Gelukkig!

21-10-1945

Vanmorgen zijn we naar de dienst van ds. Bakker geweest.

Meneer Groenewegen kwam nog even langs om te zeggen, dat zijn vrouw vandaag weer in het kamp zou terugkomen. Een poos geleden is zij buiten gaan wonen, omdat hij zijn werk daar had. Maar op een dag moest ze vluchten voor de rebellen en is toen naar een Indische familie gegaan. Ze zijn helaas alles kwijt. Meneer Groenewegen had ook in Boeloe gezeten en vertelde gruwelverhalen. Het is triest, dat er veel doodsberichten binnen komen.

Vandaag zagen we al vrij veel Gurkha's. Ze hebben idiote hoedjes op, net groene dameshoedjes. Bij het kantoor boven hing nu de Engelse vlag. Vannacht en vandaag hoorden we geen schoten. Het verhaal gaat, dat de Brits-Indiërs hun komst niet hadden aangekondigd bij de Jappen en dat er daardoor eerst op hen gevraagd was.

Laatste nieuws: In Australië liggen er grote voorraden van voedsel en kleding voor ons klaar. We hebben hier nog maar rijst genoeg tot half December.

Woutertje is een paar dagen ziek geweest, maar nu is hij weer zo gezond als 2 visjes.

Vandaag schrijven we weer een lange brief aan pappie. Ik hoop toch zo, dat de post-verbinding weer gauw hersteld wordt.

Onze kip, Bellakroontje, legt elke dag trouw een ei!

Van Moederland naar Vaderland

(2-11-1945 --- 30-5-1946)

2-11-1945

Alles ging in een stroomversnelling. We kregen een oproep om naar het vliegveld te gaan. In een open vrachtauto zaten we met ons hutje en mutje bij elkaar. In de stad heerste er een nare, angstige sfeer en we moesten zoveel mogelijk bukken om niet goed zichtbaar te zijn. Om 11 uur kwamen we veilig op het vliegveld aan. Daarna was het wachten en wachten op het vliegtuig, dat maar niet kwam. Eindelijk om 5 uur konden we naar Batavia vertrekken. Een prachtige tocht van anderhalf uur langs de kustlijn met helder weer en een ondergaande zon. Van de Gurkha's kregen we wat te eten uit blikjes. Na de landing bracht men ons voor de nacht naar het Tjinkini-hotel.

3-11-1945

We konden nog niet weg en zochten tante Emy en dr. Lim op. Bellakroontje moest een ei leggen en vervulde die taak zoet in een hotelkast!

4-11-1945

In een zilveren Douglas vlogen we naar Bandoeng met een blij hart vol verwachting. En ja hoor, Op vliegveld Andir zagen we onze twee lieve Friso's weer terug!

Ontroerd en gelukkig konden we elkaar weer omhelzen. Pappie was niet veel veranderd, wat magerder en wat ouder misschien. Maar Friso Jr. was een bleke, magere jongen met een dik oedeembuikje. We hoorden, dat hij drie maanden lang erg ziek was geweest, maar dank zij een paar trouwe pleegvaders had hij het gered. Als zij een extra'tje hadden, kreeg hij er wat van mee. Als zij wat smokkelden, kreeg hij ook een aandeel. Akka had het helaas niet overleefd. Maar heerlijk, we waren weer bij elkaar. In hotel Homan werden we voorlopig ondergebracht.

10-11-1945

We namen intrek in huize "Beatrix", ons eigen huis aan de Beatrixboulevard, dat nog redelijk goed de oorlogstijd had doorstaan. We ontmoetten verder fam. de Ridder, Mandersloot en oom Ies de Koning, die in het Ursulinenklooster waren ondergebracht.

16-11-1945

Oom Ies vertrekt naar Batavia.

23-11-1945

Kortgeleden ontvingen we brieven uit Holland van oma Willie Bosman, tante Willie, oom Albert, tante Nonnie, tante Heleentje, oom Gerard, tante Annie en oom Maarten. Zij hebben ook veel moeilijkheden gehad in de bezettingstijd. Opa en oma Schrieke zijn overleden en ook een paar oude tantes. In Holland was er de mogelijkheid om mee te doen in het verzet, iets wat hier ondenkbaar was.

Laatste nieuws: Semarang is gebombardeerd. Hier ondervinden we alleen boycot in de aanvoer van voedsel.

Wij willen ook graag naar Holland. Oma Willie heeft zelfs haar huis al aangeboden als voorlopig onderdak. Maar van transporten schijnt nu nog niet veel te komen.

Ik ben weer naar de kerk en de P.J.C. geweest, maar het wordt wel vrij griezelig, want er vinden veel overvallen en ontvoeringen plaats.

24-11-1945

Friso Jr. jarig! Tante Ank en oom Ben de Ridder kwamen langs met een kiektoestel.

Er worden geregeld mensen vermoord. Toch konden we even gaan zwemmen met Woutertje, wat hij heel leuk vond.

Er slapen nu 's nachts twee Gurkha's in ons huis, maar toch moeten we vluchtkoffers klaar houden. Een tijd vol spanningen.

28-11-1945

Vanmiddag dronken we thee met kwee-talem¹ op het balkon, toen er opeens geschoten werd. Aansluitende Gurkha's kwamen voorbij. Auto's werden beschoten. Een militaire auto met een mitrailleur kwam vanaf de Dagoweg en reed de Ireneboulevard in, maar hij deed verder niets. Vanuit de kampong duurde het schieten voort. 's Avonds kwamen er vluchtende mensen van de buitenste huizen voorbij. Ze zagen de gewapende inlanders aankomen. Toen hebben wij ook onze koffers beneden klaargezet.

Het schieten werd al heviger en heviger. Een hele harde knal dichtbij. We vluchtten naar het Lyceum op de Dagoweg. Onze koffers op en aan een fiets en Bellakroontje in een mandje. De kogels floten om ons heen. Een oranje pak met spullen bleef in de tuin liggen en ook de deur vergaten we op slot te doen. Vlug, vlug weg! Vele anderen vluchtten met ons mee. In het Lyceum werden we in de aula opgevangen en daar kregen we op het toneelpodium een slaapplekje op oude gordijnen en het mandje met de kip op een stoel.

29-11-1945

Vanmorgen vroeg weer terug naar "Beatrix". Alles was in orde. Zelfs het oranje pak lag er nog. Daarna konden we met de auto van dr. Stibbe naar het paviljoen van het Ursulinenklooster. Fam. de Ridder verhuisde naar de Bandastraat en fam. Mandersloot naar Tjihapit. Sinds gisteren heb ik weer geelzucht en is mijn eetlust bijna weg.

5-12-1945

Een echte St. Nicolaas en drie Pieten kwamen langs en strooiden uit zakken. Ze deelden zelfs pakjes uit. (Wouter deed helaas net zijn middagslaapje). Onze drie jongens kregen samen een mooie Amerikaanse trein met rails en een leuke veldfles, gemaakt van een klapperdop. Roelie, Heleen en ik ieder een handwerk en een gesp. Mam een handtas met voor ieder een servet. 's Avonds laat kregen we nog twee Australische

¹ een soort koekjes

pakketten met toiletartikelen en andere nuttige dingen. Geen schoenen helaas. Een paar dagen werden er allerlei blikjes uitgedeeld. Mmmm! Spek, boter, haring, melk en pakjes biscuits.

22-12-1945

Vandaag zou oma An Schrieke (22-12-1874) jarig geweest zijn. We ontvingen weer een fijne lange brief van oma Willie Bosman en tante Willie. Er kwam ook een brief van oom Jaap Schrieke (Mam's broer) uit Bangkok. Oma's huis staat al voor ons klaar. Roelie kreeg weer een brief van Ot van der Brug.

Gisteren kwamen we aan de beurt voor blikjes met corned beef, melk, margarine en biscuits. Roelie kreeg ook nog een Australisch pakket.

In de krant lazen we, dat oom Bou Krijger op 5 December van Batavia naar Holland is vertrokken. Tante Emy en oom Ies hopen gauw per boot te volgen.

Vanavond een muziekuitvoering van een sextet.

23-12-1945

Zondag. Ds. Woortman preekte. Op andere Zondagen doet ds. van der Linde dat.

Hij begint in Januari catechisatie te geven en daar zullen Roelie en ik ook heen gaan.

Paul is twee weken geleden op zijn achterste gevallen, had daarna pijn aan één van zijn ruggewervels en moest daarna 14 dagen liggen. Het gaat nu beter, hij moet zich alleen nog wat rustig houden.

Bellakroontje legt nog elke dag een ei. Ze is één keer weggelopen, maar de volgende dag vonden we haar terug aan de overkant.

Weer brieven uit Holland gekregen.

Een paar dagen geleden trad er in het zaaltje een leuke goochelaar op: Leonardino, samen met miss Fatima. Enig!

25-12-1945

Vanmorgen een kerstdienst met ds. van der Linde. 's Avonds een kinderkerstfeest.

We kregen allemaal een zakje lekkers, een chocolade reep en chocolademelk.

Woutertje heel enthousiast. Op onze tafel hadden we ook wat kaarsjes. Echt feestelijk!

26-12-1945

Een kerstviering voor ouderen met een mooi koor.

31-12-1945

Oudejaar met echte oliebolletjes! We bleven allemaal tot 12 uur op.

Er is een tentoonstelling over: "Hoe Holland leeft, werkt en opbouwt".

1946

1-1-1946

Een nieuw begin. Wat zal dit jaar ons brengen?

's Avonds in het zaaltje een “Soirée variée” met dansen na. Heel leuk!

Roelie en ik werken geregeld in de ziekenzaal (eigenlijk kerkzaal) en verdienen f 30,- per dag. Het is prettig en geen moeilijk werk.

Ik schreef een brief aan Linde, Roelie aan Willeke en Heleen aan Clara.(nichten).

8-1-1946

Op 5 Januari kreeg ik 's avonds koorts, waarschijnlijk een griepje. Jammer, want daardoor kon ik niet naar de ziekenzaal. Daar werken we samen met zr. de Groot, Burghart en van de Poels. Alleen nog middagdienst.

Juffrouw Wessels heeft Latijnse en Griekse boeken voor me kunnen krijgen. Zij gaat mij Franse les geven. Ik lees nu een Engels boek: “Ann is an idiot”. Heel spannend!

Van de Jap, die in “Beatrix” zat, kregen we groene gordijnen. Daar worden nu jasjurken van gemaakt. Die van mam en mij zijn al af. Mevrouw Zwaan (9 kinderen) maakte er voor mij een Engelse muts bij. Pappie behandelde haar kinderen, toen ze ziek waren. Uit dankbaarheid stuurden ze een mand vol vruchten. Echt aardig!

Nu zijn er Chinezen in “Beatrix”, die het gelukkig goed onderhouden. Laatst bracht één van hen ons allerlei groente.

De familie Ensering woont nog steeds op de Lembangweg en mevrouw Marzynski zit ook nog in haar eigen huis. Solveig Polner, mijn lyceumvriendin, woont nu in Van Neckstraat 6. Het is nu gelukkig overal rustig.

Een paar dagen weer een brief van oma en tante Willie gekregen. Oma is een beetje ziek en hoest nogal.

We hebben nieuwe schoenen hard nodig.

4 – 5 Februari

Nachtdienst met Roelie samen. Het was zo rustig, dat we om de beurt even konden slapen.

De vorige maand hebben we met dit verpleegwerk f 1420,- verdiend, een hele stapel bankbiljetten! Ze zijn niet veel waard.

Op 31 Januari hadden we een gecostumeerd bal: Pappie als verpleegster won een zilveren soeplepel, mam als bakker, Louk Woortman als dokter (prijs: een lepel en vork), Roelie als zigeunerin, Heleen als een Parijse Apache, haar vriendin Gertie Nijhoff als oma en ik als vliegenier. Er waren veel aardige costuums. Hoewel ik niet goed dansen kan, heb ik het toch gedaan met een soldaat van het vreemdelingenle gioen (Rob P.). We kregen koffie en sandwiches.

's Morgens was er feest bij de Jaarbeurs voor alle schoolkinderen met spelletjes, wedstrijden met hindernissen en allerlei lekkers. Friso en Paul genoten.

's Middags hier een poppenkast en voor iedereen een taartje, ook op de ziekenzaal.

We krijgen nu geregeld wittebrood en van allerlei blikjes: knakworstjes, boter, jam, corned beef, peren, melk, pork sausage, margarine, chocola en zuurtjes. We genieten er enorm van.

In Bandoeng is het nu rustig. We wachten nu in spanning op de besprekingen van dr. van Mook. Batavia is al geheel gezuiverd.

Op Zaterdag, 2 Februari, hebben we de film “Uncensored” gezien over de ondergrondse acties in België en het drukken van “La libre Belgique”. Als voorfilm:

“Het snelste vliegtuig van Engeland” en de “Vrede van 11 November 1918 en 1945”, gevierd in Londen bij een groot monument.

We schrijven nu geregeld naar Holland en hebben ook alweer post ontvangen. Linde zit in de 6e klas van het Gym en Willeke in de 5e. Wat ver al!

Misschien gaan we naar Zwitserland voor een poosje, want de Baselse Zending heeft daar plaats voor 10 zendingsfamilies. Dat lijkt me wel wat.

Haast al onze ooms deden mee in het illegale werk in Nederland. Tante Martha had Joden in huis. Veel meisjes waren koerierster van de ondergrondse acties. Moedig!

Oma Willie is weer beter. Mevrouw Zwaan schreef, dat zij en bijna al haar kinderen zeeziek waren en dat de thuisreis nogal akelig was. Linde en Edda schreven, dat ze nu vaak schaatsen.

Op 17 Januari was het de verjaardag van Prinses Margriet. Er werd een parade gehouden voor de H.B.S. en daarna hees men plechtig de Engelse en Hollandse vlag.

Dan gaat er wel wat door je heen!

Bij de troepen zijn er behalve Gurkha's ook Sikh's, grote forse mannen met baarden.

Bij de bewaking van ons klooster zijn er ook een paar. Het grappige is, dat ze voor het slapen gaan hun baard op een touwtje oprollen en dit dan boven op hun hoofd vastknopen.

1-3-1946

We hebben weer gezwommen in Tjihampelas. Heerlijk! Daarna op bezoek bij tante Nine van der Brug. Richt was weer terug uit Bangkok. Ook Greet van Gogh, Jannie Koper en Els Smits ontmoetten we daar. Els was een stuk dikker en zag er goed uit.

Helaas is haar moeder in het kamp gestorven.

We gingen met de bus en dat was ook bijzonder, want dat hadden we al jaren niet meer gedaan.

2-3-1946

Zaterdag. Om half 3 gingen Roelie en ik naar een prachtfilm in de Jaarbeurs:

“Tale of two cities” over de Franse revolutie. Heel indrukwekkend.

's Avonds naar een kerkconcert in de Pieterskerk.

Vanaf half Februari ben ik weer op school en ga naar het Lyceum van meneer Overweel in het 15e Bat. Ik zit in klas 3B; met veel vakken ben ik achter, maar met Frans en Engels ben ik voor. Van 1 tot 10 Maart hebben we vakantie. Daarna ga ik misschien naar het Christelijk Lyceum op de Dagoweg, waar ik vroeger ook op was.

Ik heb me opgegeven voor het Gym.

Dinsdag ben ik naar de rythmische gymnastiek van Annie Veer geweest. Dat beviel me reuze goed.

3-3-1946

Zondag. In de Oosterkerk werd een jeugddienst gehouden. Ds. Woortman had een goede preek over: “Staat pal!” Ik hielp bij de collecte. (f 414,-)

's Avonds werd er gedanst in het zaaltje. Truus en Arie van Selst leren me de passen.

Ook een Engelsman danste met me, maar die doen heel andere passen, wat wel lastig is. Ik kan de Engelsen slecht verstaan, want ze spreken onduidelijk.

5-3-1946

We beginnen met inpakken. Onze koffers zijn snert. We proberen nog wat spullen uit Tjihapit terug te krijgen.

Ton Woortman kwam even langs. Hij is niet veel veranderd, wel wat ouder geworden.

28-3-1946

Op het Lyceum kan Heleen naar klas 1F en ik naar klas 3A, Roelie is nog niet geplaatst. Zuid-Bandoeng is nu vrij gemaakt. Veel gebouwen zijn er door de extremisten verbrand. Er wordt nog wel af en toe geschoten. Een paar dagen geleden (Zondagavond) sloeg vlakbij, schuin achter ons, een mortierbom in de weg. Het was een ontzettende knal! Daarna volgden er nog meer, maar niet zo dichtbij. We schrokken erg. Die nacht waren er in de stad overal branden te zien. Dat was de nacht, dat de extremisten Zuid-Bandoeng moesten verlaten.

In Holland is het nog steeds erg koud, maar toch is tante Willie al aan de schoonmaak begonnen. Oom Ben en tante Ank de Ridder, die ook naar Heemstede willen, hebben net een oproep gekregen voor het schip "Klipfontein". Morgen vliegen ze naar Batavia en overmorgen vertrekken ze. Dus wij zullen ook wel gauw gaan.

Pappie staat met dr. van Soest en dr. Schrok boven aan de lijst.

Hettie en Wiem Feith, die in mijn klas zitten, gaan waarschijnlijk als student-corveester (ook naar Heemstede). Verder zijn er: Inge Buyn en Pautje de Vries, Marit

Koopman, Mollie Popken (net weg naar Holland), Hanna Carmenjole, Henny Zon, Pim Burlage, Jan van de Let (ook al weg), Paul Engel, Hans van Ommen, Otto Liesendaal, Henk en Cor de Liefde-Meier, Bennie Wijsman en wat Chinese jongens.

Solveig Polner is brutaal in de 5e klas gaan zitten. Ze is verloofd met een Rus en zal trouwen voordat ze naar Australië gaat. In de 4e klas ken ik: Maaïke Versloot, Henny en Titi Ensering. Rietje Ensering en Louk Woortman in klas 2D, Hannie en Wim Woortman in de 1e klas. Omdat ik voor de oorlog in de 3e klas zat, kan ik een 3-jarig diploma krijgen. Daarvoor moet ik naar prof. Esbach. In Holland wil ik naar de 4e klas.

Als we op 14 April nog hier zijn, doen Roelie en ik belijdenis bij oom Ot van der Brug in de Oosterkerk. We krijgen daar nu catechisatie voor van ds. Woortman, samen met juffrouw Hamstra en juffrouw van de Zwan. Het zou dan in de jeugddienst gebeuren. Laatst heeft ds. van der Linde (Sybolt) een mooie preek gehouden over Petrus. A.s. Zondag komt ds. Corvinius.

We hebben een paar stevige hutkoffers gekregen van mevrouw Wunderink uit Tjihapit. Mevrouw Oliviera zit al in Batavia. De Krijgers zijn al in Heemstede aangekomen. Familie Zwaan zit ook al in Holland en heeft het erg koud.

Ot van der Brug en Henk Offereins zitten op Bali, Ot in de stoottroepen en Henk in de staf. Richt gaat er binnenkort naar toe.

Ik ken mijn Franse lerares (mej. Stempel) nog uit het washok in Solo, waar ze de ziekenhuiswas deed. Janneke en Ruth Maier zijn kortgeleden als student-corveester vertrokken met de "Boschfontein".

Woutertje kan zo stout en zo grappig zijn. Hij staat ook leuk op de twee familiefoto's, die er gemaakt zijn. (voor f 300,- Japans geld!)

2-4-1946

Nog steeds geen oproep. Het is nu heerlijk weer. Gisteren zijn er hier weer mensen uit Tjimahi aangekomen. Er wordt nog vrij veel geschoten in de verte, maar gelukkig is het hier dichtbij alles rustig.

Roelie is nu beter, maar nu is Heleen een beetje ziek.

Op school gaat het goed, behalve met wiskunde. Ik doe nu ook weer wat aan Latijn en Grieks, want in Holland wil ik naar het gym.

13-4-1946

De vorige week Donderdag werd de catechisatie afgerond door oom Ot. Als vertegenwoordiger van de kerkeraad kwam meneer van Ommen, de vader van Hans.

Hans kent pappie nog uit Tjimahi en was vol lof over hem. (had een knobbel).

Morgen doen Roelie en ik belijdenis, samen met Tineke Kuylaars en Honny Krijgsman. Ik verheug me er al op!

Richt verwacht weer een kindje. Wat hoop ik, dat het nu goed gaat.

Op 16 April gaat er weer een transport, waar we nog niet bij zijn. Maar dan zijn wij aan de beurt! De fiets van oom Ies proberen we mee te smokkelen.

14-4-1946

Vandaag de geloofsbelijdenis gedaan in een feestelijke dienst in de Oosterkerk!
Daarna nog een aannemingsdienst meegemaakt van ds. van der Linde. Het was alle maal heel bijzonder en blij. Zoiets maakt je helemaal warm van binnen.

17-4-1946

Vanochtend na het 4e uur een Paaswijding gehad in de aula. Mevrouw Homan droeg een paar gedichten voor, o.a. "O tijd, die komt...". Een koor zong prachtige Paasliederen. Ds. Kuiper las voor uit de bijbel en we eindigden met: "Mijn schild ende betrouwen". Heel mooi!

19-4-1946

Deze morgen hebben we de viering van het Avondmaal in het Juliana-Ziekenhuis meegemaakt. Oom Ot leidde de dienst en Roelie en ik mochten er voor het eerst aan deelnemen.

21-4-1946

Paasfeest! Ds. Oberman sprak voor het laatst in de Oosterkerk, want hij vertrekt Dinsdag.

22-4-1946

Grote P.J.C.-reunie in de Pieterskerk onder leiding van ds. Keers. Vele bekenden terug gezien. Twee soldaten uit Holland vertelden over hun ervaringen. De één over zijn ontsnapping uit de gevangenis en de ander over het ondergrondse werk.

24-4-1946

Door meneer Overweel ben ik in de 4e klas geplaatst, omdat ik anders mijn 3-jarig diploma niet krijg. Met Engels en Frans zal het wel lukken, maar voor de andere vakken moet ik nog wat inhalen. Ineke van Dijk (zaal 12A) zal me hierbij helpen.

Toen we thuiskwamen, riep Roelie: “We gaan Zondag om 2 uur!”

Eindelijk! Eindelijk! Hoera! Inpakken geblazen.

Vanmiddag kwam Frank Pelling ons weer opzoeken. Hij kwam kort geleden uit Tjiandjoer, waar hevig gevochten was. Hij ontsnapte twee keer ternauwernood aan de dood en zag knalgeel van de obat tegen de malaria.

Ds. van der Linde kwam al afscheid nemen.

28-4-1946

Zondag. Voor het laatst naar de Oosterkerk. (Ds. Jens) Afscheid genomen van veel lieve en dierbare mensen. Frank Pelling bracht ons nog even naar Borromeüs om juffrouw Wessels op te zoeken en te groeten.

Iets over tweeën kwamen de vrachtauto's en de bussen. Wouter kreeg, toen hij de Engelse zusters goedendag zei, nog twee chocoladerepen. Ook moest hij Ruth Würbig, Mieke Beuker en haar vader (meneer Portier) groeten. Ze vonden het jammer, dat hun “zoontje” nu wegging. Nog vele handen gedrukt en door velen nagewuifd.

Zr. van der Sluijs Veer vertrok tegelijk met ons.

Op naar Andir! Daar hoorden we, dat we pas morgenochtend vroeg naar het vliegveld zouden gaan. In gerieflijke zalen werden we ondergebracht. (Zaal 21)

Pappie en Friso maakten nu samen met ons het “britsen-leven” mee. Een pessimistische man keek naar de matrassen en zei: “Zullen we er alleen op liggen?”

Gelukkig geen last van pietjes gehad.

Afgelopen Vrijdag kreeg ik van meneer Overweel twee verklaringen:

één voor Heleen, dat ze in de 1e klas zat en één voor mij, dat ik toehoorderster was in de 4e klas. Mijn 3-jarig diploma zal naar Holland opgestuurd worden.

“Geroerd en met een traan ” heb ik hem bedankt en afscheid genomen, daarna nog van mej. Stempel en meneer Bos. Hanna Carmenjola en Hans van Ommen vertrekken ook naar Holland. Inge Buyn en Pautje de Vries heb ik nog blij kunnen maken met wat schoolboeken.

29-4-1946

Brr! Het was koud vanochtend. Ik werd al vroeg wakker, want sommigen kinderen waren zo rumoerig. Om 8 uur werd onze bagage opgehaald. Friso, Paul, Heleen en ik kregen onze laatste Bandoengse lift in een leuke geel-zwart geblokte jeep. Pappie, mam, Roelie en Wouter kwamen chique in de auto van dr. Lay. Daarna weer wachten en wachten. Onze bagage werd gewogen en het bleek veel te veel te zijn. De twee minst nodige hutkoffers en vier pakketten moesten we achterlaten. Na 1 Juli zal men die ons nazenden. Eindelijk kwam tegen twaalfen ons vliegtuig, een grote Dakota. Toen was er nog teveel barang. Het restje zou vandaag nog nagestuurd worden.

Het pakket met de fiets van oom Ies was daar ook bij.

De vliegtocht verliep heel vlot, wel met veel remous, wat soms mijn maag raar aan het draaien maakte. Ik was blij, toen we op Kemajoran landden, al regende het daar flink. We schuilden onder het vliegtuig tot een vrachtauto ons ophaalde. Thee gedronken in het kantoor en toen naar..... kamp Adek! Dat hadden we nooit gedacht!

Een doorgangshuis voor koelies en een berucht vrouwenkamp. Maar het viel erg mee: We kregen 2 nette vier-persoons kamertjes en goed eten, Er was ook licht en stromend water.

30-4-1946

Prinses Juliana jarig!

Kinderparade en wedstrijden. Wouter kreeg ook een vlag. In de stad Batavia was er een grote parade met tanks en troepen. Mam en ik konden met tweemaal een lift ook even naar de stad. We kochten er mooie, stevige schoenen.

Vanmiddag geschreven en vanavond gedanst. Er waren veel Hollandse jongens (één hele lange!) Ook Hans van Ommen met zusje, Mientje van der Plas en Hanna Carmenjola zag ik er terug. De muziek was nogal snert. En warm, warm, warm!

Morgen gaan we om 1 uur naar Tandjong Priok.

1-5-1946

Vanochtend in de stad na veel moeite kleren gekregen bij de NIGEO. Nog meer schoenen en 3 handkoffers gekocht. Ik kon ook Indonesische postzegels krijgen.

Om 3 uur een rit met de vrachtauto naar Priok, maar het was heerlijk weer.

De lijsten nagekeken. We kregen een rose kaart en konden aan boord van de “Boissevain”. Pappie kreeg samen met andere doktoren een prachtige hut. Wij kwamen in ruim F4, ongeveer 4 m boven het water. Lange tafels (12 pers.) en veel corveesters. We slapen in grote hangmatten. Wouter kreeg er ook één, heel grappig gezicht! Twee dekens per persoon. Gelukkig waren er patrijspoorten en fans, want het is er erg warm. Het eten is erg lekker. We mogen baden in de hut van de familie van der Leest (zout water natuurlijk). Aan dek is het heerlijk!

2-5-1946

Heel prettig in mijn hangmat geslapen. Ik gaf me op als hulpverpleegster en had voor het eerst dienst van 2 – 9 uur. Nog niet druk. Alles heel modern. Veel kinderen ziek.

We eten er allemaal samen. 's Avonds gebaad en geschreven aan Mieke Beuker, Ruth Würbig, Adelheid Schieferlie en Jacky Supit.

4-5-1946

We varen! We varen! Om half 8 vertrokken we. Door een klein sleepbootje “Conny” zijn we voorzichtig weggetrokken. Daarna de pieren uit.

Lang heb ik achteruit gekeken, lang heb ik alles met mijn ogen vastgehouden. Met zonnig weer vertrokken we. Dag lief en mooi Indië! Je bent voor mij een moederland geweest. Lief en leed heb ik met je gedeeld. Ja, ook leed. Ik zal vaak aan je terugdenken, aan je mooie bergen en landschappen, geuren en kleuren.

We varen snel en gaan tussen een heleboel eilandjes met klapperbomen door. Mooi staat dat witte schuim op die groene golven. Hier en daar een vuurtorentje. Gelukkig niet veel deining. In de ziekenzaal leerde ik Lies de Kroes kennen, een aardig meisje, dat er ook als hulpverpleegster werkt.

6-5-1946

Het schip schommelt nogal. Gelukkig hebben we er niet zo veel last van, behalve Paul, die de hele dag in de hangmat ligt en zo de slingering niet voelt.

We hielden sloepenrol. Tot Colombo moeten we onze zwemvesten blijven dragen vanwege mijnnegevaar.

9-5-1946

Donderdag. Vanochtend vroeg aankomst in Colombo. Veel prachtige huizen, veel schepen, maar geen Hollandse. Op de uiteinden van twee lange pieren stonden leuke torens. Heel langzaam voeren we binnen. Water en vruchten werden geladen. Een paar jongens van de bemanning zwommen om het schip, wat niet ongevaarlijk was. We mochten niet aan wal natuurlijk. En warm, dat het was, vooral in het ruim.

10-5-1946

's Ochtends om 10 uur vertrek. Gelukkig werd het direct wat frisser. Een rustige zee. Vannacht passeerden er een paar schepen. Af en toe wordt de klok een half uur achteruit gezet. Daardoor worden we vaak erg vroeg wakker en dan is de zon al vrij hoog. Baden met zout water is niet zo prettig, want je voelt je daarna kleverig, maar we spoelen ons met een beetje zoet water na. Gelukkig mogen we gebruik maken van de badkamer van mevrouw Beeuwkes en van familie van der Leest.

14-5-1946

Woutertje jarig! Ik gaf hem een reep chocola, die ik gisteren op de dansavond van Jan Dievenbach (verpleger) had gekregen. Verder kreeg hij nog veel meer kleinigheidjes en allerlei lekkers, dat bijna altijd gauw verdween. Maar elke keer dat hij wat kreeg, was hij zo enig verrukt! Iedereen vond dat ook zo leuk. Op het laatst had hij een blik vol snoep verzameld. Dan kon hij net als Paul zeggen: "Ik heb nog!"

Bij Kaap Guardafui was de zee nogal woelig en kregen Lies en ik het te kwaad. We zaten samen een poosje aan dek en dat deed ons goed.

Na de Kaap was in de Golf van Aden alles weer rustig. We passeerden het eiland Perin met een groot fort, een vuurtoren en grote stukken geel strand. Leuk, weer eens een stukje land te zien na al dat water, hoewel ik toch niet gauw genoeg van de zee zal hebben. De warmte in de Rode Zee valt mee. Het is er nu zelfs koel.

18-5-1946

Zaterdag. Aankomst in Suez. Ik ben net wat ziek geworden. Na de nachtdienst voelde ik me vanmorgen doodmoe, verkouden, had keelpijn en verhoging. In bed geploft en heerlijk geslapen. Daarna was ik weer heel wat beter.

Morgen gaan de eerste groepen aan land om kleren te halen in Ataka. Ik hoop, dat ik mee mag. We hebben een prachtig uitzicht: trotse, hoge, kale rotsen in kleuren, die variëren tussen geel, rood en donkerbruin. Het is merkwaardig zo duidelijk de lagen te zien, waaruit alles is opgebouwd. Helaas is er geen stukje groen te zien.

Avond: Hoera, ik ben koortsvrij en mag morgen mee!

19-5-1946

Zondag. Vanmorgen vertrokken we om 7 uur. In twee platte boten voeren we naar de kust, een heerlijk tochtje. Op de kade stapten we in een leuk treintje. Friso en Paul hadden schik om de lange soepjurken van de Arabieren. We zagen ook wagens met prachtige paarden er voor. Ik zag ook een kameel met een Arabier er op in een schommelende gang. Echt een "schip" van de woestijn. We kwamen ook langs een oase. Dat groene plekje stak zo af tegen die dorheid van zand en stenen! Van dichtbij leken de rotsen nog grootser en kaler. Na ongeveer 10 minuten rijden kwamen we aan bij een paar grote, met vlaggen versierde loodsen. Een meneer sprak ons door een omroeper toe. Hij heette ons welkom en gaf wat raadgevingen. Een leuke band speelde leuke wijsjes en toen mochten we naar binnen. Daar bleek het Luilekkerland te zijn. Er waren taartjes, koekjes, zuurtjes,

belegde broodjes, pisangs, djerोक en koffie. En je mocht nemen zoveel je wou! Verder een aardige speeltuin voor de kinderen. Voor de uitdeling van de kleren werd iedereen eerst doorgelicht. Wij hadden hoge nummers en moesten dus nogal lang wachten. Wouter vond het doorlichten heel griezelig. Je mocht namelijk geen metalen voorwerpen bij je hebben. Eindelijk waren we zover. Mam hielp de jongens eerst met passen en kwam daarvoor helemaal achteraan bij ons, maar kon alles rustig afwerken. We kregen prachtige warme kleding en toiletartikelen, waar we heel blij mee waren. Intussen speelde de band vrolijke muziek. De dirigent bespeelde zelf meesterlijk een prachtige accordeon. Hij keek me steeds aan, wat me eerst verlegen maakte, maar later vond ik het wel leuk en keek terug. Hij had geen mooi, maar een echt mannelijk gezicht. Door het langdurige uitdelen van de kleding misten we de eerste trein en bleven toen op de tweede wachten, die ongeveer om 3 uur kwam. "Hij" stond ook voor de loods, toen we weggingen en wuifde terug, toen ik goedendag wuifde. Daarna weer het fijne tochtje terug naar de boot, waar we moe, warm, maar voldaan aankwamen.

20-5-1946

Maandag. Ik ben nog eens naar Ataka geweest! Namelijk om kleren te halen voor Erié Fournier, die net ziek lag. We hebben ongeveer dezelfde maat. Alles ging prachtig. Toen het orkest het welkomstlied speelde, heb ik me niet laten zien. Binnen ging ik op mijn oude plekje zitten, schuin tegenover het orkest. "Hij" zag me direct en moest zo lachen. Ik ook natuurlijk. De anderen hadden het ook door, geloof ik. Het werd een heerlijke ochtend. Toen de eerste groep terugging, ben ik niet meegegaan, maar nog gebleven. Een jongen, die ons djerोकsap schonk en een grappige Arabische djongos hadden me door en lachten. Ik heb me ook nog laten fotograferen, vier foto's voor f 6.-. Ze worden me opgestuurd. Ik heb er mam niets van verteld, dan is het een verrassing! Er werd ook nog gedanst. Ik tweemaal met een M.P.-er en eenmaal met een Engelsman. Nogal moeilijk, want de vloer was met matten bedekt.

Ankie Zelis, Zr. van der Sluis Veer en Rob Polderman waren er ook. Eindelijk moesten we weg. "Hij" kwam ook naar de uitgang en gaf me een hand. Toen heb ik hem bedankt voor alles en hij wenste me een goede reis. Toen de trein wegging heb ik nog gewuifd. Waarschijnlijk zien we elkaar nooit meer terug. "Ships that pass in the night". Ik ben doodmoe, maar voel me toch prettig en opgewonden. Zou dit nou

"liefde op het eerste gezicht" zijn? Het was een bijzondere ervaring.

's Avonds voeren we verder het kanaal in. Er waren heel veel lichtjes, een sprookjesachtig gezicht. Langzaam en voorzichtig gleed de boot voort.

21-5-1946

Vanmorgen vroeg kwamen we in Port Said aan. Ik had nachtdienst. De hele nacht voeren we door. Er zijn hier vrij veel moderne gebouwen te zien. Veel mensen bieden leerwerk, dadels, enzovoort aan. Ik heb me naar gelachen om het onderhandelen van Rob Polderman met die kerels. Hij kan ze zo goed nadoen.

De hele ochtend heb ik gemaft. Vanmiddag heeft mam nog heerlijke sinaasappelen kunnen kopen.

Toe-oe-oe-oe-oe-oet! Daar gingen we weer. Bij het uitgaan van het kanaal voeren we door een heel stuk stad. Een merkwaardig gezicht: al die huizen en winkels zo dichtbij. We passeerden ook twee Hollandse schepen, waar we enthousiast naar geuifd hebben. Enig! We zagen natuurlijk ook het grote, groene standbeeld van Ferdinand de Lesseps, die zijn hand zo sierlijk uitnodigend naar het kanaal houdt. Daarna twee lange pieren en dan weer de zee, een prachtige, gladde en rustige zee. Het wordt wel al wat fris.

23-5-1946

Donderdag. Mam jarig! Pappie bracht cadeautjes en at bij ons, heel gezellig!

De zee is nogal woelig. Dat is gek met dansen. Het ene moment hol je heel hard en even later lijkt het, of je een berg op gaat. Het is wel lachen geblazen.

We passeerden een paar eilanden. Kreta?

27-5-1946

Vandaag Gibraltar gepasseerd. Er kwamen veel schepen voorbij.

Er is een kerkdienst gehouden.

28-5-1946

Pappie jarig! Woutertje verklapte, dat er brillantine in het cadeautje zat.

We aten weer gezellig samen. Dank zij zijn advies om in de ziekenzaal te gaan werken, heb ik weinig last van zeeziekte. Ik denk: door de afleiding. Dat komt nu goed van pas, want het schip stampst flink en er zijn velen zeeziek.

We konden zeep en suiker kopen.

29-5-1946

De Engelse kust in zicht. Nogal wat mist. Weer een sloepenrol gehouden, want ook hier is mijnengevaar. Een schip passeerde vlakbij. We wuifden naar twee Hollandse schepen. Er is nu een Engelse loods aan boord.

30-5-1946

Donderdag. Om half 6 kwamen de pieren in zicht, verder kale, grijze vestingwerken en de duinen van IJmuiden. Familie de Ridder bezorgde ons een verrassing. Ze stonden er met een grote spandoek: "B O S M A N Eric" En wij lachten en wuifden!!!

Weldra kwamen we binnen de sluizen. Weer veel wuivende mensen en nog een bord met : "BOSMAN". Het was niet goed te zien, wie het waren, maar het was zo hartelijk!

Verder door een lief Hollands landschap met veel plezierbootjes en gezwaai. Bij de aankomst speelde een orkest allerlei vaderlandse liederen. De zieken gingen per brancard naar beneden. In een loods werden we ontvangen met broodjes, koek, koffie, melk en erwtensoep. Naar het station werd Wouter gedragen door soldaten.

Van Amsterdam Centraal naar Haarlem met de elektrische trein, een nieuwe ervaring. Tot slot met twee personenauto's naar Heemsteedse Dreef 105, waar oma Willie en tante Willie ons met open armen ontvingen en een nieuw begin ons wachtte.

Mijn moederland moest ik loslaten. Ik had er een gelukkige jeugd. Maar de pijn om de tijd van de Japanners en de extremisten vergemakkelijkte mij het afscheid. Het is voorbij! Nu strek ik mijn armen uit naar dit vaderland met vrede, vrijheid en nieuwe mogelijkheden. God zij dank!

Brieven van koningin Wilhelmina

's-Gravenhage, 21 November 1945.

Aan de Kinderen, die geïnterneerd geweest zijn.

Eindelijk kan ik jullie vertellen, dat ik veel aan je gedacht heb, in dien bangen tijd, toen de Japanners jullie in kampen opsloten en je het zoo slecht had.

Men heeft mij verteld van je opgewektheid en hulpvaardigheid voor Moeder en Vader.

Beste Kinderen, ik ben trots op jullie, dat je je zoo dapper hebt heengeslagen door al wat moeilijk was en zodoende krachtig hebt medegewerkt voor onze goede zaak.

Nu wensch ik jullie allen blijder dagen toe.

A handwritten signature in cursive script, which appears to be 'Wilhelmina', written in dark ink. The signature is fluid and elegant, with a long horizontal stroke at the end.

's-Gravenhage, 21 November 1945.

Aan de oud-geïnterneerden in de vrouwenkampen,

Het is mij een groote vreugde na eerder pogen thans de gelegenheid te hebben, U een bewijs van mijn medeleven te kunnen geven.

Steeds gedurende de vreeselijke jaren, die achter U liggen, hebben mijn gedachten, zooals die van duizenden in het bezette Vaderland en daarbuiten, bij U allen vertoeft.

Bij voortdurend dacht ik aan het zware lot, dat gij te dragen had gekregen, onder den druk van een meedoogenloozen vijand. Nu weet ik, dat mijn zorgen om U niet ten onrechte zijn geweest. Ook echter weet ik, dat Uw moed en volharding, temidden van dit alles weergaloos waren.

Zeer trots ben ik op het voorbeeld, dat de vrouwen in Indië hebben gegeven. Gij hebt de wereld getoond, wat vrouwenmoed vermag om een land groot te maken.

Wij gedenken met weemoed en bewondering zij, die het offer van haar leven gebracht hebben en ik dank U allen, voor al hetgeen gij voor het Koninkrijk hebt gedaan.

Toespraak koningin Wilhelmina voor geïnterneerden op 21 november 1945:

Welkom!

Landgenooten, die zijt teruggekeerd uit de hel van concentratiekamp, gevangenis, werk- of gevangenkamp, of een of meer van deze beproevingen hier te lande hebt ondergaan, en gij, die thans uit Indië zijt aangekomen, tot U allen wil Ik een persoonlijk woord richten:

Nu de eerste schepen uit het eens zoo vredige en welvarende Insulinde met uit-geputte kinderen, vrouwen en mannen zijn binnengeloopen, en deze thuiskomst in zoo groote getale, na zoo verre reis over oceaan en zeeën, wellicht nog duidelijker tot de verbeeldingskracht spreekt van iederen Nederlander en deze nog meer doet beseffen, welk nameloos leed hij groepen is te lenigen, dan bij den stroom huiswaartsgekeerden uit Duitschland en de door dat land bezette gebieden, heb Ik dit oogenblik aangegrepen om tot U allen het woord te richten.

Hartelijk welkom heet Ik U, landgenooten, die de verre reis naar hier hebt volbracht. Gij zijt voor ons in Nederland de verpersoonlijking van hetgeen geleden is drie en een half jaar lang onder den hiel van den meedoogenloozen Aziatischen overweldiger en van de daarop gevolgde geestelijke en lichamelijke martelingen na den val van Japan. Met open armen ontvangt U het veilige, gastvrije Nederland, dat U zeker alles zal geven, wat het te geven heeft. Wij allen hier wenschen U toe rust en spoedig herstel van krachten. Diepe ontsteltenis heeft zich van elkeen meester gemaakt bij het vernemen van de berichten over het gruwelijke, dat zoovelen, die zich trouw verbonden voelen aan ons Rijk, is overkomen, waarbij Ik niet zou willen vergeten hen, die neergeveld werden om der wille van hun geloof.

Vol eerbied en bewondering zijn Wij voor Uw onoverwinnelijke geestkracht, taatheid en volharding in die tijden van vernedering en smaad. Zij deden U de moeilijke omstandigheden, waaronder de thuisreis moest worden volbracht, moedig aanvaarden. Dat vervult ons met vertrouwen, dat gij de toekomst met dezelfde geestkracht tegemoet zult gaan.

En thans, gij die eerder van elders en langs anderen weg het vaderland hebt bereikt, soms na lange omzwerving en moeizame reis, gij, vrouwen en mannen, die daarginds de verschrikkingen van concentratiekamp en gevangenis hebt doorstaan of wel gij, die in het vaderland door deze hel zijt heengegaan, Ik weet, hoe zwaar gij geleden hebt naar ziel en lichaam en hoe langzaam uw geknakte gezondheid, uw uitgeteerd gestel zich weder oprichten en hoe gij meestentijds nog steeds het beeld van al die verschrikkingen in U omdraagt. Maar Ik weet ook, hoe gij bovenal, door de diepten van uw geestelijk lijden heen, kunt opklimmen tot een punt, waarop gij U keert naar de toekomst om met nieuwen moed een nieuw leven aan te durven.

Ik begrijp uw teleurstelling en ontgoocheling, waar alles niet zoo geloopt is, als gij U de toekomst had voorgesteld. Deze teleurstelling en ontgoocheling liggen zoozeer in de natuur der dingen. Toch zie Ik ook in het lijden van ons geheele volk, zij het op andere wijze dan gij, de verklaring voor de traagheid in het U zielkundig begrijpen en tegemoetkomen, zooals gij dit verwacht en gehoopt hadt.

Op het tijdstip, dat gij onze grens overschreedt, waren de geesten geheel in beslag genomen door den zorg om het dagelijksch bestaan en de eigen ontberingen en met het overwinnen van de eigen moeilijkheden. Toch lijdt het geen twijfel, dat Nederland weet, wat gij over ge-

had hebt voor de zaak der vrijheid en de bevrijding des vaderlands en dat het trotsch op U is. Wij mogen en zullen dit niet vergeten.

In een tijd, als waarin wij thans leven, kunnen wij Uw bezielend voorbeeld en de kracht, die van U uitgaat als strijder en strijdster niet missen, willen wij een nieuw en beter vaderland bouwen. Wij hebben ieder van U noodig, onverschillig of gij weer tot werken in staat zijt of nog gekluisterd zijt aan een smartelijk ziekbed; wil ons ook nu voorgaan met de inspiratie, die U bezielt heeft en de geestkracht, die gij aan den dag gelegd hebt tijdens de verschrikkelijke jaren, die achter ons liggen, geef U opnieuw op deze wijze voor ons allen, voor het vaderland. Met hart en hoofd geheel vervuld met dit levensdoel, zal opnieuw geluk Uw leven binnenstroomen en God geve U daarbij innerlijke rust en vrede.

Gij kunt vertrouwen, dat ieder, die op dit punt verantwoordelijkheid draagt, zich van die verantwoordelijkheid bewust is en dat de resultaten van hun handelen, naarmate het herstel toeneemt, steeds duidelijker zullen worden.

Nu Ik tot U spreek, gaan als vanzelf mijn gedachten ook met trotsche voldoening uit naar onze dappere strijders te land, in de lucht, ter zee en bij de koopvaardij, van wie veel geestkracht en moed gevraagd wordt om de gevolgen, die de oorlog voor hen met zich heeft gesleept, voor het verdere leven te dragen, die hetzij gewond werden in den strijd of wel als gevangenen de daarmede gepaard gaande ellende hebben moeten verduren; hier behoef Ik slechts Thailand te noemen.

Hun allen roep Ik toe: wij hebben ook U noodig; vervult Uwe roeping, bouwt allen mede, geestelijk en ook stoffelijk, aan het nieuwe Vaderland en aan het nieuwe Rijk.

Ten besluite spreek Ik tot alle Nederlanders. Wij zijn aan onze driekleur, die ons in deze jaren zoo dierbaar is geworden, verplicht te toonen, dat het ons diepe ernst is met onze dankbaarheid tegenover al deze vrouwen en mannen, die het beste gaven voor Nederland, voor ons Rijk en voor ons. Het is onze eereplicht hen niet teleur te stellen.

De Regeeringsverklaring

Naar het nieuwe Indonesië

Vrije beslissing na begrensden tijdsduur

De luitenant-gouverneur-generaal Dr. H. J. Van Mook heeft gisteren namens de Nederlandsche regeering de volgende verklaring aan den heer Sjahrir overhandigd:

De Nederlandsche regeering gaat bij haar beleid ten aanzien van Indonesië uit van de overtuiging, in de rede van Hare Majesteit 1942 uitgedrukt in de woorden: „Ik weet, dat geen politieke eenheid en verbondenheid op den duur kunnen blijven bestaan, die niet gedragen worden door de vrijwillige aanvaarding en de trouw van de overgrootste meerderheid der burgerij” Daarop voortbouwend plaatst zij zich op het standpunt, dat de bevolking van Indonesië na een begrensde periode van voorbereiding in vrijheid over haar staatkundig lot zal moeten kunnen beslissen.

Zij acht het mitsdien haar plicht, uit hoofde van de op haar rustende en door haar diep gevoelde verantwoordelijkheid, alles in het werk te stellen om zoo spoedig mogelijk de voorwaarden in het leven te roepen of tot vervulling te brengen, die zulk een vrije beslissing mogelijk zullen maken en haar internationale erkenning zullen verzekeren, daarmede tevens uitvoering gevende aan het bepaalde in artikel 73 van het Handvest der Vereenigde Volken. Zij is daarbij, zonder iets aan het in den aanvang gestelde beginsel te kort te doen, harerzijds overtuigd, dat ook daarna het heil van het land en van de onderscheiden volken van Indonesië zijn best en waarborg zal kunnen blijven vinden in de vrijwillige bestendiging, naar de woorden van Hare Majesteit, van „een rijksverband, waarin Nederland, Indonesië, Suriname en Curaçao tezamen deel zullen hebben, terwijl zij ieder op zichzelf de eigen inwendige aangelegenheden in zelfstandigheid en steunend op eigen kracht, doch met den wil elkander bij te staan, zullen behartigen”.

Op grond van het voorgaande stelt de Nederlandsche regeering zich voor om, in overleg met veelzijdig gekozen, gezaghebbende vertegenwoordigers van Indonesië, een structuur te ontwerpen voor het Koninkrijk en voor Indonesië, gebaseerd op een deelgenootschappelijken, democratischen grondslag.

Deze structuur zal gelden voor een begrensden tijdsduur, binnen welken het mogelijk wordt geacht, dat de voorwaarden voor de hierboven bedoelde vrije beslissing zullen zijn vervuld. Aan het eind van dien tijdsduur zullen de deelgenooten zelfstandig beslissen omtrent de voortzetting hunner betrekkingen op den grondslag van een alsdan volledig en vrijwillig deelgenootschap.

Vershil van meening over de vraag, of die tijdsduur alsnog behoort te worden verlengd, voordat een vrije beslissing mogelijk is, zal worden onderworpen aan een verzoeningsprocedure of, zoo noodig, aan arbitrage.

Ten aanzien van de in de vorige alinea genoemde structuur zal het overleg worden gevoerd aan de hand van de volgende hoofdpunten:

- a) Er zal zijn een gemeenebest Indonesië, deelgenoot in het Koninkrijk en samengesteld uit landen met uiteenlopende graden van zelfregeering.
- b) Er zal ingesteld worden een Indonesisch burgerschap voor allen die in Indonesië geboren zijn; Nederlandsche en Indonesische burgers zullen bevoegd zijn tot het uitoefenen van alle burgerschapsrechten in alle deelen van het Koninkrijk.

- c) De inwendige aangelegenheden van het gemeenebest Indonesië zullen door de eigen organen van dat gemeenebest zelfstandig worden geregeld, waarbij voor het gemeenebest als geheel wordt gedacht aan een op democratische wijze samengestelde volksvertegenwoordiging, derhalve met een substantieele Indonesische meerderheid, een ministerie, samengesteld in politieke harmonie met de volksvertegenwoordiging en een vertegenwoordiger van de Kroon als hoofd van de regeering.
- d) De constitutie, waarin de vorenbedoelde structuur zal zijn vervat, zal waarborgen bevatten ten aanzien van fundamentele rechten als godsdienstvrijheid, rechtsgelijkheid, ongeacht geloof en ras, bescherming van persoon en goed, onafhankelijkheid der rechtspraak, bescherming van de rechten van minderheden, vrijheid van onderwijs en vrijheid van meening en meeningsuiting.
- e) Teneinde in staat te zijn om de plichten na te komen, die artikel 73 van het Handvest der Vereenigde Volken op het Koninkrijk legt, zal de vertegenwoordiger van de Kroon, onder verantwoordelijkheid aan de regeering van het Koninkrijk, met enkele bijzondere bevoegdheden bekleed zijn ter waarborging van fundamentele rechten, van goed bestuur en van gezonde financiën; hij oefent deze bijzondere bevoegdheden alleen uit, indien deze rechten en belangen worden aangetast.
- f) De centrale organen, die functies uitoefenen voor het geheele Koninkrijk, zullen worden samengesteld uit vertegenwoordigers van de Rijksdeelen. Gedacht is aan een Rijkskabinet, samengesteld uit ministers van alle Rijksdeelen en een rijkswetgeving, die de instemming behoeft van de volksvertegenwoordigingen der Rijksdeelen.
- g) Na de inwerkingtreding van de bovenomschreven structuur zal de Nederlandsche regeering de spoedige toelating bevorderen van het gemeenebest Indonesië als lid van de Organisatie der Vereenigde Volken.

Den Haag/Batavia, 10 Febr. '46.

Toelichting van Dr. H. T. van Mook

Vorenstaande verklaring van de Nederlandsche regeering is op 10 februari 1946 door dr. Van Mook aan de pers overhandigd na het uitspreken van de volgende inleiding:

De verklaring van de Nederlandsche regeering met betrekking tot Indonesië, die eenige uren geleden aan de Staten-Generaal in Den Haag werd medegedeeld en die vandaag wordt gepubliceerd, vertegenwoordigt een vernieuwing in de betrekkingen tusschen Nederland en Indonesië, Voor de eerste maal in de geschiedenis van die betrekkingen wordt een duidelijke doelstelling gegeven aan de politieke ontwikkeling van Indonesië. Met erkenning van het zelfbeschikkingsrecht voor de burgers van dit land geven de voorstellen een duidelijken en practischen weg aan naar democratische vrijheid.

Een overgangstijdperk, noodzakelijk om de vernielde economie van dit land te herstellen en den opbouw van een natie te voltooien, zal moeten worden bepaald. Indien zij onvoldoende blijkt, zal over de verlenging beslist worden in overeenstemming tusschen Nederland en Indonesië of, indien zulk een overeenstemming niet wordt bereikt, door de uitspraak van een onpartijdigen derde.

Aan het einde van dit overgangstijdperk zal Indonesië geheel vrij zijn over zijn staatkundige toekomst te beslissen.

De Nederlandsche regeering meent door het formuleeren van deze voorstellen in overeenstemming te handelen zowel met het politieke inzicht van de groote meerderheid der Nederlandsche bevolking, als tot de wereldopinie, die werd uitgedrukt in artikel 73 van het Handvest der Vereenigde Volken. Zij wenscht geen enkel deel van de zware verantwoordelijkheid te ontwijken, die de geschiedenis op de schouders van Nederland heeft gelegd met betrekking tot Indonesië. Evenmin echter wenscht zij eenigen twijfel te laten omtrent haar erkenning van het streven der Indonesische bevolking naar gelijkwaardigheid en zelfstandigheid als natie.

De verwarring, die het gevolg is geweest van de Japansche verdrukking en van de omstandigheden, die de overgave van Japan hebben begeleid, hebben voor de Indonesiërs, in het bijzonder op Java en Sumatra, deze ontwikkeling van het Nederlandsche inzicht verduisterd. Hoewel die ontwikkeling een natuurlijk resultaat was van de beginselen onzer politiek, zooals die reeds in 1901 zijn bepaald, en van den algemeenen gang van zaken vóór en gedurende den oorlog, zoo hebben isolatie en verkeerde voorstellingen ernstige misverstanden teweeggebracht tusschen beide volken, die door gewelddaden ongelukkigerwijze zijn vergroot.

Mijn regeering zou er de voorkeur aan hebben gegeven als zij van den aanvang af op georganiseerde wijze over de toekomst had kunnen overleggen, maar omdat dit onmogelijk is gebleken, heeft zij besloten tot deze regeeringsverklaring, teneinde de onzekerheden en het wantrouwen aan beide zijden op te klaren.

Het vraagstuk ondervindt en ruime en sympathieke belangstelling in Nederland, ondanks de sterke reacties op recente gebeurtenissen. Het is, zooals vanzelf spreekt, van vitaal belang voor de bevolking van dit land. De regeeringsverklaring stelt het en geeft een oplossing aan in zoo weinig mogelijk woorden.

Vele details zullen moeten worden besproken, en aangevuld; vele vragen zullen antwoord behoeven; vele onderdeelen zullen moeten worden verduidelijkt. Maar de algemeene beginselen zijn helder.

Zelfbeschikking en onafhankelijkheid hebben een stevig fundament noodig in deze moeilijke dagen. Mijn regeering, acht het haar eerste plicht de bevolking van Indonesië bij te staan in het herstel, de constructie en de bevestiging van dat fundament.

Zij wil dat doen van den aanvang af, in een systeem en een geest van deelgenootschap, omdat zij overtuigd is, dat dit de beste en doelmatigste methode is en omdat zij overtuigd is, dat een deelgenootschap, volledig en vrijwillig, de beste oplossing voor de toekomst biedt.

Nederland en Indonesië zullen daaromtrent moeten beslissen na het overgangstijdperk; gedurende dat tijdperk zullen de voordeelen en de moeilijkheden van een deelgenootschap worden beproefd.

De Nederlandsche regeering houdt zich ervan verzekerd, dat het resultaat de juistheid van haar inzicht zal bewijzen.

De keuze voor het Indonesische volk en zijn leiders is ernstig, doch eenvoudig in haar hoofd-trekken, zij ligt tusschen "zelfbeschikking in onzen tijd", na een periode van constructieve samenwerking en met de best verkrijgbare garantie voor een blijvende structuur van hun land, of de voortzetting van een vruchtelozen en verwoestenden burgeroorlog.

Een zelfregeerende natie kan niet worden gebouwd op armoede, ondervoeding en economische verspilling. Zij kan niet worden gehandhaafd met werktuigen, die versleten en verouderd zijn. Zij kan geen erkenning vinden zoolang de levens van onschuldige menschen worden bedreigd, minderheden worden geterroriseerd, vrijheid van meening en woord wordt onderdrukt en het vertrouwen ontbreekt, dat de grondslag moet zijn van haar verbindingen met de buitenwereld.

De verwezenlijking van de voorgestelde maatregelen zal bovendien aan Indonesië den snelsten weg openen tot de gemeenschap van natiën als lid van de Organisatie der Vereenigde Volken; verwerping zal voor onbepaalden tijd het verkrijgen van internationale persoonlijkheid vertragen.

De Nederlandsche regeering doet een beroep op alle patriotten om den strijd te staken tegen hun vrienden, die met hen geleden en gestreden hebben voor dit land, en om de handen ineen te slaan, teneinde met volhardende inspanning hun land uit zijn nood op te heffen en voor te bereiden voor de zware verplichtingen en de eervolle plaats van een goed georganiseerde, verantwoordelijke en geëerbiedigde natie.

Zij doet een beroep op alle goede burgers om samen te werken tot het herstel van orde en rust, de leniging van nood en de bevrijding van hen, die onschuldig worden gevangen gehouden.

Zij doet een beroep op de leiders van iedere belangrijke organisatie, iedere groep en ieder volk in Indonesië om deel te nemen aan de besprekingen, die zij zich voorstelt te organiseren voor het ontwerpen van de nieuwe structuur en van den reconstructie-arbeid.

Zij is ervan overtuigd, dat dit beroep weerklink zal vinden bij allen, wien het ware belang van dit land ter harte gaat.

MALEISE WOORDEN EN UITDRUKKINGEN IN OUDE SPELLING

(Woorden tussen ‘ ’ zijn of aan het Nederlands ontleend of vernederlandst Maleis)

ajer	water
aloen aloen	centraal veld of plein met vaak een waringinboom in het midden
ampas	resten van kokos na de bereiding van santen
anak	kind
anglo	komfoor, houtskooloven
apa	wat?
arang	houtskool als brandstof gebruikt
asem	tamarinde, zure peulvrucht
babat	soort sikkkel
baboe	(< m'bah iboe = vrouw die moeder is) dienstmeid, kinderverzorgster
bagoes	mooi
bajem	spinazie
Bajoe Asih	Liefdebron
bami	Chinese spaghetti
barang	bagage
batoe	steen, kei
belanda	blanke persoon, Hollander
beranak	een kind krijgen
betoel	echt (waar)
bilik	vlechtwerk van bamboe, o.a. als wand gebruikt
blanda	zie <i>belanda</i>
boekan	niet, zonder, geen (bij zelfst. naam.); * <i>main</i> , geen spelletje (staande uitdrukking)
boléh	mogen
bolossen	uitbreken, spijbelen
botol	fles (< bottle); <i>toekang</i> *, voddenman
dèngdèng	gekruid, geplet en in de zon gedroogd hertenvlees of zwijnevlees.
djagoeng	mais
djeroek	geelgroene citrusvrucht
djongos	huisbediende (< jongen)
doedoek	zitten
‘es’	ijs
gabba	ongepelde rijst
gaplek	gedroogde ketèla (singkong)
gedèk	wand van gevlochten, gespleten bamboe
gemoek	dik
goela	suiker, * <i>batoe</i> , kandij, * <i>djawa</i> , Javaanse bruine kandij
goedang	bergruimte
goeni	soort jute
goreng	bakken; <i>nasi</i> *, gebakken rijst met uien, knoflook, eieren, ketjap, trassi en sambal; <i>pisang</i> *, gebakken banaan
grobak	grote kar op houten wielen en door een buffel getrokken
hoenkwee	Chinese naam voor meel van katjang idjo (<i>Phaseolus radiatus</i>), een soort groene erwten
Indo	iemand van (Javaans-) Indisch-Nederlandse afkomst, Indische Nederlander (later)

ini	dit, deze
itoe	dat, die
katjang	peulvrucht, pinda; * <i>idjo</i> , kleine, groene erwtjes; * <i>pandjang</i> (lett. lange peulvrucht) kousenband
kawat	prikkeldraad
kedelé	gele peulvruchten met zeer hoge voedingswaarde
keloear	naar buiten gaan, komen.
kering	droog
ketèla	(singkong) cassave
ketimoen	komkommer
ketjap	sojasaus
klamboe	fijnmazig net om het bed als bescherming tegen muskieten
klapper	(<klapa) kokosnoot
kopi	koffie. * <i>toebroek</i> , gemalen, ongefilterde koffie, in een grote beker gedaan met heet water en suiker
kwee	koek(je), * <i>boloe</i> , soort koekje * <i>semprong</i> , opgerold koekje.
laboe ajer	peervormige vrucht, die veel water bevat.
lalaki	jongen, man.
lekas	haast, opschieten, vlug
lobak	rettich, lang soort radijs
lobang	gat, dekkingsputje, schuilplaats tegen luchtaanvallen
lombok	Spaanse peper, waar sambal van gemaakt wordt
lontong	kleefrijst, gekookt in een pakje van bananenblad en dicht gehouden door een bamboesplinter
main	spel, spelen, <i>boekan</i> *, geen spelletje (staande uitdrukking)
mandiën	baden
Mangga	lekkere vrucht met dikke pit en oranje vruchtvlees.
mau	willen
moesoeh	vijandig
nassi	gekookte rijst; * <i>goreng</i> , gebakken rijst met uien, knoflook, eieren, ketjap, trassi en sambal; * <i>tim</i> , zachtgekookte rijst
njonja	mevrouw
obat	medicijn
oebi	zoete knol
orang	mens, * <i>moesoeh</i> vijand
pandjang	lang
papaja	vrucht als een dikke komkommer; lichte, meloenachtige smaak
pasar	markt
patjol	hakschop: landbouwwerktuig, waarmee men kan scheppen en hakken
pendaftaran	persoonsbewijs
peujeum	gegiste pap
pigi	gaan
pisang	banaan; * <i>goreng</i> , gebakken banaan
priet	(< m'priet) snijdervogel. Javaans vogeltje met puntige snavel
rajap	witte mier, termiet
'rampassen'	roven
'rampokken'	plunderen
rantang	stel pannetjes in een houder om voedsel in één keer te vervoeren
sadja	"maar", <i>doedoek</i> * ga maar zitten

sajoer	gerecht van natte groente
sambal	verzamelnaam voor fijngevreven Spaanse peper. De verdere namen duiden de vele soorten sambal nader aan.
santen	kokosmelk
sarong	gebatikte lap, die over het onderlijf wordt gedragen
saté	stukjes vlees op een dun prikkertje
semoea	alles
semprong	opgerold
seroendeng	gebakken kokos
singkong	(ketèla) cassave
tabé	dag! (groet).
tahoe	koek van gemalen soja
tempéh	gefermenteerde sojakoek
terima kasi	wel bedankt
tèrong	aubergine
tida	nee, niet
tikar	slaapmat
tinka	kuur, gril
tjangkoerilung	Indische lijster
tjap	stempel
tjèlèng	wild zwijn
tjerita	verhaal
toean	mijnheer
toebroek	botsen, <i>kopi</i> *, gemalen koffie in een grote beker met heet water
toekang	man (in de betekenis van 'klusjes' man)
toko	winkel, waar vrijwel alles te koop is
totok	blanke Nederlander (die [nog heel] vreemd in Indië is)
trassi	gefermenteerde vis- of garnalenpasta
waloe	pompelmoes

NIET-MALEISE WOORDEN EN UITDRUKKINGEN

Aussie	Australiër (omgangstaal)
'brooche'	zegen (Jiddisch)
goochem	wijsheid (Jiddisch)
mazzel	geluk, voorspoed (Jiddisch)

(VERMOEDELIIK) JAPANESE WOORDEN

fushinban	Nachtwacht
han	wijk, <i>hantijo</i> , blokhoofd
maschi	(mashi)hallo

NAMENLIJST

5 Perioden:

A HOE HET BEGON	(van 8 - 12 - 1941 – 20 – 7 - 1943)
B TJIHAPIT (BANDOENG)	(van 20 – 7 – 1943 - 13 – 11 – 1944)
C KAMP SOLO	(van 14 – 11 – 1944 - 3 – 6 – 1945)
D LAMPERSARI (SEMARANG)	(van 3 – 6 – 1945 - 2 – 11 – 1945)
E VAN MOEDERLAND NAAR VADERLAND.	(van 2 – 11 – 1945 - 30 – 5 – 1946)

N. B. Alle namen zijn niet alfabetisch, maar chronologisch gerangschikt en bij herhaling niet opnieuw genoteerd. Helaas zijn veel détails weggefallen.

Periode A

Als rode draad door alles heen zie je de namen van het Zendingsgezin Bosman:

Zendingsarts Friso Johan Bosman,

zijn vrouw Landa (Roelanda Hillegonda Helene Schrieke)

Kinderen: Anneke, Roelie, Heleen, Friso, Paul en Wouter.

Familie Krijger met grootvader Isaac de Koning (Oom Ies):

Oom Bou(dewijn) en tante Emy.

Kinderen: Chris, Wieneke, Rob en Quirientje.

Opmerking:

Als je mensen goed kende, mocht je hen als kind ook oom en tante noemen, al was je geen familie!

Zendingsgezin, familie van der Brug:

Oom Ot en tante Nine.

Kinderen Ot en Richt (verloofde van Henk Offereins)

Zendingsgezin, familie Woortman:

Oom Henk en tante Riek.

Kinderen: Piet (in Nederland), Ton, Henk, Louk, Wim en Hannie.

Kennissen en vrienden:

Hr. en Mw. Stevels met Pimmie en Truusje.

Fam. Klencke met Hanneke en PeterJan.

Mw. de Haas met 9 kinderen.

Rietje Ensering
 Fietje Notenboom
 Hr. en Mw. Marzynski
 Familie Giese Koch: Oom Guus, tante Willy, Guus, Pom, Gwen en Witha.
 Mw. Kraak
 Ds. Oberman
 Zeger Bonebakker.
 Mw. Buziot
 Henny Ensering
 Mw. Smalbraak (tante Marie)
 Kapitein Willing
 Mw. Hazewinkel
 An van Son
 Solveig Polner
 Henk Zwart
 Henk Scheffer
 Familie Maier met Janneke, Ruth, Lex, Robbie en Peter.
 Ds. Keers
 Dr. en mw. Bonebakker
 Ds. Tichelaar
 Mensen van Bronbeek: Bloemhof, Manders, Tjowa, Henke, Groot-Oonk, Boerigter, Wolters, Thomas en Knuifer.
 Maart Dake
 Mw. de Vries
 Hr. Zijlstra
 Hr. Vlaming
 Hr. Wisman
 Mej. Gruis
 Mw. Eyf
 Mw. Heydeman
 Mw. Franke
 Hr. Suyderhout
 Mej. To de Quaasteniet
 Ds. de Bruin
 Mw. Alers (tante Nel) en Louk
 Djoematiar

1943

Hr. en mw. van Wijk (Oom Piet en tante Cor)
 Hr. Rinker
 Hr. Thijsse
 Mw. van Westen en Gerard Douwe
 Dr. Leimena
 Mw. van der Molen
 Mw. Boven
 Mej. Greet Bron
 Mw. Wisman en Wernie
 Mw. Meesters (tante Jeannette)

Hr. en mw. Kong

Noortje van der Molen

Mw. van Noppen (tante Mies)

Lore Gas

Nora Anselmo

Mw. Mostert

Mw. Fransz

Dr. van Ouwerkerk

Hr. Schüsz

Mej. Geisler

Patma

Endjoem en Roos (onze baboes)

Hanneke de Klerk

Fam. den Boestert

Mw. Budding

Mw. Frans en Victorine

Mej. Cohen Stuart (Jet)

Frits Kernkamp

Els Ruitenbach

Hr. Niekerk

Dicky Ensering

Hr. van Voren

Mej. Olieslager

Mw. van der Pitten

Mej. Wessels (Wies)

Dr. Kampman

Dr. Wisse

Dr. Stibbe

Dr. Overman

Dr. Maier

Dr. van der Linde

Dr. Fast

Dr. de Roemer

Dr. Linn

Dr. Sie

Honny Krijgsman

Hr. Pasanea

Periode B

Tjihapit

Mw. Loke

Mw. Burgers

Mw. Schotte-Noordemeer (Nel)

Mej. Wessels

Mej. de Quaasteniet

Dieneke Merkelbach

Mw. Bonebakker

Solveig Polner

Mw. Stevels

Mw. C. de Weeger-Bakker

Louk Woortman

Mw. Vink

Mw. Tonsbeek

Dr. van Ouwerkerk

Dr. Fast

Mw. Cob

Guus Giese Koch

Mw. Groenewegen met Peter en Teun.

Mw. de Ridder

Mw. Switser

Mickey van der Klei

Greet Donselaar

Oom Ies, tante Emy, Wieneke, Rob en Quirientje.

1944

Dr. van de Broek d `Obrenan

Mej. van Dam

Mw. Mostert

Tineke Kuylaarts

Dr. Dake (Oom Walter), tante Hettie, Het, Jaap en Maart.

Dr. Fraenkel

Dr. Fischer

Dr. Lagros

Dr. Damen

Dr. de Keizer

Dr. Padtberg

Dr. Teunissen

Dr. de Priester

Dr. Deenstra

Hanneke Schuurmans

Mw. van der Does

Mw. Homan

Mieke Tonsbeek

Mieke Bakker

Corry Vonk

Bep van Wijk

Mw. Schutte

Mw. Schneider

Mej. Richter

Janneke Boersma

Mw. Koch

Mw. Hooghoudt en Heleen

Mw. van Papen

Dr. Flaumenhaft
 Joan den Boestert
 Hans Streef
 Mw. Leefers
 Puck Meier
 Pam de Hartog
 Greet Hanneman
 Geeke den Boestert
 Liselot van de Veen
 Zr. Engel
 Els Kleist
 Dr. Ouwerkerk
 Mw. van der Kam
 Mia Blaas
 Anneke Corts (Oom Bertram en tante Hendrika Corts)
 Dr. Huitema (tante Wine)
 Mw. van Noppen (tante Mies)
 Zr. Stoel
 Mw. Schut
 Mw. Koch
 Hr. Meesters (oom Giel) en Bert
 Mw. Rientsma en Solly
 Hetty Bergman
 Mw. Woortman, Louk, Hannie en Wim.
 Mw. van Waning
 Mw. Liesker (9 kinderen)
 Anneke van Zeyl de Jong
 Mw. van Gulik
 Mieke Meurs
 Mw. Hakkenberg
 Mw. van Nie
 Mw. Bouhuizen
 Mw. Brunt
 Robbie van de Poel
 Meisjes Pieterse
 Mw. Ebelink
 Dr. Hennequin de Haas
 Mw. Lob

Periode C

Kamp Solo

Mw. Graafstal (tante Aaf)
 Tante Christien Slotemaker de Bruïne
 Mw. Leefers met Hansje en Bubi
 Mw. Beckman met Bernie

Tineke Fokkinga
Riet Lips
Mw. Bakker
Mw. de Vries
Els Smits

1945

Doortje Dohrendorf
Dr. Engels
Dr. van de Broek
Dr. de Haas
Henny (of Pom) Giese Koch
Corry Lieneman
Fam. Mulder, Jantje
Dr. de Wolf
Mw. Wesly en George
Ziekenhuis:
Zr Aalders, Zr. van de Voort, Zr Wemper, Zr. Beer, Zr. Verdonk, Zr. Hogeboom,
Zr. Prossman, Zr. Hen, Zr. Meier, Zr. Gracius, Zr. van Heusden, Zr. van Dijk, Zr. Bot, Zr.
Hendriks en Zr. Suus.

Mw. de Vos
Mw. van Dalen
Mw. Groenewegen
Mej. Kerling
Katrien Miedema
Mw. van Nie en Jopie
Mw. Viegeler
Mej. Bouvy
Hr. Vitringa
Hr. de Ridder (Oom Ben)
Mw. Kok
Mw. Parree
Mw. Koek
Mw. Giese Koch (tante Willy)
Mw. Posthumus
Mw. de Geus
Zr. Snellen
Mw. de Blot

Periode D

Kamp Lampersari (Semarang)

Mw. Vink
Bep van Wijk

Mej. de Bruin- Ouboter
 Tante Hettie Dake, Het, Jaap en Maart.
 Mw. Poulus en Siebke
 Mw. Jansen van Raay en Heintje.
 Joop Bouman
 Hr. en mw. Groenewegen
 Mw. van de Poel
 Mw. Jaarsma
 Mw. Geisler
 Ds. Stegeman
 Mw. Platteel
 Fam. Reddingius
 Adèle van der Klei
 Ds. van Heerden
 Mw. Kamerling
 Mw. Wunderink
 Mw. Breikers
 Tante Iny Loggers
 Ds. Bakker

Periode E

Van Moederland naar Vaderland.

Hr. em mw. de Ridder (Oom Ben en tante Ank)
 Fam. Mandersloot
 Oom Ies de Koning
 Fam. Krijger (Oom Bou en tante Emy)
 Dr. Stibbe
 Ds. Woortman
 Ds. van der Linde (Sybolt)

1946

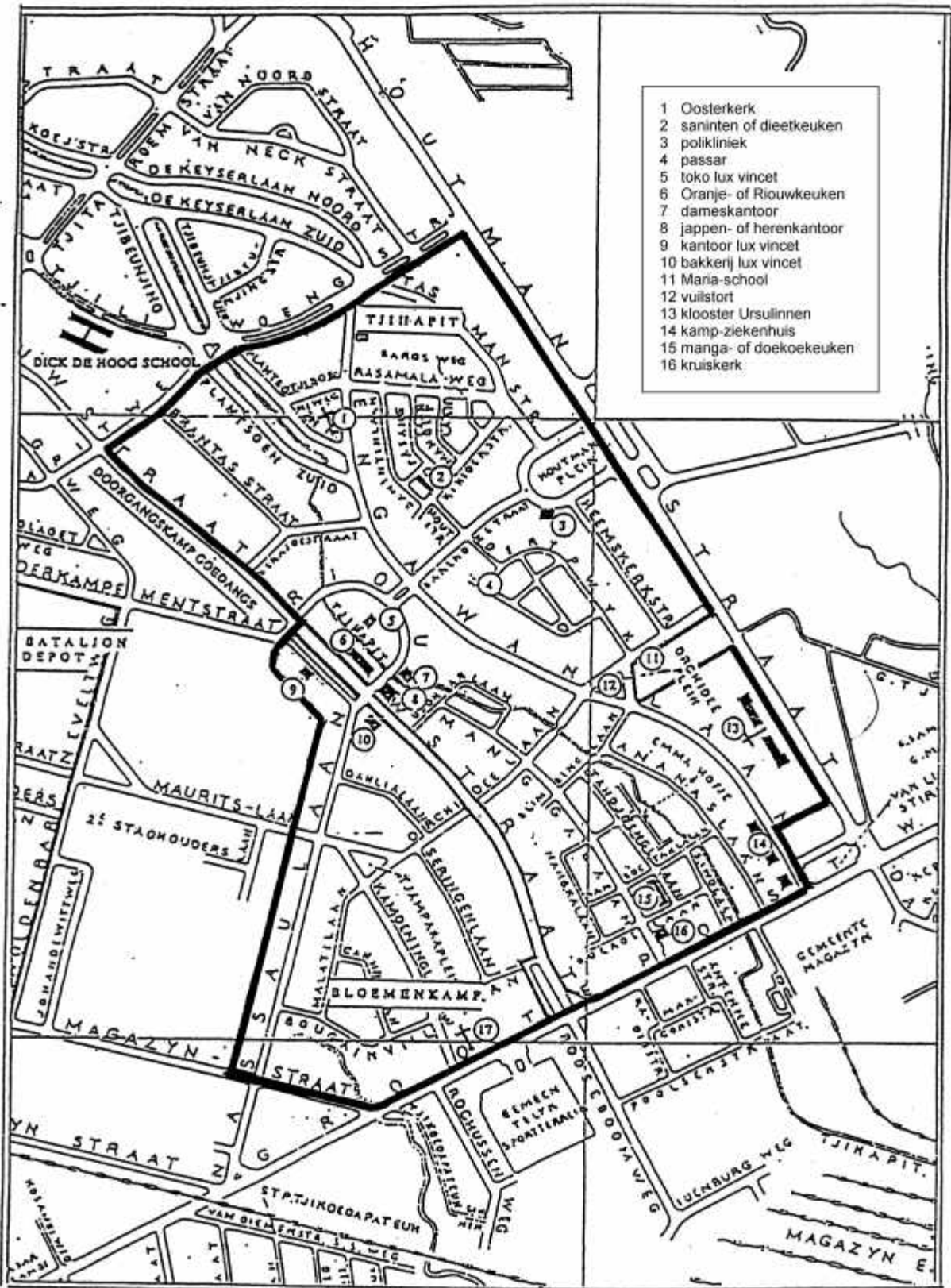
Ziekenzaal Ursulinenklooster:
 Zr. de Groot, Zr. Burghart, Zr. van de Poels.
 Mej. Wessels
 Mw. Zwaan (9 kinderen)
 Fam. Ensering
 Mw. Marzynski
 Solveig Polner
 Fam. Woortman, Ton, Louk, Hannie en Wim.
 Gertie Nijhoff
 Fam. van der Brug (Oom Ot, tante Nine, Richt en Ot)
 Greet van Gogh
 Janny Koper
 Els Smits

Hr. Overweel
Annie Veer
Truus en Arie van Selst
Dr. van Soest
Dr. Schrok
Hettie en Wiem Feith
Inge Buyn
Pautje de Vries
Marit Koopman
Mollie Popken
Hanna Carmenjole
Henny Zon
Pim Burlage
Jan van de Let
Paul Engel
Hans van Ommen
Henk en Cor de Liefde-Meier
Bennie Wijsman
Maaïke Versloot
Henny en Titi Ensering
Prof. Esbach
Mej. Hamstra
Mej. van der Zwan
Ds. Corvinus
Mw. Wunderink
Mw. Oliviera
Mej. Stempel
Janneke en Ruth Maier
Hr. van Ommen (vader van Hans)
Tineke Kuylaarts
Honny Krijgsman
Mw. Homan
Ds. Kuiper
Ds. Oberman
Ds. Keers
Ineke van Dijk
Frank Pelling
Ds. Jens
Ruth Würbig
Mieke Beuker
Zr. van der Sluijs Veer
Hr. Bos
Dr. Lay
Mientje van der Plas
Fam. van der Leest
Adelheid Schieferlie
Jacky Supit

Lies de Kroes
Mw. Beeuwkes
Jan Dievenbach
Erie Fournier
Ankie Zelis
Rob Polderman

PLATTEGRONDEN

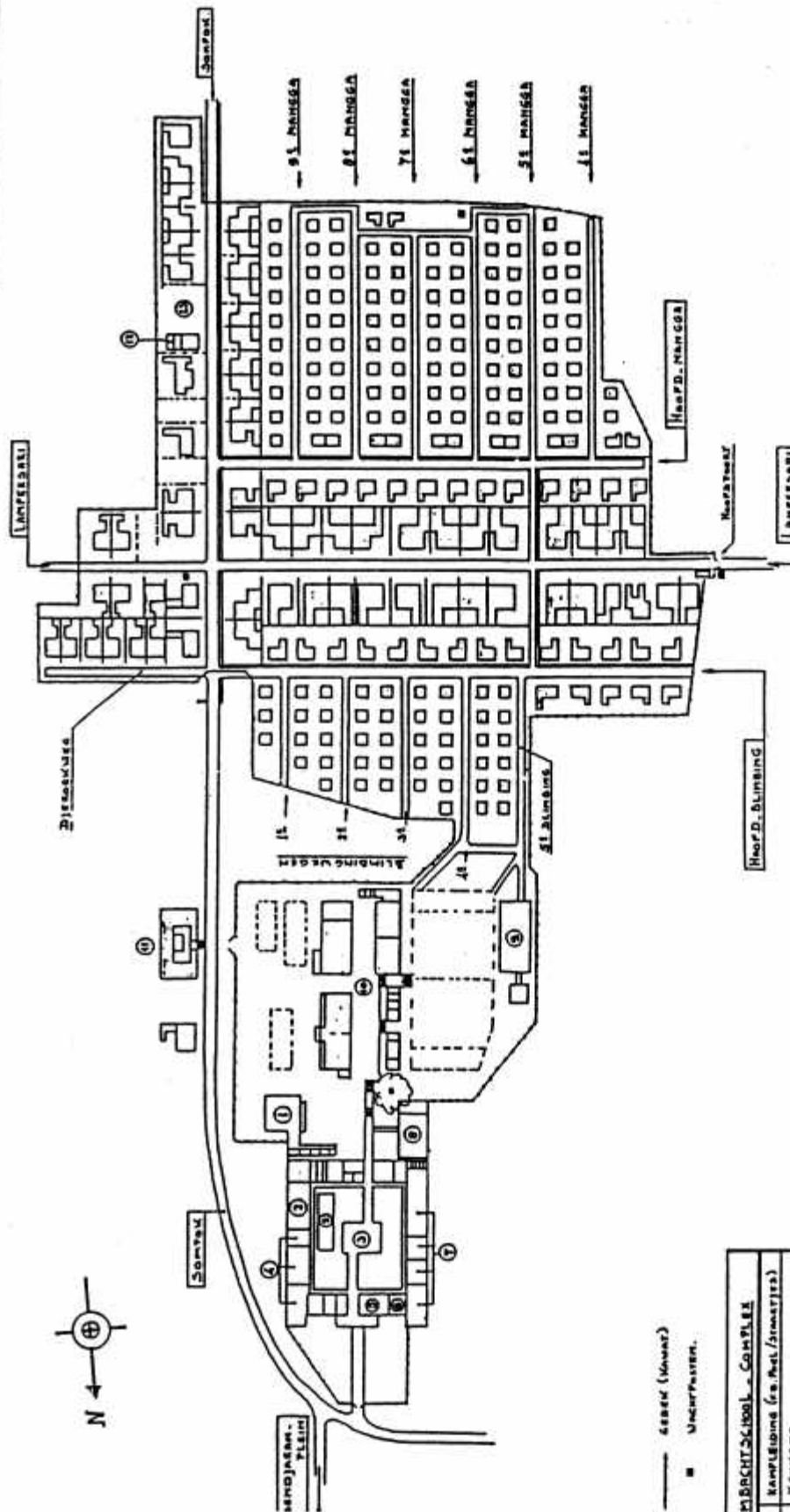
Tjihapit

Bron: Tjihapitboek

Collectie: Jan van Dulmen

SITUATION PER 1-1-1944

**Met hartelijke dank aan
Jan van Dulm,
Molenweide 4,
1902 CG Castricum,
voor het afstaan van
deze overzichten.**

"KAMP LAMPERSARI"

SEMARANG

(схема 2 : 2100)

ANBACHTSLOOL - COMPLET	
1	KANDELING (v. Nat./Simmer)2)
2	KANDEL
3	PANDE (d. seentem).
4	ZIELEN TALT.
5	KANTOR.
6	POLJLJNENK.
7	ZWAPLEN NANNEN.
8	ETJENK/MENK/BIJLJOTJENK.
9	PANDE.
10	BARAKKEN (voeren).
11	TOVEN EANT (later ook op de toven).
12	TOVE NANNEN.
13	KAN VILJE

— GEBEN (GIVEN)
— UNTERFOLGEN.

